

Vilniaus universitetas
Istorijos fakultetas
Senovės ir vidurinių amžių istorijos katedra

Andžej Ivanovski

Istorijos studijų programa
Magistro darbas

***PALAZZO RŪMAI VILNIAUS ARCHITEKTŪROJE: TIPOLOGIJOS IR
FORMŲ RECEPCIJA BEI RAIDA XVI–XVIII A.***

Darbo vadovas: dr. Vydas Dolinskas

Vilnius 2009

TURINYS

ĮVADAS	3
Temos aktualumas	5
Tyrimo problema, tikslas, uždaviniai	5
Tyrimo metodai	6
Istoriografija	7
Archyviniai šaltiniai	10
Publikuoti šaltiniai	11
Chronologija, darbo struktūra, sąvokos	12
I. PALAZZO REIŠKINYS	14
1. Rūmų genezė ir raida iki Renesanso	14
2. Renesansas ir <i>palazzo</i> idėja	19
2.1. Italijos iškilimo prielaidos XV a.	19
2.2. Florencijos fenomenas ir naujoji civilinė architektūra	20
2.3. <i>Palazzo</i> : teorinis modelis ir praktinis pritaikymas (Florencija – Roma – Venecija).....	26
3. Renesansinės rezidencijos ekspansija į Šiaurę nuo Alpių	38
II. PALAZZO RECEPCIJA VILNIAUS ARCHITEKTŪROJE.....	44
1. Renesansas ir manierizmas Lietuvoje.....	44
2. Naujojo stiliaus rezidencijų paplitimas Vilniuje XVI a. ir XVII a. I-oje pusėje	46
2.1. Žemutinės pilies valdovų rūmai	46
2.2. Radvilų giminės rezidencijos.....	51
2.3. Visuomeninių pastatų renesansinė architektūra	56
3. Postrenesansinės <i>palazzo</i> rūmų reminiscencijos	61
3. 1. Baroko stiliaus bruožai	62
3. 2. Pacų giminės rūmai	64
3. 3. Klasicistinės apraiškos.....	70
IŠVADOS	72
ŠALTINIAI IR LITERATŪRA	76
Archyviniai šaltiniai:	76
Publikuoti šaltiniai:.....	77
Literatūra:	77
LENTELĖS	84
ILIUSTRACIJOS	88
ILIUSTRACIJŲ SĄRAŠAS	97
SUMMARY	99

ĮVADAS

XVI–XVIII a. Vilniaus architektūrinė raida, žvelgiant urbanistinės miesto plėtros aspektu, yra labai turtinga ir gana harmoninga. Gotikos, renesanso, o ypač baroko bei klasicizmo laikotarpiu papuošė miestą originaliais bei unikaliais architektūriniais paminklais. Kai kurie iš jų, nepaisant nemažo Lietuvos atstumo nuo Vakarų Europos meno centrų, įgavo gracingas bei savitas formas. Pavyzdžiui, paskiri Vilniaus baroko šedevrai prilygsta kai kuriems Vidurio, Šiaurės ir net Vakarų Europos baroko pastatams, daugelyje atveju netgi juos pranokdami savo meniniu originalumu. Dalis pastatų ar jų elementų menine verte prilygsta netgi baroko tėvynės – Italijos paveldo objektams. Deja, mūsų laikais Vilniaus senamiestis jau nebeturi didelės dalies istorinių pastatų¹. Siaubingi gaisrai bei svetimų kariuomenių siautėjimai negailėjo vilniečių namų, rūmų ir bažnyčių. 1655 m. prasidėjusios rusų invazijos metu kilo didelis gaisras, po kurio Vilnius virto didžiule nuodėgulių krūva. Amžininkai tuo metu sakė, kad *Vilniuje negalima rasti Vilniaus*². Vėliau, iki pat Lietuvos ir Lenkijos valstybių padalinimų XVIII a. pabaigoje, miestas dar ne kartą kentėjo nuo švedų, rusų bei valdovo Augusto Stipriojo kariuomenių. Periodiškai pasikartojantys gaisrai ne tik stabdė nuoseklią Vilniaus plėtotę, bet ir sunaikino didžiąją dalį miesto užstatymų. Nepaisant visų minėtų nelaimių, kurios per visą tą laiką neapleisdavo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės³ sostinės, miestas statėsi bei intensyviai plėtojosi.

Pagrindiniais meno užsakovais bei mecenatais LDK buvo didikai, aukštieji bažnyčios pareigūnai bei didieji kunigaikščiai. Norėdami parodyti savo išskirtinį statusą, turtingumą ir rafinuotą skonį, jie statydinosi ne tik bažnyčias, bet ir rūmus, juos puošė skulptūromis, molbertinės bei sienų tapybos ir taikomosios dailės kūriniais⁴. Viduramžių laikotarpio kasdienybė reikalavo turėti įtvirtintas, priešų sunkiai pasiekiamas gynybinio pobūdžio rezidencijas, todėl šios epochos architektūroje dominuojančią padėtį užėmė pilys. Žiūrint iš funkcinės perspektyvos, jos buvo statomos visų pirma strateginiais, o ne prestižiniais sumetimais, nors pastarasis aspektas taip pat turėjo didelę reikšmę galios demonstravimo požiūriu. XV a. Italijoje prasidėjęs humanistinis sąjūdis, tapo ne tik žmogaus emancipacijos iš viduramžiškos scholastikos simboliu, bet taip pat ir savotišku perversmu civilinėje architektūroje. Konkrečiau kalbant, būtina patikslinti, kad architektūrine prasme tai vis dėlto nebuvo joks perversmas, o tiesiog senųjų antikinių formų

---

¹ Nepaisant to, dėl savo istorinio vertingumo, Vilniaus senamiestis 1994 m. buvo įrašytas į Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo sąrašą, kadangi atitiko UNESCO kultūros paveldo kriterijus. Vienas iš jų pažymi, kad, pradėdamas nuo XIII iki XVIII a. pabaigos, miestas turėjo didžiulės įtakos regiono urbanistikos, architektūros ir meno plėtrai, žr. D. Bardauskienė, *Vilniaus senamiestis naujame kontekste*, in: A. Jomantas (sud.), *Istoriniai miestai: sena ir šiuolaikiška*, Vilnius, 2003, p. 137.

² A. R. Čaplinskas, *Vilniaus gatvių istorija: Šv. Jono, Dominikonų, Trakų gatvės*, Vilnius: Charibdė, 1998, p. 26.

³ Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė – toliau LDK.

⁴ T. Adomonis, K. Čerbulėnas, *Lietuvos TSR dailės ir architektūros istorija, t. 1: Nuo seniausių laikų iki 1775 metų*, Vilnius: Mokslas, 1987, p. 101.

prisiminimas. Apskritai visas antikinis paveldas – filosofija, menas ir kultūra tapo etalonu Renesanso epochos žmogui. Šalia tradicinių mecenatų – Bažnyčios bei krašto valdovo, vis dažniau meno kūrinio vartotojais tapdavo miestiečiai (patricijai, miestų savivaldybės, įvairios brolijos). Neatsitiktinai būdingiausias renesanso pastato tipas Italijoje – miesto rūmai (*palazzo*), kiek vėliau – užmiesčio vila⁵. Ilgainiui *palazzo* rūmų idėja lygiagrečiai su kitais renesanso kultūros požymiais pasklido beveik po visą Europą, tačiau skirtinguose kraštuose pasireiškė nevienodu šio stiliaus „grynumo“ lygiu. Struktūrinis tokių rezidencijų modelis su uždaru arba pusiau uždaru vidiniu kiemu, arkadinių galerijų bei klasikinio orderio architektonika, padarė nemažą įtaką ir vėlesnių epochų pastatams. *Palazzo* koncepcijos idėja bei formos buvo plačiai naudojamos baroke ir netgi klasicizme. Pažymėtina, kad Italijos ir Vakarų Europos valstybių politinė, ekonominė ir socialinė situacija iš esmės skyrėsi nuo Vidurio ir Rytų Europos kraštų. Pastarajame regione dėl kilmingųjų luomo dominavimo, oligarchinės valdžios pobūdžio ir lažinės-palivarkinės žemės ūkio gamybos organizavimo sistemos, miestiečių luomas netapo pilnateisiu ekonominio ir politinio valstybės gyvenimo subjektu⁶. Dėl tos priežasties, Vengrijoje, Lenkijoje ir LDK rezidencijas be valdovo, statė išimtinai tik didikai bei aukštieji dvasiniai pareigūnai.

Pažymėtina, kad dėl politinio, administracinio, diplomatinio ir kultūrinio aspekto, daugiausia miesto tipo rezidencijų buvo statoma Vilniuje. Miesto svarbą valstybėje visų pirma didino sostinės funkcijos, čia rezidavo Lietuvos didieji kunigaikščiai, o šiems tapus Lenkijos karaliais ir didelę dalį laiko praleidžiant ten, iš Vilniaus valstybę valdė LDK Ponų taryba, veikė visos svarbiausios valstybėje institucijos⁷. Tokia situacija nulėmė rezidencijų skaičiaus sostinėje padidėjimą, kuris ypač pastebimas XVI a. – laikotarpyje, kai LDK ir Vilnių pasiekė modernios humanistinės idėjos ir tuo pačiu naujo tipo rezidencinė architektūra.

Vienu iš pagrindinių šio darbo tikslų yra nustatyti kaip Vilniuje buvo perimta *palazzo* rūmų idėja, kokiame lygmenyje vyko šios koncepcijos rezidencijų tipologijos ir formų recepcija bei raida, taip pat išsiaiškinti jų statybos intensyvumą bei mastą.

Siekiant išsamiau išanalizuoti tyrimo objektą – „itališkuosius“ *palazzo* rūmus XVI–XVIII a. Vilniaus architektūroje, visų pirma būtina išsiaiškinti šių rūmų genezę pačioje Italijoje, taip pat jų recepciją bendraeuropiniame kontekste. Šiam tikslui įgyvendinti, pirmiausia privalu susipažinti su teorine literatūra, skirta *palazzo* rūmų klausimui, taip pat verta atkreipti dėmesį į Lietuvai artimo Vidurio ir Rytų Europos regiono renesansinių miesto rezidencijų statybos praktiką. Manytina, kad tik toks teorinio modelio pritaikymo būdas leistų adekvačiai vertinti Vilniaus *palazzo* rūmų erdvinę-planinę struktūrą ir formas bei tuo pačiu nagrinėti jas komparatyvistiniame lygmenyje.

⁵ A. Aleksandravičiūtė, *Renesansas*, in: Lietuvos dailės istorija. Renesansas, Vilnius: VDA leidykla, 2002, p. 90.

⁶ Z. Kiaupa, J. Kiaupienė, A. Kuncevičius, *Lietuvos istorija iki 1795 metų*, Vilnius: A. Varno personalinė įmonė, 2000, p. 164.

⁷ *Ibidem*, p. 172.

Temos aktualumas

Šio darbo aktualumą galima būtų pagrįsti pirmiausia tuo, kad gana plačioje Lietuvos bei Vilniaus architektūros istoriografijoje sostinės senamiesčio rūmai iš esmės nėra klasifikuojami bei nagrinėjami tipologine prasme. Pažymėtina, kad rezidencijų klausimas dažniausiai yra analizuojamas chronologiniu principu, išskiriant kiekvienai epochai būdingą stilistiką (pvz., gotikiniai, renesansiniai, barokiniai, klasicistiniai rūmai). Apskritai, pagal renesanso architektūros kanonus statytos miesto rezidencijos, galbūt išskyrus šiuo metu atstatomus LDK valdovų rūmus, nesusilaukia didesnio istorikų bei menotyrininkų dėmesio. Iš vienos pusės, tai paaiškinama beveik totaliu Renesanso epochos rezidencijų sostinėje sunaikinimu bei rašytinių ir ikonografinių šaltinių skurdumu. Žinoma, kad dėl tos priežasties daugiau dėmesio susilaukia iki šiol egzistuojantys objektai. Esant tokiai situacijai, prioritetiškai tyrinėtojų dėmesys skiriamas sakraliniams pastatams, kai tuo tarpu rūmų klausimas paliečiamas išimtinai bendrame jau minėtų istorinių kultūros epochų (renesansas, barokas etc.) formų raidos kontekste, faktiškai nesigilinant į jų tipologinius modelius. Tema svarbi ir tuo, kad per *palazzo* rezidencijų architektūros prizmę atsiskleidžia LDK valdovų ir diduomenės meninės ambicijos pasaulietinės statybos diskurse, Lietuvos ir Europos kultūrinių ryšių kontekstas, taip pat įtakingiausių didikų teikiamos rūmų modelio preferencijos, politinės ir kultūrinės reprezentacijos tendencijos.

Tyrimo problema, tikslas, uždaviniai

Pagrindinę šio tyrimo problemą sudaro Vilniaus renesanso, baroko bei iš dalies klasicizmo rezidencijų klasifikacija pagal *palazzo* rūmams būdingus tipologinius kriterijus, taip pat charakteringų tokiai architektūrai plano, erdvinių struktūrų bei stilistinių formų recepcijos lygio nustatymas. Istoriografijoje šie aspektai beveik nenagrinėti, todėl renesansinių miesto rūmų paplitimas senamiesčio ribose ir jų vėlesnė įtaka bei reikšmė miesto architektūros vystymuisi, šios koncepcijos rezidencijų statybos intensyvumas ir priežastys bei jų užsakovų intencijų ir meninių ambicijų išryškėjimas sudaro antrą minėtos problemos dėmenį.

Tyrimo tikslas – publikuotų, archyvinių šaltinių apie sostinės miesto rūmus ir *palazzo* teorijai skirtos literatūros analizė, Lietuvos ir Vilniaus rezidencinės statybos klausimams skirtos istoriografijos duomenų pasitelkimas problemos sprendimui. Italijos ir kitų Europos šalių renesansinių miesto rūmų etalonų išryškėjimas (planinė ir erdvinė struktūra, eksterjero detalės) leistų tyrimą pakreipti komparatyvistine linkme ir tuo būdu išskirti Vilniuje susiklosčiusios *palazzo* tipologijos savitumą. Taip pat šis tyrimas turėtų bent iš dalies papildyti esamas žinias apie Vilniaus miesto rezidencijas, jų bendruosius ir unikalius bruožus, statybos organizavimą bei raidos istoriją.

Darbas turi atskleisti *palazzo* tipo naudojimo Vilniaus architektūroje tendencijas, parodyti santyki su kitais rezidencijų modeliais.

Pagrindiniai tyrimo uždaviniai: 1. išsiaiškinti *palazzo* rūmų sąvoką ir išskirtinius šių rezidencijų bruožus; 2. apžvelgti nagrinėjamos struktūros objektų paplitimą Apeninų pusiasalyje ir kituose Vakarų bei Vidurio ir Rytų Europos valstybėse; 4. nustatyti itališkųjų miesto rūmų paplitimo lygį Vilniuje ir išskirti lokaliai architektūros įtaką šiam pastato tipui, taip pat įvertinti šio modelio rūmų paplitimą lyginant su kitais rezidencijų tipais sostinėje; 5. nustatyti esminius kriterijus, kurie formavo LDK diduomenės pasirinkimą statydintis Vilniuje būtent tokio pobūdžio pastatus. Pagrindinis šio darbo dėmesys bus skiriamas išlikusiems iki mūsų dienų (arba atkuriamiems) XVI–XVIII a. renesanso, baroko ir klasicizmo rūmams, kurie daugiau ar mažiau atitinka itališkųjų *palazzo* tipo rezidencijų idėją, taip pat remiantis istorinėmis bei ikonografinėmis žiniomis bus siekiama analizuoti ir šiuo metu jau nebeegzistuojančius pastatus. Tokiu būdu į tyrimo spektrą reikėtų įtraukti Žemutinės pilies valdovų rūmus, nebeišlikusias Radvilų giminės rezidencijas, barokinius Pacų šeimos rūmus bei kai kuriuos klasicistinius pavyzdžius (Fitinghofų rūmai). Darbe taip pat bus nagrinėjami visuomeninio pobūdžio pastatai (Alumnatas, Vilniaus universiteto pastatai, jėzuitų noviciatas), kuriuos analizuosime išimtinai *palazzo* tipologijos ir formų stiliškos, bet ne funkcinio požiūriu, kuris šiuo atveju negali būti lygus reprezentacinei rezidencijai tikraja šio žodžio prasme.

Tyrimo metodai

Ne itin gausus šaltinių blokas bei rezidencijų istoriografijos lygis iš esmės apibrėžė tyrimo metodo pasirinkimą. Todėl, pasirinktos temos atskleidimui visų pirma reikėjo remtis duomenų sintezės ir analizės metodu, t. y. išryškinti svarbiausius istoriografijoje vyraujančius požiūrius, kritiškai juos vertinti bei bandyti polemizuoti su kai kuriais kontroversiškais teiginiais. Žemutinės pilies valdovų rūmų atveju, dažnai tekdavo imtis komparatyvistinio metodo, pritaikant kitų, visų pirma Vidurio Europos šalių *palazzo* analogijas. Šis metodas taip pat iš dalies buvo taikomas ir didikų miesto centre esančių rezidencijų ir priemiesčio vilų bendram tarpusavio santykiui atskleisti, t. y. šių rūmų panašumų ir skirtumų nustatymui. Darbe taip pat naudotasi ikonografijos analizės ir duomenų lyginimo su rašytine medžiaga metodu, tuo tarpu apibendrinimams pasitelktas statistinis metodas.

Istoriografija

Nors Vilniaus architektūros raidai skirta istoriografija nėra pernelyg plati, tačiau vis tiek būtų beprasmiška išvardyti ir aptarti visus šiai tematikai skirtus darbus. Todėl pabandytume apžvelgti tik svarbiausias ir reikšmingiausias Vilniaus miesto istoriją bei meno raidą nagrinėjančias pozicijas, aktualias šio darbo temai. Galima būtų pažymėti, kad, rašant tokį darbą, neišvengiamai reikėjo susipažinti ir su visos Abiejų Tautų Respublikos⁸ vidaus politine ir kultūrine situacija, didikų tarpusavio santykiais, jų kasdienio gyvenimo ypatumais. Tai leido geriau pajusti XVI–XVIII a. laikotarpio dvasią bei jos aktualijas, diduomenės gyvensenos nuostatas ir rezidencinės architektūros poreikius, kultūrinės bei meninės orientacijos, reprezentacijos suvokimą.

Nagrinėjamos temos istoriografinę apžvalgą reikėtų pradėti nuo XIX a. Tuo laikotarpiu miesto ir jo žymiausių paminklų istoriją rašė M. Baliński, J. Kraszewski, M. Homolicki, A. H. Kirkoras ir kiti⁹. Tačiau jų darbuose, kuriuose tam tikras dėmesys skiriamas ir rezidencinės architektūros raidai, šalia istorinių faktų nemaža romantiškų hipotezių. XX a. pirmojoje pusėje pasirodė W. Zahorski vadovas po miestą, bet paminklai jame nušviesti vien istoriniu aspektu, be gilesnės architektūrinės analizės, kas iš esmės yra būdinga tokio pobūdžio leidiniams¹⁰. Vilniaus vaizdą prieš 1655 m. Maskvos invaziją pabandė atkurti savo studijoje M. Łowmiańska¹¹. Jos darbe yra aprašomas XVII a. vidurio miesto užstatymas, kai kurie pastatai, universitetas, pilys, tačiau čia taip pat nėra jokios tipologinės rezidencijų analizės.

Pažymėtina, kad tarpukario laikotarpiu pasirodė ir architektūros tyrinėjimo darbai. Tai buvo lenkų architektūros ir dailės istorikų, Vilniaus universiteto profesorių J. Kłoso bei M. Morelowskio veikalai¹². Tačiau iš jų tik J. Kłosas trumpai apžvelgė kai kuriuos sostinės rūmus. Tuo tarpu apie barokines užmiesčio vilas yra rašęs archyvaras ir istorikas E. Łopaciński. Jo tyrimo objektu buvo

---

⁸ Abiejų Tautų Respublika – toliau Respublika arba Lenkijos-Lietuvos valstybė.

⁹ M. Baliński, *Historia miasta Wilna*, t. 1–2, Wilno: druk. Antoniego Marcinowskiego, 1836–1837, taip pat lietuviškas šios knygos vertimas, žr. M. Baliński, *Vilniaus miesto istorija*, Vilnius: Mintis, 2007; M. Baliński, *Dawna akademia wileńska: próba jej historyi od założenia w roku 1579 do ostatecznego jej przekształcenia w roku 1803*, Petersburg: nakł. i druk. Józefa Chryzki, 1862; J. I. Kraszewski, *Wilno od początków jego do roku 1750*, t. 1–4, Wilno: nakł. i druk. Józefa Zawadzkiego, 1840–1842; M. Homolicki, *Kilka uwag nad dziełem: Wilno od początków jego do roku 1750*, t. 1–2, in: Wizerunki i roztrząsania naukowe. Poczet nowy drugi, Wilno, 1842, t. 23; A. H. Kirkoras, *Przewodnik historyczny po Wilnie i jego okolicach*, Wilno: druk. Józefa Zawadzkiego, 1880, taip pat lietuviška knygos versija, žr. A. H. Kirkoras, *Pasivaikščiėjimai po Vilnių ir jo apylinkes*, Vilnius: Mintis, 1991.

¹⁰ W. Zahorski, *Przewodnik po Wilnie*, Wilno: nakł. Józefa Zawadzkiego, 1923 (wyd. 3), panašaus pobūdžio yra ir J. Kračkovskio bei A. A. Vinogradovo darbai, žr. Ю. Крачковский, *Старая Вильна до конца XVII столетия*, Вильна, 1893; A. A. Виноградов, *Путеводитель по городу Вильне и его окрестностям*, Вильна, 1908.

¹¹ M. Łowmiańska, *Wilno przed najazdem moskiewskim 1655 r.*, Wilno: Wydaw. Magistratu m. Wilna, 1929.

¹² J. Kłos, *Wilno. Przewodnik krajoznawczy*, Wilno: Grafika, 1937 (wyd. 3); M. Morelowski, *Odkrycie Wileńskie*, in: Alma Mater Vilnensis, Wilno, 1932, zeszyt 10; M. Morelowski, *Problemy wileńskiej architektury barokowej XVII i XVIII w.*, Wilno: Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 1935; M. Morelowski, *Przewodnik krajoznawczy po wileńszczyźnie*, Wilno, 1939–1940; M. Morelowski, *Zarysy syntetyczne sztuki wileńskiej od gotyku do neoklasycyzmu*, Wilno: Grafika, 1938–1939; M. Morelowski, *Znaczenie baroku wileńskiego XVIII stulecia*, Wilno, 1940.

Antakalnio Sapiegų bei Slušků rezidencijos¹³. Minėti mokslininkai laikytini Vilniaus rūmų tipologinės analizės pradininkais.

1940 m. buvo išleisti J. Griniaus ir M. Vorobjovo vadovai, tačiau jie labiau akcentavo sakralinę architektūrą¹⁴. Visi minėti darbai, atlikti pavienių autorių iniciatyva, rezidencinių rūmų aspektą nagrinėjo tik paviršutiniškai, juo labiau, architektūros istorijos mokslas Lietuvoje ir Lenkijoje tuo metu dar neturėjo platesnio užmojo ir organizuotų tyrimų krypties, pasitenkino labiau apibendrinamojo pobūdžio išvadomis, formų, o ne tipologine analize.

Sovietmečiu Vilniaus architektūrą imta nagrinėti kryptingiau, išpopuliarėjo kolektyviniai tyrimai, tačiau pažymėtina, kad to meto istoriografija turėjo ideologinį atspalvį. Istorinius paminklus pradėjo tyrinėti įvairių sričių specialistai. Į architektūrinių paminklų tyrinėjimo darbą įsijungė archeologai I. Jučienė, A. Tautavičius, istorikai J. Jurginis, R. Batūra, dailės istorikai V. Drėma, S. Pinkus, architektai S. Lasavickas, E. Purlys, E. Urbonienė, N. Kitkauskas bei kiti. Daug istorinių žinių bei vertingų šaltinių apie Vilniaus architektūros stilių raidą ir paminklus surinko Paminklų restauravimo ir projektavimo instituto¹⁵ mokslininkai. Atskirų rūmų istorinę raidą tyrinėjo T. Dambrauskaitė, J. Racevičienė, I. Baliulytė, M. Banikonienė, A. Katilius, R. Jarmalavičienė ir kiti¹⁶. Jų surinkta medžiaga yra iš tiesų labai vertinga, kadangi nemažai dailės ir architektūros istorikų iki šiol remiasi jų sukauptais duomenimis. Mokslinius straipsnius apie Vilniaus architektūrą rašė K. Čerbulėnas, T. Adomonis, V. Levandauskas, M. Poželaitė, F. Sliesoriūnas, A. Pilypaitis, A. Raulinaitis ir kiti, tačiau iš jų galima sužinoti daugiau apie pastatų stilistiką, kai tuo tarpu rūmų tipologijai yra skiriamas nepakankamas dėmesys¹⁷. Tipologine prasme didesnio dėmesio susilaukė

---

¹³ E. Łopaciński, *Pałac Sapieżyński na Antokolu w Wilnie*, in: Prace i materiały sprawozdawczej sekcji historii sztuki, Wilno, 1938–1939, t. 3; E. Łopaciński, *Pałac Stuszków. Wilno*, in: Zarząd miejski w Wilnie, Wilno, 1939, Nr. 1, s. 13–27; E. Łopaciński, *Pałac Stuszków na Antokolu w Wilnie*, in: Prace i materiały sprawozdawczej sekcji historii sztuki, Wilno, 1939, t. 3.

¹⁴ J. Grinius, *Vilniaus meno paminklai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994 (2 leid.); M. Vorobjovas, *Vilniaus menas*, Kaunas: Spindulys, 1940 (2 leid. Vilnius: VDA leidykla, 1997); M. Vorobjovas, *Antakalnio Versalis*, in: Naujoji Lietuva, 1943, Nr. 170, 171.

¹⁵ Paminklų restauravimo ir projektavimo institutas – toliau PRPI.

¹⁶ T. Dambrauskaitė, *Buvę popiežiaus Alumnato rūmai Vilniuje, Universiteto gt. 4. Trumpos istorinės žinios*, Vilnius, 1961, in: Vilniaus apskrities archyvas (toliau VAA), PKI, f. 5, b. 143; T. Dambrauskaitė, *XVII–XIX a. kultūros paminklas – buv. Alumnato rūmai Vilniuje, Universiteto g. 4. Istoriniai tyrimai, istorinė apybraiža*, Vilnius, 1975, in: VAA, PKI, f. 5, b. 1154; T. Dambrauskaitė, *Vilniaus senamiesčio 36 kvartalas. Istoriniai tyrimai, istorinė apybraiža*, t. 1, Vilnius, in: VAA, PKI, f. 5, b. 2363; T. Dambrauskaitė, *Vilniaus senamiesčio 36 kvartalas. Istoriniai tyrimai, istorinė apybraiža*, t. 2: brėžinių kopijos, Vilnius, in: VAA, PKI, f. 5, b. 2363; T. Dambrauskaitė, *Lietuvos architektūros paminklai. Vilnius, gyv. namas B. Sruogos Nr. 3. Istoriniai tyrimai*, Vilnius, 1977, in: VAA, PKI, f. 5, b. 1583; T. Dambrauskaitė, *Vilniaus B. Sruogos g. Nr. 3. Istoriniai tyrimai, istorinė apybraiža*, Vilnius, in: VAA, PKI, f. 5, b. 1751; V. Drėma, *Pastatas Vilniuje, Universiteto 4, buv. Alumnatas, istoriniai tyrimai, šaltiniai*, Vilnius, 1973, in: VAA, PKI, f. 9, b. 83, taip pat architektūriniai duomenys, žr. *XVI–XVIII a. rūmai Vilniuje, B. Sruogos 3 – restauravimo ir pritaikymo projektas, archit.-statybinė dalis*, Vilnius, in: VAA, PKI, f. 2, b. 56–14; A. Kunigėlis, *Vilnius, B. Sruogos g. Nr. 3, Buv. Pacų rūmai, ryšininčių kultūros namai. Paruošiamieji darbai. Architektūriniai tyrimai*, Vilnius, 1988, in: VAA, PKI, f. 5, b. 4674; E. Vaitulevičienė, *Resp. reikšmės XVI–XVIII a. archit. paminklas. Rūmai Vilniuje, B. Sruogos 3. Polichrominių tyrimų ataskaita*, Vilnius, 1986, in: VAA, PKI, f. 5, b. 3964.

¹⁷ K. Čerbulėnas, *Renesanso rūmai Vilniuje*, in: Statyba ir architektūra, 1976, Nr. 1, p. 28–29; K. Čerbulėnas, *Renesanso architektūra Lietuvoje*, in: Statyba ir architektūra, 1976, Nr. 5, p. 29–32; K. Čerbulėnas, *Renesanso architektūra*, in: Mokslas ir gyvenimas, 1978, Nr. 4, p. 23–26; K. Čerbulėnas, *Baroko architektūra*, in: Mokslas ir gyvenimas, 1978, Nr. 5, p. 6–9; T. Adomonis, *Barokas ar manierizmas*, in: Statyba ir architektūra, 1969, Nr. 7, p. 8–9;

tik sakralinė architektūra. 1988 m. pasirodė *Lietuvos TSR istorijos ir kultūros paminklų sąvado*¹⁸ pirmasis tomas, skirtas Vilniui. Knygoje iš tiesų pakankamai išsamiai aprašyti Lietuvos sostinės rezidenciniai rūmai, bandyta juos įvardyti ir tipologiškai. Tuo pačiu metu pasirodė *Lietuvos architektūros istorija*¹⁹, joje taip pat randama informacijos apie *palazzo* tipo rūmus Lietuvoje. Panašaus turinio knygos, kuriose aptinkama šio darbo tematikai atitinkanti informacija yra *Vilniaus architektūra* bei *Lietuvos TSR dailės ir architektūros istorija*²⁰.

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, architektūrinės tematikos studijos pasirodo gana dažnai. Vertinga yra dailės ir kultūros istoriko Vlodo Drėmos knyga *Dingęs Vilnius*²¹, kuri labai padeda atsekti dingusius miesto rūmus pagal posesijas, studijoje taip pat pateikiama pakankamai gausi išlikusių ir dabar jau nebeegzistuojančių pastatų ikonografinė medžiaga. Tuo metu pasirodė ir pirmasis vadovas, kuriame trumpai pristatomi svarbiausi sakraliniai ir visuomeniniai Lietuvos baroko pastatai²². 1997 m. išėjo antras tomas jau minėtos *Lietuvos dailės ir architektūros istorijos*²³. Reikėtų pažymėti, kad Vilniaus pastatų ir gatvių istoriografiją savo studijomis svariai papildė A. R. Čaplinskas. Šio autoriaus darbuose nagrinėjama svarbiausių Vilniaus senamiesčio istorinių gatvių raida (Šv. Jono g., Dominikonų g., Trakų g., Rūdninkų g. ir Didžioji g.), aprašyti pastatai pagal posesijos numerius, tačiau rūmai yra aptarti daugiau istorine, o ne architektūrine prasme²⁴, todėl šiose knygose tipologinių įžvalgų taip pat nėra.

Galima pastebėti, kad Vilniaus renesanso ir baroko rūmų istoriografijoje nėra atskirų studijų, nagrinėjančių miesto rezidencijų klausimus. Dažniausiai pasaulietiniai pastatai yra apžvelgiami tiesiog bendrame istorinių epochų kontekste, sintetinio pobūdžio veikaluose, tuo tarpu kiek platesnė jų analizė pasirodo tik periodiniuose leidiniuose. Tai visiškai suprantama, turint galvoje, kad dauguma Lietuvos sostinės rūmų yra sunykę arba apleisti, tačiau ir „sveiki“ tokio tipo pastatai nesusilaukia didesnio tyrinėtojų dėmesio. Šiuo metu atstatomi LDK valdovų rūmai neišvengiamai subūrė atskirų disciplinų mokslininkus, kurie įvairiais aspektais, sistemingai tyrinėja rūmų istoriją, ieško naujų šaltinių įvairiuose Lietuvos ir užsienio archyvuose bei rašo straipsnius apie rūmų

F. Sliesoriūnas, *Slušku rūmai*, in: *Statyba ir architektūra*, 1967, Nr. 6, p. 25–26; A. Pilypaitis, A. Raulinaitis, *Slušku rūmai Vilniuje*, in: *Kultūros barai*, 1967, Nr. 3, p. 60–62; M. Poželaitės straipsnis kiek plačiau nagrinėja barokinius Vilniaus rūmus, tačiau daugiau dėmesio autorė skiria užmiestyje esančioms didikų viloms, žr. M. Poželaitė, *Vilniaus baroko rūmai*, in: *Pergalė*, 1970, Nr. 10, p. 144–152.

¹⁸ J. Varnauskas (red.), *Lietuvos TSR istorijos ir kultūros paminklų sąvadas, t. 1 (Vilnius)*, Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1988.

¹⁹ J. Minkevičius (red.), *Lietuvos architektūros istorija, t. 1: Nuo seniausių laikų iki XVII a. vidurio*, Vilnius: Mokslas, 1988 (2 leid.), antras monografijos tomas skirtas barokui išėjo 1994 m., žr. A. Jankevičienė (sud.), *Lietuvos architektūros istorija, t. 2: Nuo XVII a. pradžios iki XIX a. vidurio*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994.

²⁰ A. Jankevičienė (sud.), *Vilniaus architektūra*, Vilnius: Mokslas, 1985, taip pat žr. išnašą Nr. 4.

²¹ V. Drėma, *Dingęs Vilnius*, Vilnius: Vaga, 1991.

²² A. Sverdiolas (sud.), *Barokas Lietuvoje. Vadovas*, Vilnius: Baltos lankos, 1996.

²³ T. Adomonis, N. Adomonytė, *Lietuvos dailės ir architektūros istorija, t. 2*, Vilnius: VDA leidykla, 1997.

²⁴ Žr. išnašą Nr. 2, taip pat A. R. Čaplinskas, *Vilniaus gatvių istorija: Valdovų kelias. Rūdninkų gatvė*, Vilnius: Charibdė, 2001; A. R. Čaplinskas, *Vilniaus gatvių istorija: Valdovų kelias. Didžioji gatvė*, Vilnius: Charibdė, 2002.

atkūrimą, jų būsimąją paskirtį ir t. t.²⁵ Tad ši ilgai neegzistavusi istorinė rezidencija šiandien turi bene gausiausią istoriografiją, kurioje rūmai buvo įvertinti ir tipologiniu požiūriu.

Nėra prasmės aptarinėti pakankamai gausią netiesiogiai su tema susijusią istoriografiją, padedančią geriau suvokti nagrinėjamą laikotarpį, t. y. XVI–XVIII amžių kultūros bendros raidos tyrimus. Tačiau norėtusi išskirti kelias studijas, daugiau ar mažiau aktualias šiam darbui. Visų pirma, reikėtų paminėti dailės ir kultūros istorikės I. Vaišvilaitės darbą apie ankstyvąjį baroką, kuriame pateikiami XVII a. meninės raidos kultūros etapai²⁶. 2006 m. išėjo A. Baniulytės studija apie Pacų itališkuosius ryšius, kurie iš dalies atskleidžia galingiausios XVII a. antrosios pusės didikų giminės kultūrinės nuostatas²⁷.

Apie didikų kasdienio gyvenimo ypatumus ir subtilybes yra rašę lenkų autoriai W. Czaplinski ir J. Długosz, Jogailaičių dinastijos meninės aspiracijas bandė atskleisti T. Chrzanowski, tuo tarpu pastarųjų valdovų ir Vazų dinastijos auklėjimo problemas nagrinėjo J. Skoczekas²⁸.

Archyviniai šaltiniai

Reikėtų pažymėti, kad pasirinktai temai atskleisti daugiausia bus remiamasi jau minėto PRPI surinktais archyviniais šaltiniais, kurių fondai yra saugomi Vilniaus apskrities archyve²⁹. Šio instituto darbuotojų surinktos medžiagos pobūdis labai įvairus, tačiau vyrauja vėlyvieji paskirų rūmų inventoriai. Taip pat verti dėmesio yra architektų atlikti pastatų natūros tyrimai, kurie patvirtina, o kartais ir papildo esamas istorines žinias apie Vilniaus rūmų raidą³⁰.

Kita grupė aktualių šaltinių – tai LDK didžiojo etmono Mykolo Kazimiero ir jo artimo giminaičio Kristupo Žygimanto Pacų testamentai, kurie yra saugomi Vilniaus universiteto ir

---

²⁵ N. Kitkauskas, *Vilniaus pilys. Statyba ir architektūra*, Vilnius: Mokslas, 1989; N. Kitkauskas, *Vilniaus Žemutinės pilies rezidencinių rūmų fasadų architektūrinės detalės*, in: Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis (LKMAM), Vilnius, 2005, t. 27, p. 285–314; N. Kitkauskas, *Valdovų rūmų architektūra: stilių kaita ir mada*, in: Baltų archeologija, 1996, Nr. 1 (8), p. 16–22; N. Kitkauskas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai*, Vilnius: „Kultūros“ leidykla, 2009; L. Glemža (sud.), *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a.–XIX a. pradžioje. 2005–2006 m. tyrimai*, Vilnius: Lietuvos pilys, 2007.

²⁶ I. Vaišvilaitė, *Baroko pradžia Lietuvoje*, Vilniaus dailės akademijos darbai, t. 6: dailė, Vilnius: VDA leidykla, 1995.

²⁷ A. Baniulytė, *Lietuvos didikų Pacų itališkųjų ryšių kultūriniai kontekstai XVII a. antroje pusėje*, Kaunas: VDU leidykla, 2006.

²⁸ W. Czaplinski, J. Długosz, *Życie codzienne magnaterii polskiej w XVII w.*, Warszawa: PIW, 1982; T. Chrzanowski, *Sztuka w Polsce Piastów i Jagiellonów. Zarys dziejów*, Warszawa: PWN, 1993; J. Skoczek, *Wychowanie Jagiellonów*, Lwów: Księgarnia Gubrynowicza i Syna, 1932; J. Skoczek, *Wychowanie Wazów*, Lwów: nakł. Przeglądu Humanistycznego, 1937.

²⁹ VAA, PRPI, f. 2, PRPI, f. 5, PRPI, f. 9.

³⁰ T. Dambrauskaitė, *Buvę popiežiaus Alumnato rūmai...*; E. Vaitulevičienė, *Resp. reikšmės XVI–XVIII a. archit. paminklas...*;

Lietuvos mokslų akademijos bibliotekų rankraščių skyriuose³¹. Be kitų svarbių dalykų, testamentų autoriai pamini ir savo ištaigingas rezidencijas Vilniuje, užrašo jas savo giminės nariams. Tiesa, šie rašytiniai istorijos šaltiniai tipologinės analizės tyrimui turi tik pagalbines reikšmes, nes tipologijos problema yra istorinio, kultūrinio ir praktinio diskurso klausimas, visai kitaip suvoktas amžininkų (praktiškumas).

Publikuoti šaltiniai

Pradedant publikuotų šaltinių apžvalgą, pirmiausia norėtu išskirti 2006 m. pasirodžiusią gana solidžią šaltinių publikaciją, skirtą Vilniaus žemutinės pilies rūmų istorijai³². Iš tiesų, reikėtų pažymėti, kad knygoje yra surinkta pakankamai vertinga istorinių šaltinių medžiaga, iš kurios dauguma tekstų dar nebuvo įtraukti į mokslinę apyvartą. Nauji duomenys apie Žemutinės pilies komplekso statybą atskirais laikotarpiais, taip pat apie valdovo dvaro politinius, religinius bei kultūrinius reikalus, neabejotinai atsako į daugelį Valdovų rūmų ir apskritai Vilniaus meno istorijos klausimų. Reikia pažymėti, kad šioje publikacijoje taip pat pateikiami XVI–XIX a. Vilniaus Žemutinės pilies ikonografiniai šaltiniai. Tų pačių metų gale išėjo dar vienas publikuotas šaltinis – karaliaus dvarui skirtų namų per valdovo apsilankymą Vilniuje 1636 m. surašymas³³. Tačiau, kadangi svečių apgyvendinimo prievolė didikams bei institucijoms, turinčioms privilegijas buvo nebūtina, darbe informacijos apie dominančius mus objektus aptinkama nedaug, daugiau bendresnio pobūdžio.

Dar vienas aktualus publikuotas šaltinis, tai jau minėtos didikų Pacų giminės atstovo, LDK pakanclerio Stepono Paco dienoraštis, surašytas kelionės po Europos dvarus su karaliumi Vladislavu Vaza metu³⁴. Dienoraščio autorius aprašo įvairiausių dalykų, taip pat lakoniškai apibūdina kai kurias Vakarų Europos rezidencijas, pateikdamas savo asmeninius įspūdžius. Galima numanyti, kad ši kelionė paliko gilų pėdsaką S. Paco meninės estetikos supratimo atžvilgiu ir suvaidino reikšmingą vaidmenį vėliau statant itališkojo tipo miesto rūmus Vilniuje, Šv. Jono gatvėje.

³¹ *Mykolo Kazimiero Paco 1675 m. sudaryto testamentu nuorašas*, in: Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau MAB RS) – f. 273–2426; *Kristupo Žygimanto Paco 1655 ir 1678 m. sudarytų testamentu nuorašai*, in: Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau VUB RS) – f. 68–4.

³² R. Ragauskienė (sud.), *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a.–XIX a. pradžioje. 2002–2004 m. istorinių šaltinių paieškos*, Vilnius: Lietuvos pilys, Sapnų sala, 2006.

³³ M. Paknys, *Vilniaus miestas ir miestiečiai 1636 m.: namai, gyventojai, svečiai*, Vilnius: VDA leidykla, 2006.

³⁴ S. Pac, *Obraz dworów europejskich na początku XVII wieku przedstawiony w dzienniku podróży Królewicza Władysława, syna Zygmunta III do Niemiec, Austrii, Belgii, Szwajcaryi i Włoch, w roku 1624–1625*, z rękopisu wydał J. K. Plebański, Wrocław, 1854, taip pat vėlesnis leidimas su komentarais A. Przyboś, *Podróż królewicza Władysława Wazy do krajów Europy Zachodniej w latach 1624–1625 w świetle ówczesnych relacji*, Kraków: Wyd. Literackie, 1977. Pastarojoje publikacijoje taip pat yra paskelbti kartu su karaliumi keliausių LDK kanclerio Albrechto Stanislovo Radvilos ir jo dvariško J. Hagenawo kelionės aprašymai.

Dar viena publikuotų šaltinių serija, aktuali nagrinėjamai temai, yra V. Drėmos surinktos žinutės apie Vilniaus namus ir rūmus³⁵, tačiau reikėtų pabrėžti, kad daugiausia duomenų yra iš vėlyvesnio laikotarpio, t. y. XVIII ir XIX amžių.

Chronologija, darbo struktūra, sąvokos

Darbo chronologinės ribos atsiskleidžia pačiame temos pavadinime. Tai gana netrumpas trijų šimtų metų – renesanso, baroko ir klasicizmo Lietuvoje laikotarpis. Detalizuojant, norėtusi išskirti dvi datas. Pirmą iš jų, tai 1520–1530 metai, kuomet didžiojo kunigaikščio Žygimanto Senojo iniciatyva buvo pradėtas Vilniaus žemutinės pilies rūmų perstatymas nauju renesanso stiliumi. Antra data yra labiau sutartinė – tai XVIII a. pab. – laipsniškas barokinių formų atsisakymas, kada statinių struktūra ir dekoras lakoniškėja, vėl pradedama orientuotis į antikinę architektūros pavyzdžius, t. y. įsitvirtina klasicizmas. Didesnė dalis darbe nagrinėjamų objektų buvo pastatyta XVI ir XVII a., tačiau XVIII a. buvo įvykdyta nemažai perstatymų, kurie daugelyje atveju nuskurdino ankstesnes architektūrines formas, iš kitos pusės klasicizmo epocha iš dalies atgaivino miesto tipo rūmų idėją, kartais netgi idealiais pavidalais.

Pasirinktos temos darbo struktūra yra sudaryta iš dviejų skyrių. Pirmasis yra teorinio pobūdžio, jame nagrinėjamas *palazzo* reiškinys. Pirmiausia, bandoma išsiaiškinti rūmų fenomeną nuo pačių seniausių laikų iki renesanso, po to nagrinėjamas Renesanso epochos miesto rezidencijos klausimas, išsiaiškinamos socialinės bei ekonominės tokio tipo rezidencinės architektūros prielaidos bei analizuojama *palazzo* raida nuo ankstyviausios renesanso stadijos iki manierizmo. Toliau nagrinėjama itališkųjų miesto rūmų recepcija bedraeuropiniame kontekste. Pagrindinis pirmojo skyriaus tikslas – parodyti itališkojo tipo rezidencijų specifiką, jų planinę-erdvinę struktūrą ir būdingiausias eksterjero detales, siekiant pritaikyti bendrus kriterijus, kurie padėtų tipologiškai suklasifikuoti analogiško modelio Vilniaus rezidencijas. Antrajame skyriuje nagrinėjama *palazzo* recepcija Vilniaus architektūroje pradedant nuo renesanso ir baigiant kai kuriais klasicistiniais pavyzdžiais. Bandoma nustatyti ne tik tipologijos bei stiliaus adaptavimo lygį, bet taip pat išskirti vietinių tradicijų įtaką.

Reikėtų pasakyti, kad pats žodis *palazzo* išvertus iš italų kalbos reiškia rūmus³⁶, tačiau šiame darbe jis bus vartojamas kaip terminas apibrėžti tam tikros planinės-erdvinės struktūros miesto rezidencinius pastatus. Šios struktūros sudedamosios dalys – dar Antikai būdingas peristilis, trijų arba keturių sparnų pastatas aplink kiemą su arkadomis arba kolonadomis ir puošniu, rustų, kartais klasikinių piliastrų suskaidytu horizontaliu blokiniu fasadu į gatvę. Nagrinėjamam pastatų tipui yra

³⁵ V. Drėma, *Vilniaus namai archyvų fonduose*, knygos I–V, Vilnius: Savastis, 1998–2002.

³⁶ *Palazzo* žodžio šaknis kilusi iš lotynų kalbos žodžio *palatium*, vėliau išliko daugelyje kitų Europos kalbų, pvz., anglų – *palace*, ispanų – *palacio*, prancūzų – *palais*, vokiečių – *palast*, lenkų – *pałac*, suomių – *palatsi* ir t. t.

būdingas fasado ašių akcentavimas portalais bei langų ritmais, karnizų naudojimas horizontaliai orientacijai pabrėžti bei *piano nobile* – reprezentacinė rūmų erdvė, kuri tradiciškai užimdavo antrą rezidencijos aukštą. Baigiant sąvokų aptarimą, norėtusi atkreipti dėmesį, kad visame tekste išlaikyta autentiška italų architektų ir dailininkų asmenvardžių forma.

I. PALAZZO REIŠKINYS

1. Rūmų genezė ir raida iki Renesanso

Prieš pradėdant kalbėti apie *palazzo* rūmų reiškinių bendrąja prasme, tikslinga būtų apžvelgti rezidencijų statybų ypatumus apskritai nuo pačios architektūros atsiradimo pradžios. Pradedant nuo ankstyviausių laikų, Artimųjų Rytų, Egipto, Graikijos, Romos, o vėliau ir Frankų imperijos civilizaciniai laukai išvystė ne tik savitas statybos tradicijas bei architektūrinius elementus, bet taip pat vienas iš kito perimdavo konstrukcinius sprendimus, plano formą, mūrijimo techniką ir pan. Todėl šiame poskyryje pabandysime apžvelgti senųjų tautų pasiekimus rezidencinėje architektūroje bei išskirti jos bendrus ir unikalius bruožus, tipologinės raidos tendencijas.

Pirmieji rūmų prototipai atsiranda apie 3000 m. pr. Kr., jie, kaip ir pati monumentalioji architektūra gimė Mesopotamijoje. Reprerentacinio gyvenamojo namo funkciją turėję rūmai iš pradžių buvo miesto valdytojo arba vyresniojo žynio gyvenamoji vieta, tačiau ilgainiui, valdžiai susikoncentravus vienos dinastijos rankose, rūmai tampa valstybę reprezentuojančiu pastatu su centrine administracija, teismo rūmais bei tvirtove. Tokie rūmai, o tiksliau administracinių bei gyvenamųjų pastatų konglomeratas, laikui bėgant plėtėsi, tačiau pagrindiniu architektūrinio komplekso plano elementu liko miesto namas su vidiniu kiemu. Plano struktūrą sudarė pastatai skirti reprezentacijai bei religinėms apeigoms, gyvenamosios patalpos, administracijos patalpos ir keli vidiniai kiemai. Šumerai ir akadai propagavo pasaulio valdovo rūmų idėją, statydami kvadratinio plano rezidencijas, kurių kampai rodė keturias pasaulio puses (pvz., Ehursag rūmai Ure)³⁷. Kitos senovės pasaulio tautos, tokios kaip asirai ir babiloniečiai, perima iš Akado ir Šumero panašią rūmų koncepciją. Dėl savo militarinės politikos, asirų rūmai dažniausiai stovėjo strateginėse vietose, rezidencinių miestų pakraščiuose jie buvo sujungti su miesto siena ir fortifikuoti. Būdingu jų bruožu buvo du pagrindiniai kiemai: 1. vartų kiemas (babānu), supamas reprezentacinių pastatų; 2. rūmų kiemas (bitānu) buvo skirtas valdovui ir jo šeimai. Pažymėtina, kad abu kiemai nebuvo išdėstyti vienoje ašyje, o juos jungiančiu elementu paprastai buvo sosto kambarys³⁸. Šumerų polinkį į simetriją ir asirų įtvirtinimų elementus, statydami savo rūmus, perima babiloniečiai. Įspūdingas Nabuchodonosoro II rūmų kompleksas Babilone turėjo penkis vidinius kiemus, kurie buvo atskirų rūmų segmentų centrai. Didelis, trapecinės konfigūracijos plotas turėjo gynybinius įtvirtinimus bei vieną iš Senovės pasaulio stebuklų – kabančiuosius Semiramidės sodus. Vėliau Artimųjų Rytų regione įsitvirtinę persai buvo linkę į eklektiką. Didžiosios rezidencijos Pasagardoje, Sūzuose ir

³⁷ W. Müller, G. Vogel, *Atlas architektury, t. I: część ogólna: historia architektury od Mezopotamii do Bizancjum*, Warszawa: Prószyński i S-ka, 2003, s. 91.

³⁸ Ibidem, s. 93.

Persepolyje pasižymėjo panašiais struktūriniais elementais. Karališkiems rūmams buvo būdingos milžiniškos terasos, ant kurių pastatai buvo išdėstyti laikantis stačiakampio plano, taip pat valdovų buveinės turėjo hipostilį arba *apadaną* – didelę salę su daugybe taisyklingai išdėstytų lubas remiančių kolonų³⁹.

Senovės Egipto rezidencinės architektūros paminklų beveik neišliko, todėl apie jų planus ir konstrukcijas dažniausiai sprendžiama iš pamatų liekanų bei ant kapaviečių ir sarkofagų išlikusios ikonografijos. Pagal mokslininkų atliktas rekonstrukcijas, pastebėta, kad egiptiečiai gana greitai perėmė Mesopotamijos architektūros elementus. Išskirtiniu Nilo upės civilizacijos meniniu bruožu buvo daugelio architektūrinių detalių, ypač kolonų puošimas organiniais, dažniausiai augaliniais motyvais⁴⁰. Daugiau kompleksinių žinių apie egiptiečių civilinės architektūros ypatumus sužinome iš faraono Amenhotepo III rūmų komplekso liekanų Malkatoje, netoli Tebų. Valdovo rezidencija turėjo plačius kiemus, kurie buvo išdėstyti skirtingose ašyse, todėl, sprendžiant iš plano nevienalytiškumo, manoma, kad savo idėjine prasme ji nebuvo suplanuota iš karto, bet tapo ilgą statybos procesą išdava⁴¹.

Milžiniškų rūmų statybos tradicijos klestėjo Kretos civilizacijoje. Dėl dominuojančios karalių padėties politikoje, ūkyje bei religijoje, valdovų rezidencijos funkcija buvo kompleksinė, t. y. ji buvo politiniu, ūkiniu, visuomeniniu, religiniu bei valstybę reprezentuojančiu centru. Pagrindine Kretos rezidencijų plano dominante buvo centrinis kiemas, kuris savo dydžiu ir forma priminė visuomeninę aikštę, aplinkui kurią buvo statomi atskiri pastatų blokai. Žymiausias Kretos rezidencinės architektūros pavyzdžiais buvo Malijos, Fajsto, Hagia Triados, Zacro bei apie 22 000 m² plotą užėmę Knososo rūmai⁴², iš kurių šiandien liko tik liekanos. Nepaisant to, kad žemyninėje Graikijoje per amžius išsikristalizavo klasikiniai kanonai bei proporcijos, architektūrinė kūryba čia iš esmės koncentravosi sakralinėje architektūroje. Tačiau reikėtų nepamiršti Mikėnų rūmų ansamblio, kuriam, kaip ir Kretos valdovų rezidencijoms, buvo būdingi įėjimo portikai, kolonos, pilioriai. Tuo tarpu tvirtos sienos, didžiuliai gynybiniai įrenginiai su vartais buvo išskirtinis Mikėnų civilinės architektūros bruožas⁴³. Reikėtų pažymėti, jog graikų poliuose ilgainiui susiformavo taip vadinamasis Viduržemio jūros regiono namo tipas su vidiniu kiemu, kurio planą rūmų statyboje vėliau pradėjo naudoti romėnai. Chalkidėje, Atikoje, Peloponese bei Jonijoje išsivystė keli tokio tipo namų variantai, iš kurių plačiausiai buvo naudojami namas su peristiliu bei namas su megaronu.

Romėnų civilinės architektūros pastatuose kambariai buvo negraikiškai simetriškai išdėstyti aplinkui kiemą (*atrium*) – Vitruvijaus laikytą svarbiausiu kambariu. Pavyzdžiui, tokio tipo namai

³⁹ R. R. Llera, *Trumpa architektūros istorija*, Vilnius: Naujoji Rosma, 2006, p. 11–12.

⁴⁰ *Universalus meno žodynas: nuo seniausių laikų iki dabarties*, Kaunas: Šviesa, 1998, p. 408.

⁴¹ W. Müller, G. Vogel, *Atlas architektury, t. I...*, s. 113.

⁴² *Ibidem*, s. 143.

⁴³ R. R. Llera, *Trumpa architektūros istorija...*, p. 17.

buvo statomi Pompėjoje 300 m. po Kr. Žlugus Romos respublikai ir vis daugėjant gyventojų bei kylant žemės nuomos kainoms, pradėta statyti daugiaaukščius pastatus. Romoje ir Ostijoje iškilo net šešių aukštų namai⁴⁴. Tokio tipo namai buvo vadinami insulomis. Pernelyg lengva jų konstrukcija dažnai būdavo statybinių katastrofų priežastimi, be to tokie namai kartais buvo niokojami gaisrų. Dėl šių priežasčių imperatoriai Augustas ir Trajanas apribojo insulų aukštį, pirmasis aukščio ribą nubrėžė ties 21 m, antrasis – ties 18 m⁴⁵. Pažymėtina, kad Ostijoje susiformavo savitas insulos tipas. Vientisai suprojektuoto namo bloko pirmame aukšte buvo išsidėsčiusios parduotuvės, amatininkų dirbtuvės bei jų būstai, prekės ir praeiviai prieglobstį nuo saulės rasdavo arkadinėse galerijose. Tuo tarpu virš žemo mezonino buvo taip vadinamasis *piano nobile* – erdvesni butai turtingesniems nuomininkams. Kiti aukštai turėjo vėl mažesnius butus. Vidaus namo komunikacijai tarnavo jau minėtas atriumas bei centrinė laiptinė. Kaip pamatysime vėliau, tokio tipo antikinės insulos erdvinė-planinė struktūra įtakojo Renesanso epochos rezidencinę architektūrą.

Pradedant kalbėti apie rūmus *par excellence*, reikėtų išskirti, kad antikinėje Romoje susiformavo du tipai: *palatium* ir *villa*. Vila – tai priemėsčio rezidencija, arba kaimo rūmai, kuriems buvo būdingi tokie elementai kaip: 1. *casino* – gyvenamasis namas; 2. pastatus supantis vešlus parkas arba sodas. Dažnai vilų formos ir planas priklausė nuo žemės sklypo dydžio, auginamos ar gaminamos toje vietovėje kultūros ar produkcijos rūšies bei masto, ir taip pat nuo topografinių bei klimatinių sąlygų. Priemėsčio rūmų planuose dominavo vila su helenistiniu peristiliu bei vila su portiku. Antras modelis turėjo pailgintą stačiakampį planą su portikais tarp šonuose išsikišusių blokų – rizalitu. Toks statybos sprendimas ypač paplito šiaurinėse provincijose⁴⁶. Įspūdingiausios tos epochos vilos užsakovu buvo imperatorius Adrianas, kurio iniciatyva buvo pastatyta vila per pusantro kilometro besidriekusi nuokalnėmis žemiau Tivolio, 24 km už Romos. Ansamblis turėjo milžinišką kiemą su kolonadomis *Piazza d'Oro*, kurio galuose išsidėstė apartamentai, vienas iš kurių buvo aštuoniasienis, su nišomis, uždengtas „panteoniniu“ kupolu – turinčiu centrinę angą⁴⁷. Rafinuotą valdovo skonį pabrėžė skulptūrinės kompozicijos, ekstravagantiškas parkas bei vandens tvenkiniai. Mūsų nagrinėjamai temai vis tik labiau aktualesnis yra *palatium* tipas, todėl jam šiame poskyryje skirsime daugiau dėmesio.

Terminas *palatium* kilo iš Palatino kalvos Romoje pavadinimo, ant kurios pirmasis Romos imperatorius Augustas pasistatė palyginti neįmantrios stilistikos rūmus. Tačiau vėlesni valdovai atsisakė pernelyg asketiškos statybos tradicijos ir pradėjo įgyvendinti ambicingesnius projektus. Kompleksinėmis statybomis pasižymėjo imperatoriai Tiberijus (*Domus Tiberiana*), Neronas

⁴⁴ R. R. Llera, *Trumpa architektūros istorija...*, p. 31.

⁴⁵ M. Wheeler, *Romos menas ir architektūra*, Vilnius: R. Paknio leidykla, 1999, p. 129.

⁴⁶ W. Müller, G. Vogel, *Atlas architektury, t. I...*, s. 227.

⁴⁷ M. Wheeler, *Romos menas...*, p. 141.

(*Domus Transitoria, Domus Aurea*) bei Domicianas (*Domus Augustana, Domus Flavia*)⁴⁸. Po 64 m. Romą nusiaubusio gaisro, Nerono architektai suprojektavo kolosalinius rūmus – *Domus Aurea*, kurie užėmė Opiano ir Eskvilino kalvas bei siekė Palatiną ir Celijų. Pabaigus apie šimtą hektarų teritoriją užimančias statybas su didžiuliu skaičiumi įvairios paskirties pastatų, paviljonų, panoraminių terasų, sodų, fontanų, termų, aikščių ir net ežeru, imperatorius sušuko: *Pagaliau aš pradėsiu gyventi kaip žmogus!*⁴⁹. Auksiniai rūmai nors ir buvo pastatyti mieste, tačiau tipologiškai atitiko vilos modelį. Po 80 m. gaisro liūdnei pagarsėjusio Romos imperatoriaus rūmai iš esmės buvo sulyginti su žeme, o jų „įpėdiniais“ tapo visiškai naujos koncepcijos rezidencija.

Imperatoriaus Domiciano iniciatyva išlyginus paviršiaus reljefą ant Palatino kalvos, buvo suprojektuota 160 x 200 m platforma dviems lygiagrečiams pastatų kompleksams su peristiliu: 1. *Domus Flavia* – reprezentaciniams rūmams; 2. *Domus Augustana* – gyvenamosios paskirties rūmams. Pažymėtina, kad valstybės arba *Domus Flavia* rūmų vidinis kiemas su keturiais pastatų korpusais atliko kelias funkcijas. Šiaurinis ir pietinis sparnai turėjo portikus ir tarnavo kaip įėjimas į reprezentacinės rezidencijos centrinį peristilį bei perėjimas į tokį pat peristilį *Domus Augustana* komplekse. Rytiniame sparne buvo 3 salės (*Aula Regia*, bazilika, koplyčia), tuo tarpu tarp dviejų vakarinio sparno sodo kiemelių buvo įrengta didžioji pobuvių salė *Coenatio Iovis*.

Skirtas privatiems imperatoriaus reikalams *Domus Augustana* vakarinio fasado dalyje turėjo didžiąją dviejų tarpusių eksedrą su lodžija, išeinančia į *Circus Maximus*. Prie pietinio korpuso šliejosi sodo peristilis, stadionas. Įdomu tai, jog ir valstybės, ir privačiuose rūmuose, valdovo sostas buvo vienoje simetrinėje ašyje. Todėl per įvairias iškilmes ir ceremonijas, ant paaukštinimo sėdintis imperatorius tapdavo centriniu ašies tašku, kuris be to, turėjo idealų ryšį su senuoju miesto centru *Forum Romanum*.

Domiciano *palatium* buvo oficiali Romos imperatorių rezidencija iki 293–297 m. Diokleciano įvykdytų reformų⁵⁰. Vėliau, išgalėjus tetrarchijai, rezidencijos buvo kuriamos įvairiose Romos imperijos provincijose. Valstybėje prasidėjusių neramumų bei apskritai karingo epochos charakterio akivaizdoje pradėta statyti tvirtoves-rūmus. Būtent tokioje rezidencijoje Kroatijos pajūryje, Splite, pasitraukęs iš aktyvios politikos, apsigyveno imperatorius Dioklecianas. Splito rūmų kompleksą bei kitus administracinius pastatus juosė aukšta ir stora gynybinė siena su kvadratiniais bokštais. Aptvertą teritoriją į keturias dalis dalijo dvi stačiai susikertančios gatvės su kolonadomis, tarp kurių buvo įsiterpę imperatoriaus apartamentai ir didžiulė salė su kupolu dengtu vestibuliu, orientuotą pagal šiaurės-pietų gatvės liniją⁵¹. Atgręžtame į jūrą aptvaro fasade tarp kampinių bokštų driekėsi ištinė galerija, kuri tarnavo ne tik komunikacijai, bet ir

⁴⁸ W. Müller, G. Vogel, *Atlas architektury, t. I...*, s. 229.

⁴⁹ C. Cresti, C. Rendina, M. Listri, *Palazzi of Rome*, Königswinter: h.f.ullmann, 2007, p. 10.

⁵⁰ W. Müller, G. Vogel, *Atlas architektury, t. I...*, s. 229.

⁵¹ M. Wheeler, *Romos menas...*, p. 144.

pasivaikščiojimams prie jūros. Galerijos architektūroje buvo panaudota vėlyvojo imperinio laikotarpio rūmams būdinga antablementų ir arkų sistema.

Po Romos imperijos žlugimo, per visą viduramžių laikotarpį, iš esmės iki XV a. rūmus sudarė tik grupė pretenzingų arba kuklių pastatų, kuriuose rezidavo valdovas ar turtingas žemvaldys. Pavyzdžiui, tokiais rūmais buvo senosios Vestminsterio (Westminster) ir Vaitholio (Whitehall) rezidencijos Anglijoje⁵². Žemyninėje Europoje Karolingų dinastijos atstovai, siekdami atkurti Romos imperijos galybę, pradėjo jau minėtų *palatium* – karaliaus reprezentacinių gyvenamųjų rūmų statybą. Dėl nuolatinio valdovo dvaro kelionių, tokios rezidencijos buvo išsidėsčiusios po visą šalį. Jos susidėjo iš kelių aukštų rūmų su didele sale viršutiniame aukšte, taip pat prie jų paprastai šliejosi koplyčia ir įvairiausi ūkiniai pastatai⁵³. Daugiausia tokio tipo rezidencijų buvo pastatyta tarp Mozelio, Maso ir Reino upių – Achene, Nimvegene, Ingelheime, Vormse ir kitur. VIII a. pab. imperatoriaus Karolio Didžiojo Achene statytas *palatium* (*Pfalz*) buvo kvadrato plano, kurio kraštinė sudarė 120 m. Stačiakampių formų naudojimas pabrėžiant ašinį išdėstymą, taip pat atsigręžimas į romėniškąją tvarką bei monumentalizmą buvo būdingu Karolingų valstybės ir kultūrinės programos bruožu⁵⁴. Pažymėtina, kad panašaus pobūdžio *palatium* susiformavo Italijoje (Orvietas), taip pat Vidurio ir Rytų Europoje (Krokuva, Praha) ir kitur.

Brandžiųjų viduramžių rezidencijos vokiečių valdomose žemėse iš esmės išlaikė Karolingų dvasių ir Acheno rūmų modelį. Tokiu būdu grupė pastatų aplink koplyčią sudarė lotyniškojo kryžiaus planą ir tuo pačiu pabrėžė religijos dominavimą ir kartu betarpinį šventovės ryšį su valdovo dvaru.

Apibendrinant senovės pasaulio ir viduramžių epochos rezidencinės statybos tradicijų trumpą apžvalgą, reikėtų pažymėti, kad kone kiekviena civilizacija turėjo tik jai savitų bruožų, kurie priklausė nuo daugelio priežasčių, tarp jų tokių kaip: topografinės ir klimato sąlygos, valstybės santvarka, politinė ir ekonominė situacija, religijos ir valdžios diarchija ir t. t. Ištaigingų rezidencijų statybą monopolizavo despotiškai Tarpupio, Egipto, Kretos ir Romos imperijos valdovai, kuriems monumentali architektūra tarnavo propagandiniams tikslams. Kita vertus, to laikotarpio rūmai atliko ne tik gyvenamąją, bet visų pirma politinę-reprezentacinę bei religinę funkcijas, todėl bendruoju visų rūmų bruožu yra jų monumentalizmas. Beveik visi senojo pasaulio rezidenciniai pastatai buvo labai dideli, kai kurie iš jų tiesiog milžiniški tikraja šio žodžio prasme. Kitu visoms civilizacijoms būdingu plano elemento bruožu tapo Artimųjų Rytų civilinėje architektūroje naudojamas vidinis kiemas, kurį taip pat savo architektūroje adaptavo ir Frankų dinastijos atstovai (žr. lentelę Nr. 1). Aplinkui vidinį kiemą formavosi svarbiausi reprezentaciniai ir administraciniai pastatai. Jis atliko

⁵² M. Aston, *Panorama renesansu*, Warszawa: Arkady, 2003, s. 78.

⁵³ *Universalus meno žodynas...*, p. 351.

⁵⁴ W. Müller, G. Vogel, *Atlas architektury, t. II: historia architektury od romanizmu do XX wieku*, Warszawa: Prószyński i S-ka, 2003, s. 357.

komunikacinę bei šviesos funkciją tarp atskirų pastato korpusų, be to kiemai su kolonadomis bei arkadomis tapdavo ir puikiu pavėsiu Viduržemio jūros regiono valstybių rūmuose. Pažymėtina, kad nuo romėnų laikų paplitusios arkos bei lodžijos buvo plačiai naudojamos ir viduramžių epochos architektūroje⁵⁵, jas taip pat „prisiminė“ ir renesanso architektai.

2. Renesansas ir *palazzo* idėja

2.1. Italijos iškilimo prielaidos XV a.

Pažymėtina, kad XIII–XV a. kone visame civilizuotame pasaulyje dominavo daugiau ar mažiau luominė visuomenės koncepcija. Jos pagrindu valdžia koncentravosi vieno kunigaikščio ar turtingojo žemvaldžio (grafo, didiko ir pan.), kuris turėjo savo buveinę (pilį) ir nuosavą kariuomenę, rankose. Visai skirtinga situacija susiklostė Apeninų pusiasalyje. Čia visuomenę įtakėjo iš vienos pusės Katalikų Bažnyčia, iš kitos – pakankamai ankstyvas miestų raidos procesas. Padidėjus pirklių ir amatininkų skaičiui, suklestėjus gamybai ir bankininkystei, kai kurie didesni Italijos miestai XV a. tapo ekonominiais regiono lyderiais⁵⁶. Politinė situacija Florencijoje, Milane, Venecijoje ir Sienoje buvo labiau komplikauta negu valstybėse, esančiose anapus Alpių. Pagrindinis išvardintų miestų skirtumas nuo likusios Europos buvo tas, kad čia valdžia nebuvo monopolizuota feodalinių valdovų, bet buvo padalyta tarp didesnio ar mažesnio miestų gyventojų skaičiaus. Dėl valdžios, įtakos bei ekonominės nepriklausomybės tarpusavyje kovojo ne tik aukščiausią statusą turintys asmenys, bet taip pat pirklių gildijos bei amatininkų cechai. Konkurencinėje kovoje buvo naudojamos įvairiausios priemonės: nuo rinkimų organizavimo iki politinių žmogžudysčių⁵⁷.

Neabejojama, kad renesanso idėja gimė ir subrendo Florencijoje. Esminiais renesanso arba „atgimimo“ bruožais buvo humanistinė pasaulėžiūra bei antropocentrizmas – žmogaus kaip mikrokosmoso, visų daiktų mato samprata. Humanizmas kaip didysis intelektualinis judėjimas susidėjo iš klasikinio antikos paveldo, kurio Italijoje buvo apstu, studijų. XV ir XVI a. gyvenę italai savo epochą laikė pranašesnę už atėjusią po Romos imperijos žlugimo, tuo pačiu humanistai neatsiribojo nuo krikščionybės ir stengėsi ne tik imituoti antikinius laikus, bet juos ir pranokti valdžios, politikos, literatūros bei meno horizontuose. Priešingai negu viduramžių asketai, humanistai nesmerkė turto kaupimo politikos, aiškindami, kad turtas pats savaime yra naudingas miesto bendruomenei.

⁵⁵ Šalia rezidencinės statybos, jie gana plačiai paplito ir klauzūrinių vienuolynų architektūroje.

⁵⁶ P. Murray, *Architektura włoskiego renesansu*, Toruń-Wrocław: VIA, 1999, s. 63.

⁵⁷ J. Cook, *Why Renaissance? Why Florence?*, in: *History Review*, Issue: 47, December 2003, p. 44.

Renesanso idėjų įgyvendinimo praktikoje reikėjo pinigų. Anot Peterio ir L. Murray *šiurpalaikinė visuomenė su jos įvairiausių lygių vadybininkais, kapitalistais ir politiniais aspektais atsirado Italijoje vėlyvaisiais Viduramžiais*⁵⁸. Didžioji XIV a. schizma bei taip vadinamoji popiežių Avinjono nelaisvė prisidėjo prie to, kad bent viena didžioji centrinė valdžia pasitraukė iš Italijos politinės scenos. Tuo ir pasinaudojo oligarchinės Florencijos ir Italijos visuomenės, kurios ilgainiui įsitvirtino kaip pagrindinė Italijos jėga. Venecija užėmė lyderio poziciją laivyboje, kai tuo tarpu Florencija pradėjo dominuoti finansų sferoje. Bankinių operacijų bei stambaus masto prekybos srityje, florentiečiai kasdien sudarinėjo sandorius su Anglija ir Burgundija, todėl jau XV a. Europa buvo priklausoma nuo ekonominių santykių su Apeninų pusiasaliu. Iškilusi ir praturtėjusi Italijos miestų valdančioji klasė ir tapo pagrindiniais naujojo humanistinio meno globėjais bei mecenatais.

Apibendrintai galima pasakyti, kad palyginti ankstyvas miestų emancipacijos procesas, plataus masto tarptautinės prekybos bei finansų sistemos suklestėjimas leido didžiausiems Italijos miestams pralenkti savo epochą, o pačiai Italijai tapti labiausiai išsivysčiusiu Vakarų Europos regionu. Jeigu sutikti su prancūzų istoriko F. Braudelio mintimi kad, miestai buvo nenutrūkstamo judėjimo varikliais ir nuo pat pradžių aktyviai dalyvavo Europos vystymosi procese⁵⁹, tai reikėtų pripažinti, kad tokio miesto vaidmenį XV a. atliko Renesanso lopšys – Florencija.

2.2 Florencijos fenomenas ir naujoji civilinė architektūra

Niekur kitur Italijoje, išskyrus Florenciją nesusiklostė tokia palanki aplinkybių jungtis, leidusi įgyvendinti renesanso idėją pačiame aukščiausiam lygmenyje. Visų pirma, šis Šiaurės Italijos miestas siejasi su aktyvia XV a. iškilusios Medici šeimos veikla. Kalbant P. ir L. Murray žodžiais, būtent ši giminė *davė daugybę kultūringų bankininkų ir vilnos pirklių, politiką su polinkiu Platono filosofijai, kunigaikštį poetą, du popiežius ir kondotjerą*⁶⁰. Labiausiai pagarsėjusių Medici giminės nariu tapo Lorenzo il Magnifico (valdžioje buvo nuo 1469 m. iki savo mirties 1492 m.), kuris pasižymėjo ne tik poetiniais sugebėjimais, bet taip pat buvo aistringas kolekcionieriumi bei entuziastingu meno globėju. Didžiausi to meto humanistai, tokie kaip Poliziano, Pico, Ficino ir kiti tapo jo šeimos nariais. Apskritai, didelė dalis *Quattrocento* (ankstyvasis renesansas, 1420–1490) kultūros paminklų siejasi su Medici gimine. Jų didžiausiu palikimu Florencijos mieste laikoma San Lorenzo bazilika bei jų vardo rūmai (*Palazzo Medici*). Kita vertus, pats Medici vardas tapo Florencijos respublikos galios sinonimu.

Didžiausiu iššūkiu Medici giminei, tapo konkuruojančios Pazzi šeimos 1478 m. Florencijos katedroje prieš Lorenzo de Medici ir jo brolių Giulianą surengtas sąmokslas, per kurį pastarasis buvo

⁵⁸ P. Murray, L. Murray, *Renesanso menas*, Vilnius: R. Paknio leidykla, 2000, p. 14–15.

⁵⁹ F. Braudel, *Gramatyka cywilizacji*, Warszawa: oficyna naukowa, 2006, s. 346.

⁶⁰ P. Murray, L. Murray, *Renesanso menas...*, p. 15.

nužudytas. Tai buvo akivaizdus ženklas, kad politinės intrigos ir didžiulė įtampa neleis ilgiau išsilaikyti šiai giminei dominuojančioje pozicijoje. Praėjus 16 metų po Giuliano nužudymo, Medici giminė buvo išvaryta iš miesto⁶¹, o su ja kartu baigėsi ir Florencijos ekonominis, politinis bei kultūrinis dominavimas.

Reikėtų pažymėti, kad be Medici šeimos, XV a. Florencijoje figūravo daugybė kitų įtakingų ir tarpusavyje dėl valdžios konkuruojančių giminių, kaip pavyzdžiui Strozzi, Rucellai, Pazzi, Bardi ir kitų. Jų iškilimo ir ekonominio potencialo priežastimis buvo jau minėta prekyba audiniais bei užsiėmimas bankinėmis operacijomis. Tokiame kontekste naivu būtų kalbėti vien apie politinį konkuravimą, kadangi besikūriamasis ankstyvojo kapitalizmo epochoje prasidėjo visų pirma ekonominės varžybos, turto demonstravimas, nors abu šie dalykai turi pakankamai glaudų ryšį. Taigi, stengdamiesi pralenkti vienas kitą, įtakingo visuomenės sluoksnio nariai pradėjo statyti įspūdingas rezidencijas, savo šeimos šlovinimui bei dvasiniam išganymui užsakinėjo altorius ir freskas bažnyčiose, todėl tokia savęs „reklamavimo“ tendencija tapo raktiniu Renesanso epochos mecenatystės požymiu. Ne veltui geriausi to laikotarpio Italijos menininkai tiesiog užplūdo Florencijos miestą.

Nors Renesanso epochoje egzistavo reikšmingas sakralinis menas, vis dėlto pagrindinė kryptis buvo civilinė miesto ir užmiesčio architektūra. Būtent joje ir susiformavo naujas statybos ir konstrukcijos meno fenomenas – *palazzo* – miesto valdytojų (*podestà*) ir turtingųjų patricijų rūmai⁶². Anot XV a. Florencijos ekonominio fenomeno tyrinėtojo R. A. Goldthwaite, būtent privati architektūra ir visų pirma rūmai pakeitė Toskanos sostinės gatvių išvaizdą, kai tuo tarpu bažnyčių fasadai būdavo dažnai iki galo neužbaigiami, nors už šventovės durų, tikinčiuosius „pasitikdavo“ įspūdingo grožio interjerai⁶³.

Iki XIV a. antrosios pusės turtingųjų Florencijos miesto piliečių rezidencijos iš esmės nepasizymėjo išskirtinėmis stilistinėmis formomis. Keletas iš jų išsiskyrė savo dydžiu, tačiau fasadų atžvilgiu jos buvo gana lakoniškos. Svarbiausiais tokių pastatų požymiais buvo pakankamai grubi rustika, silpna aukštų artikuliacija, arkadinės galerijos su parduotuvėmis pirmame aukšte bei pagrindinio įėjimo akcentavimo stoka. Pažymėtina, kad tokie pastatai suteikdavo miesto urbanistikai savotiško vieningumo, iš kitos gi pusės, dėl savo konservatyvios konstrukcijos, sudarė

---

⁶¹ J. Cook, *Why Renaissance?...*, p. 45–46.

⁶² Kaip pastebi Italijos rūmų bei vilų tyrinėtoja Georgina Masson, pačioje Italijoje žodis „rūmai“ turi kelias konotacijas, skirtingai nuo likusios Europos, kur jis buvo vartojamas maždaug vieningai. Kilęs nuo Romos imperijos imperatorių rezidencijos ant Palatino kalvos pavadinimo, žodis „*palatium*“ buvo naudojamas ir Ankstyvųjų Viduramžių karalių, imperatorių bei popiežių rūmams apibrėžti. Tačiau jau XIV a. Italijoje „*palatium*“ transformavosi į „*palazzo*“, kuriuo pradėta vadinti aukštųjų teismo ir karinės vadovybės pareigūnų (*podestà*) būstus. Natūralios šio žodžio evoliucijos pasekoje, „*palazzo*“ pradėta vadinti aukštą visuomeninį statusą turinčių šeimų namus, dar vėliau šį terminą pritaikydavo bet kurios įtakingos ir didingos šeimos ar asmens namams apibūdinti, ir pagaliau mūsų laikais šis žodis dažnai vartojamas beveik visiems didžiuliams pastatams, net daugiabučiams namams ar biurams pavadinti, žr. G. Masson, *Italian villas and palaces*, New York: Harry N. Abrams, 1959, p. 6.

⁶³ R. A. Goldthwaite, *The Building of Renaissance Florence: An Economic and Social History*, London: The John Hopkins University Press, 1990, p. 13.

monotoniškumo įspūdį. Dar vienu būdingu šių privačių statinių bruožu buvo giminės jėgą ir įvairaus pobūdžio nepriklausomybę išreiškiantys bokštai, kurie dažnai ne itin ramių laikų akivaizdoje tapdavo prieglobsčiu nuo smurto ar karinių veiksmų. Senovės romėnų architektūrai taip būdingas vidinis kiemas Viduramžių epochos patricijų buveinėse nebuvo itin populiarus. Dažniausiai rezidencijos buvo iš viso be kiemo, tačiau jeigu vidinis kiemas ir egzistavo, jis būdavo netaisyklingas, be išskirtinės ornamentikos bei su labai ribota erdve aplinkui⁶⁴.

Quattrocento epochoje gimęs *palazzo* tapo savita turtingųjų florentiečių rezidencija, su išskirtiniu, rustų, vėliau klasikinių piliastrų išskaidytu gatvės fasadu, trijų arba keturių korpusų apsuptu vidiniu kiemu su arkadomis arba kolonadomis ir kitais unikaliais plano bei dekoru elementais. Tačiau trumpam palikę visus šių rūmų architektūrinius ir stilistinius bruožus, pabandysime išnagrinėti socialinius šio reiškinių aspektus. Taigi, pirmiausia reikėtų akcentuoti, kad XV a. prasidėjo tikrasis privačių rezidencijų statybų bumas. Miesto patricijų norą investuoti į statybas gerai apibūdina Giovanni Rucellai pasakyti žodžiai: *žmogus turi padaryti du dalykus savo gyvenime, pirma – palikti palikuonių ir, antra – užsiimti statybomis*. Turint omenyje tokią retoriką, nieko nuostabaus, kad jau 1490 m. Florencijoje pastebimas statybinių medžiagų bei kvalifikuotų specialistų trūkumas⁶⁵. Kiekviena įtakinga miesto giminė stengėsi pasistatyti individualius, tik jai priklausančius rūmus, tuo tarpu dar XIV a. (*Trecento*) rūmai buvo tapatinami su taip vadinamąja *consorteria* – įtakingųjų giminių susivienijimais arba kitais žodžiais tariant, šeimų klanais⁶⁶. Pavyzdžiui, vienas iš turtingųjų patricijų Messer Pagolo di Baccuccio Vettori XIV a. savo dienoraštyje rašė, kad jo namai su kaimyniniais „turėjo dalintis“ bendra siena, lodžijomis ir aukštais, todėl jis net nežinojo, kaip iš tikrųjų pastatas buvo padalintas tarp jo gyventojų. Tuo tarpu po šimto metų rūmus paveldėjęs Bartolomeo di Tommaso Sassetti su savo broliu Francesco išsprendė privatumo klausimą. Tam tikslui jie supirko greta esančius pastatus ir prijungė juos prie paveldėto turto, o vėliau rekonstravo į dvi atskiras, privačias rezidencijas⁶⁷.

Be viso ko, vienu svarbiausiu įspūdį keliančiu kriterijumi yra rūmų dydis ir aukštis. XV a. židinių konstrukcijos dar nebuvo išstobulintos iki perfekcijos, todėl dažnai dūmai patekdavo tiesiai į patalpą. Esant tokiai situacijai, vienintele išėjimi atsikratyti nereikalingų dūmų buvo labai aukštų patalpų įrengimas bei viršutinių langų dalių atidarymas, siekiant padaryti skersvėjų. Antrojo aukšto reprezentacinių patalpų – *piano nobile* – aukštis viršijo 9 metrus. Tai buvo reikalinga ne tik norint apsaugoti vidaus erdvę nuo uždūminimo, bet tuo pačiu metu ir nuo dregmės⁶⁸. Pažymėtina, kad

⁶⁴ R. A. Goldthwaite, *The Building...*, p. 14–15.

⁶⁵ F. W. Kent, *Palaces, Politics and Society in Fifteenth-Century Florence*, in: *I Tatti Studies: Essays in the Renaissance*, Vol. 2 (1987), p. 42.

⁶⁶ Plačiau apie *consorteria* vaidmenį viduramžių Italijoje, žr. D. Herlihy, *Medieval Households*, Cambridge: Harvard University Press, 1985, p. 88–92.

⁶⁷ R. A. Goldthwaite, *The Florentine Palace as Domestic Architecture*, in: *The American Historical Review*, Vol. 77, No. 4 (Oct., 1972), p. 983–984.

⁶⁸ J. Ballenstedt, *Architektura: historia i teoria*, Warszawa-Poznań: PWN, 2000, s. 288, 292.

naujose konstrukcijose nuosekliai buvo laikomasi proporcingumo, be to *palazzo* nors ir buvo pakankamai aukštais pastatais, tačiau išlaikydavo savo horizontalumą. Iš miesto mokesčių sąrašų yra žinoma, kad naujojo tipo patricijaus buveinė užimdavo trijų ir daugiau ankstesnių toje posesijoje buvusių pastatų vietą, įskaitant ir prieš tai stovėjusią rezidenciją. Be to, kaip jau buvo užsiminta, faktiškai visos iš jų turėjo didelę atvirą erdvę, įkūnytą arkadinio kiemo architektūroje. Naujų statinių valdytojai apie savo buveines sakydavo *namai, o tikriau sakant rūmai*, tuo tarpu pagal XVI a. rašiusio Benedetto Varchi, tai buvo tikri rūmai, kurie turėjo *visus papuošimus ir visus patogumus, kuriuos tik galėjo turėti namai: terasas, lodžijas, arklides, kiemus, prieškambarius ir kambarius ir be to jeigu ne du, tai mažiausiai vieną šulinį su sveiku ir šviežiu vandeniu*⁶⁹.

Reikėtų atkreipti dėmesį, kad, statant naujos koncepcijos privačius pastatus, Florencijos miesto urbanistinis vaizdas pasikeitė iš pagrindų. Visų pirma, aplinkui *palazzo* pradėjo keistis aplinka. Amžininkai išskyrė, kad *via Maggio, via dei Servi, via Tornabuoni* ir *borgo Pinti* gatvėse pastačius naujas rezidencijas, žymiai sumažėjo triukšmas. XIV a. šiose gatvėse klestėjo aktyvus komercinis gyvenimas ir juose buvo sukoncentruota daugybė įvairaus pobūdžio parduotuvių. Pavyzdžiui, *via Maggio* buvo vienu iš dviejų pagrindinių tuo metu klestėjusios vilnos prekybos centrų, tačiau ilgainiui gatvę ištiesai užstačius rūmais, iš jos į kitas vietas buvo perkelta šešiasdešimt vilnos parduotuvių, o iki XVI a. vidurio jų čia beliko tik penkios⁷⁰.

Dar vienas aspektas, susijęs su rezidencijų supančios aplinkinės erdvės pakitimu, yra aikščių (*piazza*) priešais rūmus įrengimas. Ankstyvaisiais viduramžiais visuomenės ir miesto poreikiams pakakdavo aikščių prie katedrų bei turgų, vėliau XII a. antroje pusėje įsitvirtinus komunai, besivadovaujančiai miesto respublikos principais, aikštes prie savo būstinių pradėjo įrenginėti valstybinės institucijos, tuo tarpu *Trecento* laikotarpiu iškilusi *signoria* – disponuojantys dideliu kapitalu galingųjų šeimų atstovai – XV a. įgyjo teisę įrenginėti aikštes prie savųjų rūmų. Pirmąją privačią aikštę 1446–1451 m. Rucellai šeimai realizavo architektas Bernardo Rosselino. Dviejų fasadų *Palazzo Rucellai* pagal architekto Leono Battista Alberti projektą buvo pastatyti gatvių sankryžoje, taip pat pagrindinio fasado link įstrižai vedė kita gatvelė, kurios perspektyvą uždarė vienas iš dviejų portalų. Tuo tarpu kitas portalas buvo sukomponuotas trikampės aikštės ašyje (pav. 1). Toks sprendimas tapo įmanomu iškirtus aštrųjį šalia esančio pastato kampą. Be to, naujai įrengtoje aikštėje buvo suprojektuota lodžija, kuri tarnavo įvairiausioms šeimos iškilmėms bei šventėms. Žymiai didesnę aikštę priešais savo rezidenciją įrengė Pitti šeima, kuri tam tikslui supirko tarp rūmų ir *via Romana* esančius namus ir juos nugriovė. Toks sumanymas buvo lengviau įgyvendinamas miesto dalyje už upės, kur ir stovėjo *Palazzo Pitti*, kadangi ši teritorija nebuvo

⁶⁹ R. A. Goldthwaite, *The Florentine Palace...*, p. 985.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 988.

anuomet apgyvendinta labai intensyviai⁷¹. Laikui bėgant panašių aikščių prieš rezidenciją įkūrimas netapo didele kliūtimi miesto galingiesiems, tačiau bet kokių atveju tokie sprendimai turėjo būti paremti idėjiškai.

XV a. pradėta atsisakyti viduramžiškai rūmų architektūrai būdingų bokštų. Viena vertus tai buvo susiję su nauja visuomeninio autoriteto koncepcija, iš kitos pusės bokštai buvo griaunami valdžios sprendimu, norint sumažinti politinę ir karinę naujai susiformavusių giminių įtaką. Ką tik paminėta *Palazzo Rucellai* lodžija buvo daugiau išimtimi, negu taisykle⁷², kadangi naujoje humanistinėje epochoje ji prarado savo funkcionalumą, todėl naujieji rūmų savininkai dažniausiai užmūrydavo senas lodžijas išorinėje rezidencijos pusėje. Jeigu anksčiau lodžijos buvo įprastinė vieta Florencijos giminių susitikimams, tai dabar viskas persikelė į rezidencijos vidų, konkrečiai kalbant kiemą.

Svarstant socialinį aspektą ir atsakant į klausimą, kodėl *signoria* pradėjo iki tol neregėto masto statybas, visų pirma reikėtų atsižvelgti į naujos humanistinės epochos taisykles. Iki tol pernelyg didelis išlaidavimas, ekonominės galios demonstravimas buvo smerktinas ir net nepadorus. Tuo tarpu XV a. viskas apsvirtė aukštyn kojomis. Renesanso humanistai įvedė naują miestiečių etikos normą, kuri atmetė tradicinę pranciškonų propaguojamą neturto idėją. Vadovaudamiesi Aristotelio mokymu apie žmogų ir didingumą, humanistai pradėjo išaukštinti turtą, kuris, anot jų, tapdavo svarbiausiu raktu, norint pabrėžti visuomeninį statusą. Tuo pačiu tai nebuvo atsiribojimas nuo krikščionybės, kadangi išdavystė pasireiškė kultūrinėje, bet ne filosofinėje srityje. Kalbant F. Braudelio žodžiais *gyvenimo džiaugsmo, akių, kūno bei proto pasotinimo atmosferoje, Vakarai tarsis išeidavo iš amžius besitęsiančio pasninko laikotarpio*⁷³.

Įdomu tai, kad užsakovo savimonėje *palazzo* nebuvo tapatinamas su jį suprojektavusiu architektu, bet buvo apibūdinamas kaip paminklas jo statytojui, nors naujoje humanistinėje epochoje menininkai turėjo išskirtinę globą. Tokiu traktavimu norėta monopolizuoti rezidencijos estetinę vertę ir priskirti visą jos grožį ją pastačiusiai dinastijai. Savo testamentuose Filippo Strozzi ir Giovanni Rucellai primygtinai tvirtino, kad jų statiniai po jų mirties neturi pereiti kitoms Florencijos giminėms, bet per amžius likti šeimos-dinastijos paminklu bei simboliu⁷⁴.

Reikėtų atkreipti dėmesį, kad labai ambicingų projektų realizavimas tapo rimtu iššūkiu jų vykdytojams. Anot R. A. Goldthwaite, vidutiniško rango patricijaus rūmai kainavo nuo 1500 iki 2500 florinų. Tačiau, viena iš brangiausių mieste Strozzi šeimos rezidencija kainavo jau 40000 florinų. Vaizdingesniai palyginimui, to laikotarpio aukštos kvalifikacijos darbininkas, norėdamas

⁷¹ Plačiau apie Florencijos renesansinių aikščių priešais rezidenciją susiformavimą, žr. T. Zarębska, *Narodziny placu przed rezydencją w renesansowej Florencji*, in: *Artyści włoscy w Polsce*, Warszawa: Dig, 2004, s. 57–66.

⁷² Iš naujai XV a. pastatytų rūmų, lodžijas turėjo *Palazzo Medici* kampas, tačiau laikui bėgant ir jos buvo užmūrytos, žr. R. A. Goldthwaite, *The Florentine Palace...*, p. 989.

⁷³ F. Braudel, *Gramatyka...*, s. 372.

⁷⁴ R. A. Goldthwaite, *The Florentine Palace...*, p. 991.

pasistatyti panašius rūmus, turėtų buvęs dirbti virš tūkstančio metų. Vis tik ne visi miesto valdančiojo elito atstovai sugebėdavo realizuoti savo statybas iki galo. Pavyzdžiui, G. Rucellai nebaigė statyti savo *palazzo*, išskyrus pagrindinius gatvės fasadus, 1489 m. Giuliano Gondi pradėtos statybos buvo baigtos tik XIX a. Iš kitos pusės, buvo ir tokių asmenų, kurie dėl statybų patyrė tikrąjį fiasko. 1460 m. savo rūmus baigęs statyti Bono Boni, netrukus dėl finansinio bankroto turėjo juos parduoti. Šiame kontekste verta pabrėžti, kad jokios ekonominės naudos rezidencijos savo šeiminkams neduodavo. Iš dalies tai sąlygojo pačių rūmų valdytojų politika, kurie skirtingai nuo savo XIV a. protėvių neišnuomodavo pirmųjų rezidencijos aukštų vilnos ir šilko audinių prekeiviams⁷⁵. Be to, ekonominiu požiūriu, žvelgiant iš vėlesnių amžių perspektyvos, investavimas į tokio masto statybas buvo visiškai neproduktyvus, kadangi dėl infliacijos XVI ir XVII a. *palazzo* kaina sumažėdavo du ar net tris kartus.

Kaip jau buvo minėta, vienu svarbiausiu įtakingųjų florentiečių kaip visuomeninės grupės požymių buvo ne tik noras pabrėžti savo išskirtinį socialinį statusą, bet taip pat užsitikrinti tam tikrą privatumą. Skirtingai nuo viduramžiais vyvavusios tendencijos, kai buvo paplitusi taip vadinamoji didelė šeima, kurioje gyveno kelios kartos, *Quattrocento* epochos Florencijos patricijų rezidencijose dažniausiai gyveno branduolinė, t. y. iš dviejų kartų (tėvai ir vaikai) susidedanti šeima. Žinoma, tai nebuvo absoliučiu kanonu, kadangi prie tokio tipo šeimos retkarčiais prisijungdavo „pasiklydusieji“ giminaičiai. Naujos situacijos akivaizdoje nekilnojamojo turto dalybos tarp rūmų šeiminiko vaikų tapo įprastiniu reiškiniu, todėl *palazzo* dažnai buvo padalijami į atskiras dalis, įrengiant skirtingus įėjimus iš pagrindinio fasado pusės, padalijant dideles sales *piano nobile* ir net užtvėriant vidinius kiemus⁷⁶. Vėlgi, tai nebuvo taisyklė, kadangi pakankamai dažnai testatorius užrašinėjo savo rūmus pirmagimiui, arba paveldėjusieji turtą broliai tarpusavyje patys susitardavo, kas turėtų perimti šeimos rezidenciją. Paskutiniu atveju nieko negavusieji turėjo gauti iš paveldėjusiojo tam tikrą kompensaciją.

R. A. Goldthwaite pasiūlyta formuluotė apie tai, kad naujame laikmetyje *Florencijos patricijų šeimų klanai prarado savo aktualumą, todėl rezidencijos išplėtimas tapo ne šeimos išaugimo, bet priešingai – jos sumažėjimo rezultatu*⁷⁷, iš dalies yra per griežta. Kaip jau buvo užsiminta, XV a. *palazzo* statė atskiros šeimos, tačiau tai nereiškia, kad tokiu būdu *signoria* norėjo atsiriboti nuo bet kokių ryšių su *consorteria*. Pažymėtina, kad ne visose rezidencijose gyveno branduolinės šeimos, pavyzdžiui Medici, Rucellai, Pitti, Mellini ir daug kitų gyveno didelėse šeimose, susidedančiose iš trijų kartų⁷⁸. Be to, nereikėtų pamiršti, kad išsivysčiusių Florencijos klientinių santykių sistemoje, rūmai tapdavo *amici, vicini e parenti* (draugų, kaimynų ir giminaičių)

⁷⁵ R. A. Goldthwaite, *The Florentine Palace...*, p. 994–995.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 1001.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 1003.

⁷⁸ F. W. Kent, *Palaces...*, p. 46.

traukos centru. Vis daugiau Medici šeimos klientų stengėsi įsikurti arčiau *Palazzo Medici*, o kai kurie iš jų net apsigyveno galingiausios *Quattrocento* giminės buveinėje, todėl nieko nuostabaus, kad į savo gyvenimo pabaigą Lorenzo de Medici, pavargęs nuo jį supančios aplinkos dėmesio, pradėjo statyti vilą ramioje Pogio a Caiano vietovėje. 1485 m. prasidėjus statyboms, Lorenzo taip apibūdino norą gyventi kaimiškoje aplinkoje – *gyventi taip taikiai, kaip aš tik sugebu per tą laiką, kuris man liko, taip, kaip darė mūsų protėviai, kurie yra seni, bet sveiki*⁷⁹.

Apibendrinant šią darbo dalį, reikėtų pasakyti, kad visų pirma dėl tarptautinės prekybos ir plačios bankinės veiklos, XV a. Florencijoje susikūrė įtakingas visuomenės sluoksnis *signoria*, kuris pakeitė iki tol vyravusį socialinį institutą – miesto komuną. Įtakingųjų florentiečių noras dominuoti pasireiškė ne tik politinėje, ekonominėje, bet taip pat ir kultūrinėje terpėje. Esant tokioms aplinkybėms, keitėsi ir miesto architektūra, kuri, skirtingai nuo Viduramžių epochos, buvo labiau orientuota ne į sakralinius, bet į civilinius pastatus. Humanistinėje tradicijoje išsivystęs naujasis rūmų tipas – *palazzo* – tapo naujai susiformavusios elitinės visuomeninės klasės galios simboliu. Žvelgiant iš socialinės perspektyvos taško, renesansinė rezidencija tapo ne tik įspūdi keliančiu architektūriniu šedevru, bet pirmiausia jį pastačiusios giminės paminklu. Rūmų šeimininkai akcentavo savo individualumą, kuris anksčiau buvo užgožiamas *consorteria* dominavimu, todėl architektūriniuose plano ir erdvės sprendimuose atsisakyta lodžijų, bokštų, o norint labiau eksponuoti savo *palazzo*, svarbiausias dėmesys buvo nukreiptas į gatvės fasadą. Nepaisant to, kad Renesanso epochoje rezidencija netapo kolektyviniu įtakingojo giminių klano statybos rezultatu, vis dėlto ji buvo savotišku magnetiniu lauku, pritraukiančiu didelį skaičių prieglobsčio, paramos bei užtarimo beieškančių Florencijos piliečių.

2.3 *Palazzo*: teorinis modelis ir praktinis pritaikymas (Florencija – Roma – Venecija)

Šioje darbo dalyje trumpai apžvelgsime Renesanso architektūros teoretikų požiūrį statant miesto rezidencijas, taip pat nuodugniau išnagrinėsime *palazzo* architektūrai būdingus struktūrinius bruožus bei dekoro elementus. Šiam tikslui pasiekti, analizuosime rūmų statybos ypatybes Italijos *Quattrocento*, *Cinquecento* (brandusis renesansas, 1490–1520) bei vėlyvojo Renesanso arba kitaip Manierizmo (1520–1610) epochų kontekste pasiremdami Florencijos, Romos bei Venecijos regiono pavyzdžiais.

Senovės Romos architekto Vitruvijaus žodžiai: *nesistengiau būti architektu dėl pinigų [...], todėl galbūt mano pavardė netapo garsi, tačiau nepaisant to, tikiuosiu, kad mano knygos*

---

⁷⁹ F. W. Kent, *Palaces...*, p. 65, 69.

pasirodymas prisidės prie to, kad busiu žinomas palikuonims⁸⁰ tapo pranašiški Renesanso epochoje. Italijos humanistų dėka atrastas I a. pr. Kr. gyvenusio architekto ir teoretiko veikalas *De architectura libri decem* tapo tikroju lobiu naujos epochos menininkams. Labiausiai Vitruvijaus suformuluotus teiginius apie statybą, konstrukcijas, klasikinius orderius bei dekoravimą išpopuliarino didysis humanistas Leon Battista Alberti, kuris tapo žinomiausiu Renesanso teoretiku. Nepaisant knygos pavadinimo panašumo ir nuoseklaus antikinio teoretiko citavimo, savo darbe *Decem libri de re aedificatoria* L. B. Alberti buvo originalus ir norėdamas pralenkti savo „mokytoją“ stengėsi parašyti ne tik architektų, bet ir užsakovų arba meno mecenatų interesus atitinkančią knygą. Savo intelektualioje studijoje autorius atskleidė ir kai kurias privačių pastatų funkcijas. Pavyzdžiui, penktoje knygoje *Apie privačius pastatus* minimas vienas iš svarbiausių miesto namams ir rūmams būdingų elementų – atriumas. *Namuose salė ir atriumas bei kitos panašios patalpos turi būti patogiose vietose, kad visos kitos [namo] dalys jungtųsi su jais kaip įmanoma patogiau, t. y. kad jie (atriumas ir salė – A. I.) turi susijungti su laiptinėmis, arkadinėmis galerijomis ir kitomis vietomis, kur šeimininkai pasitinka ir su džiaugsmu sveikina pakviestus svečius*⁸¹. Kitoje vietoje remdamasis Vitruvijumi, L. B. Alberti akcentuoja, kad vidinis namo kiemas yra pagrindiniu pastato elementu, kuris turi užtikrinti ne tik geras komunikacines funkcijas, bet taip pat šviesos gausą⁸². Kalbant apie atriumo funkcionalumą, reikėtų pridurti, kad vidinis kiemas užtikrino apie 10 m pločio kelio juostos apibusį apšvietimą, karšto Italijos klimato sąlygomis naktį kaupė vėsų orą, tuo tarpu pirmasis kiemo aukštas dažnai atliko arklidžių funkciją, kadangi į kiemą buvo įvažiuojama arkliais⁸³.

Kitas renesanso architektūros teoretikas, iš Florencijos kilęs Antonio Averlino, geriau žinomas Filarete vardu parašė *Trattato di architettura*, kuris buvo skirtas platesniajai visuomenei negu L. B. Alberti darbas. Dialogo forma parašytas traktatas buvo dedikuotas Milano kunigaikščiui Francesko Sforza ir didžioji jo dalis buvo skirta idealaus miesto *Sforzinda* aprašymui, tačiau autorius palietė ir privačios miesto architektūros klausimus. Devintoje ir dešimtoje knygoose namai suklasifikuojami pagal žmonių visuomeninį statusą. Anot Filarete, kilmingųjų žmonių rezidencija turėtų būti 100 x 200 *braccia*⁸⁴ plano, sutvarkyta pagal dorėninio orderio principus, antros

⁸⁰ Witruwiusz, *O architekturze ksiąg dziesięć*, przekł. K. Kumaniecki, Warszawa: Prószyński i S-ka, 1999, s. 148.

⁸¹ L. B. Alberti, *Ksiąg dziesięć o sztuce budowania*, przekł. I. Biegańska, Warszawa: PWN, 1960, s. 119–120.

⁸² Ibidem, s. 144.

⁸³ J. Ballenstedt, *Architektura...*, s. 291.

⁸⁴ Senovinis ilgio matavimo vienetas, atsiradęs Centrinėje ir Šiaurės Italijoje ir vėliau paplitęs visame Apeninų pusiasalyje. Iš pradžių *braccio* buvo lygus dviejų suaugusiojo žmogaus ištiestų rankų ilgiui skaičiuojant nuo vienos rankos vidurinio piršto iki kitos rankos to paties piršto galiuko ir atitiko ilgį tarp penkių ir šešių pėdų. Gamybiniuose ir prekybiniuose santykiuose išsivyravęs matavimo ilgis dažniausiai buvo dalijamas į 12 smulkesnių vienetų. Reikia pažymėti, kad XV a. *braccio* ilgio koeficientas pasikeitė ir įvairiuose Italijos regionuose jo standartai buvo skirtingi, pvz., Milane – 0,594 m (12 *da panno*), Florencijoje – 0,584 m, Piačencoje – 0,470 m, Romoje – 0,636 m, Genujoje – 0,581 m, Mantujoje – 0,467 m ir t. t., plačiau apie Italijoje vyravusius ilgio matavimo vienetus žr. R. E. Zupko, *Italian Weights and Measures: From the Middle Ages to the Nineteenth Century*, Philadelphia: American Philosophical Society, 1981, p. 40–49.

socialinės grupės – pirklių namai – 150 x 50 *braccia* plano su korintiniu orderiu, menininkų – 30 x 50 *braccia* plano su jonėniniu orderiu, tuo tarpu neturtingųjų namų planas turėtų užimti 10 x 20 *braccia* kvartala⁸⁵.

Vėlyvojo renesanso laikotarpiu iš Vičencos kilęs Andrea Palladio pasižymėjo ne tik kaip itin originalus architektas, bet taip pat kaip teoretikas, puoselėjantis akademinę architektūros kryptį. Savo darbe *I Quattro Libri dell' Architettura* autorius propagavo didžiojo orderio naudojimą, griežtas klasicistines formas ir absoliučiai suderintas proporcijas. Rašydamas apie privačios architektūros aspektus, Palladio pažymėjo, jog *architektas turi atkreipti dėmesį į tai, kad didieji ponai, turintys valdžią Respublikoje, pageidauja turėti namus su lodžijomis ir didelėmis bei puošniomis salėmis*⁸⁶. Autorius taip pat pažymėjo, kad namo patogumui užtikrinti, reikėtų tinkamai suplanuoti ne tik vidinius kiemus, lodžijas, plačius laiptus ir dideles menes, bet taip pat pasirūpinti, kad virtuvė, sandėliai, tarnų valgomieji ir kitos panašios patalpos būtų suprojektuotos žemiausiame namo tarpsnyje⁸⁷.

Pažymėtina, kad bene visi Renesanso epochos teoretikai rėmėsi antikiniu Vitruvijaus traktatu apie architektūrą, tokiu būdu norėdami adaptuoti ir pritaikyti klasikines architektūros formas naujos epochos poreikiams. Savo traktatuose autoriai stengėsi ne tik paaiškinti rezidencijų ar atskirų jos dalių funkcionalumą, paskirtį ir estetinę vertę, bet taip pat savotiškai pateisinti ekstravagantiškas objekto užsakovo reprezentacines ambicijas. Kita vertus, visi traktatai parodo, kad humanistinėje epochoje architektūra užėmė labai tvirtas pozicijas. Viduramžiais pagrindiniu meno užsakovu buvo kolektyvinės institucijos, pvz. Bažnyčia, tuo tarpu pradėdant nuo antrosios XIV a. pusės vis daugėjo individualių užsakymų. Architektai pradėjo kurti brėžinius ir gaminti modelius, kadangi privatus klientas norėjo matyti kaip atrodys jo užsakomas kūrinys, todėl pastatų modeliai tapo privalomais privačioje architektūroje⁸⁸. Nors dailininkai savo teorijose išdėstydavo vyraujančius statybos kanonus, praktikoje kaip sakė A. Palladio: *būna dažnai, kad architektas privalo prisitaikyti prie valios tų, kurie moka, o ne prie to, kaip turi būti*⁸⁹.

Norint geriau suprasti *palazzo* rūmams būdingą architektoniką, toliau išnagrinėsime žinomiausias Renesanso epochoje statytas Italijos rezidencijas ir pabandydysime nustatyti ne tik bendrus tokio tipo architektūros bruožus, bet taip pat išskirti regioninius skirtumus.

Kaip jau minėjome anksčiau, *palazzo* rezidencijos tipui yra būdinga: 1. horizontalios proporcijos ir aiškus pastato skaidymas į kondignacijas; 2. Stilistinis tūrio vienalytiškumas (keturių korpusų – kvadratinis arba stačiakampis planas, rečiau trijų korpusų – U raidės planas); 3. Centrinis

⁸⁵ J. R. Lindow, *The Renaissance Palace in Florence: Magnificence and Splendour in Fifteenth-Century Italy*, Aldershot: Ashgate Publishing Company, 2007, p. 68.

⁸⁶ A. Palladio, *Cztery księgi o architekturze*, przekł. M. Rzepińska, Warszawa: PWN, 1955, s. 75.

⁸⁷ Ibidem, s. 75–76.

⁸⁸ J. Ballenstedt, *Architektura...*, s. 260.

⁸⁹ A. Palladio, *Cztery księgi...*, s. 76

kiemas su galerijomis; 4. Fasado skaidymas rūstais, klasikinio orderio piliastrais ir kolonomis bei simetriškas langų ir portalų išdėstymas. 5. Reprerentacinės erdvės – *piano nobile* įrengimas antrajame aukšte. Tačiau, pereikime prie nuodugnesnės analizės ir sugrįžkime į ankstyvojo renesanso giminę – Florenciją.

Pirmąjį impulsą naujajai civilinei architektūrai suteikė žymusis ankstyvojo renesanso menininkas Filippo Brunelleschi, kuris 1419 m. suprojektavo našlaičių prieglaudos *Ospedale degli Innocenti* namų fasadą. Šio pastato eksterjerui dailininkas suteikė arkadinę galeriją, kurią iš sienos pusės dubliavo didžiojo orderio piliastrai. Įdomu, kad analogišką sprendimą autorius pritaikė ir San Lorenzo bazilikos interjere. Prieš pat savo mirtį F. Brunelleschi pristatė Medici šeimos užsakytų rūmų maketą, kuris pagal planą turėjo stovėti priešais San Lorenzo šventovės priekinį fasadą. Tačiau Cosimo de Medici projekto atsisakė dėl jo didžiulių proporcijų ir brangumo. Iš kitos pusės savo pernelyg ambicingu sumanymu Brunelleschi klientas nenorėjo sukelti miestiečių pavydo.⁹⁰

Nepaisant nieko, 1445 m. Cosimo pasistatė rūmus netoliese San Lorenzo bažnyčios, pasirinkęs jau kiek kuklesnį modelį. Architekto Michelozzo suprojektuoti rūmai iš esmės tapo Florencijos *palazzo* prototipu (pav. 2). Apatinę pastato kondignaciją dengia pagalvėlių pavidalo akmeniniai blokeliai, tuo tarpu viršutinių tarpinių rustika lengvėja, paviršius yra labiau lygus. Pirmajame aukšte yra maži kvadratiniai langai, aukščiau – dar Viduramžių architektūrai būdingi biforiniai langai su medalionu vainikuota kolonėle, tuo tarpu užbaigia pastatą puošnus antablementas. Pažymėtina, kad rustų sienos simbolizavo stiprybę ir galią, be to tokie „agresyvūs“ fasadai kėlė savotišką baimę neišprususiai liaudžiai, kuri dar XIV a. dažnai sukildavo prieš miesto valdančiuosius (pvz., *Ciompi* sukilimas)⁹¹. Vidinis rūmų kiemas įgavo elegantiškas antikines formas su simetrišku peristiliu ir arkadomis pirmame aukšte, antrojo aukšto fasadas buvo dekoruotas sgrafito technika, tuo tarpu trečias turėjo atviras lodžijas. Meno istorikas Ch. L. Frommelis pažymi, kad Michelozzo nesuteikė Medici rūmams tobulos simetrijos, kuri buvo taip būdinga F. Brunelleschi kūriniam, pvz., galima išskirti truputi atitolusį nuo centro portalą, netaisyklingas pietinio fasado formas, ašinių linijų tarp pirmojo ir kitų dviejų aukštų angų nesutapimą⁹². Tačiau, nepaisant smulkių netikslumų, Medici rūmų architektūra padarė didelę įtaką kitoms florentiečių rezidencijoms.

Įtakingos Florencijos giminės mėgdžiojo *Palazzo Medici* konstrukcijas, o Strozzi ir Pitti šeimos stengėsi net pranokti Cosimo pastatytus rūmus. 1454 m. Medici konkurentas Luca Pitti nusipirko didžiulį sklypą su dalimi Boboli kalno už Arno upės. Vaizdingoje vietovėje nebuvo daug namų posesijų, todėl statant galima buvo išsiplėsti tikrąja šio žodžio prasme. Reikėtų pasakyti, kad

⁹⁰ Ch. L. Frommel, *Living all'antica: Palaces and Villas from Brunelleschi to Bramante*, in: H. A. Millon, V. M. Lampugnani, *The Renaissance from Brunelleschi to Michelangelo: The Representation of Architecture*, New York: Rizzoli, 1997, p. 184.

⁹¹ F. W. Kent, *Palaces...*, p. 54–57.

⁹² Ch. L. Frommel, *Living all'antica...*, p. 186.

ilgainiui taip ir atsitiko⁹³. Iki 1472 m. buvo pastatytas trečias rezidencijos aukštas, tačiau patys rūmai nebuvo baigti iki XVI a. vid. Tiksliai nėra žinoma kas buvo šių rūmų architektu. Tikėtina, kad projektą parengė pats F. Brunelleschi, tačiau realizuoti statybas pradėjo Luca Fancelli⁹⁴, kai tuo tarpu XVI a. rūmus išplėtė architektas Bartolomeo Ammannati. Pilnai rustuotas rūmų fasadas iš pradžių turėjo tris portalus pirmajame aukšte bei septynių lango sąramų eilę kituose dvejuose aukštuose. Netaisyklingų formų apatinės fasado dalies blokeliai, arkos ir stačiakampiai langai yra aiški *Palazzo Medici* reminiscencija. Iš kitos pusės, griežtas simetriškumas, tikslus ašinis langų išdėstymas ir baliustrados panaudojimas, siekiant akcentuoti aukštų skaidymą liūdijs apie tam tikrą L. B. Alberti stilistinę įtaką (panaši baliustrada vainikuoja Rucellai rezidenciją). Ilgainiui susiformavę *Palazzo Pitti* turėjo tris korpusus todėl čia susidarė U raidės kiemas⁹⁵, kuris atsiveria į bene gražiausįjį vėlyvojo renesanso parką – XVI a. suprojektuotus Boboli sodus (pav. 3).

Kalbant toliau apie Medici rūmų įtaką civiliniams Florencijos *Quattrocento* pastatams, verti paminėjimo yra Strozzi rūmai, kurių eksterjeras žymi Michelozzo įvestos stilistikos apogėjų. *Palazzo Strozzi* statybą prasidėjo 1489 m. vadovaujant Benedetto da Maiano, kurį vėliau pakeitė Simone del Pollaiuolo, geriau žinomas Cronaca vardu. Pilnai rustuotas pagrindinis fasadas buvo suprojektuotas laikantis griežtos ašinės simetrijos, kuri brandaus renesanso metu tapo pagrindine projektavimo taisykle (pav. 4). Centrinė fasado ašis yra aiškiai pažymėta arkos pavidalo portalu, viršutinio aukšto patalpas apšviečia biforinio tipo langai. Pažymėtina, kad eksterjero kulminacinį momentą sudaro rūmus vainikuojantis karnizas, kurį statant menininkas Cronaca susilaukė amžininkų kritikos, tačiau vėliau šis dekoru elementas buvo pavadintas šedevru⁹⁶. Vidinis kiemas turi arkadines galerijas pirmuose dvejuose aukštuose, tuo tarpu trečiame aukšte įrengta baliustradomis sujungta kolonada.

Prisimenant faktą apie Medici šeimos dominuojančią padėti XV a. Florencijoje, galima būtų akcentuoti, jog Cosimo ir jo įpėdinių iniciatyva statyti rūmai tapdavo didesniu ar mažesniu etalonu miesto turtuoliams. Pavyzdžiui, Lorenzo de Medici il Magnifico ne tik padėdavo šeimos draugams įsigyjant sklypus mieste, bet taip pat asmeniškai įtakojo kai kuriuos architektūrinius sprendimus,

---

⁹³ Dabartinis *Palazzo Pitti* pagrindinis fasadas yra 205 m pločio ir 36 m aukščio, žr. *Złota księga Florencji: miasta i jego arcydzieła*, Wrocław: Bonechi & Ossolineum, 1991, s. 110.

⁹⁴ Istoriografijoje nesusiklostė tvirta nuomonė dėl to, kas statė *Palazzo Pitti* ankstyvuojau laikotarpiu, pvz., G. Masson ir T. Zarębska teigia, kad tai buvo L. Fancelli, žr. G. Masson, *Italian villas...*, p. 133; T. Zarębska, *Narodziny placu...*, s. 60, tuo tarpu Ch. L. Frommel nuomone statybų darbus vykdė Bernardo Rosselino, žr. Ch. L. Frommel, *The Architecture of the Italian Renaissance*, London: Thames & Hudson, 2007, p. 33, taip pat yra grupė autorių, nedrįstančių priskirti autorystės titulą nei vienam iš jų.

⁹⁵ Pradinis rūmų variantas neturėjo vidinio kiemo, bet vėliau plėtojant statybas buvo pristatyti šoniniai korpusai. Pirmajame aukšte susiformavo vidinis uždaras kiemas, tuo tarpu galiniame korpuse atsisakyta antrojo ir trečiojo aukšto. Toks sprendimas leido įrengti ant galinio korpuso stogo terasą, kuri sujungė rezidenciją su išpūdingu parku, žr. G. Masson, *Italian villas...*, p. 133.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 132.

tačiau smulkesnių šeimų nariai bei Medici banko agentai stengėsi statyti kukliau už savo užtarėją, tuo būdu parodydami jam savo ištikimybę⁹⁷.

Kaip jau buvo užsiminta, ryšių nutraukimas su ankstesnėmis giminės arba *consorteria* valdomis nebuvo būdingas Florencijos *signoria* atstovams, kurie stengėsi išlaikyti jas pastovioje vietoje. Atkreiptinas dėmesys, kad aukščiau minėtos Medici, Pitti ir Strozzi giminių rezidencijos buvo pastatytos naujai, t. y. nuo pamatų⁹⁸. Tiesa, reikėtų pridurti, kad nenorėdamos atsiriboti nuo senų tradicijų, šios šeimos savo *palazzo* suprojektavo netoliese dinastinių valdų. Nauja statyba reikalavo milžiniškų investicijų, todėl tik patys turtingiausieji galėjo sau leisti tokią prabangą, tuo tarpu kiti pasirinkdavo paprastesnį variantą, pagal kurį senieji namų užstatymai buvo panaudojami naujoms statyboms. Pasitaikydavo atvejų, kai senus pastatus nugriaudavo ligi pamatų ir pradėdavo statyti iš naujo, bet dažniau statytojas prie savo buvusių namų tiesiog prijungdavo išpirktus kaimyninius ir apvilkdavo visa tai į vieną puošnų fasadą. Tokį sprendimą pasirinko Rucellai šeima, kuri rezidencijos projektavimo darbus pavedė jau prieš tai minėtam L. B. Alberti.

Pažymėtina, kad *Palazzo Rucellai* susiformavo dviem etapais. Pirmasis pastatas turėjo penkių sąramų fasadą su portalu centre ir pagal tūrį labiau prilygo kuklesnių renesanso rūmų tipui – *palazzetto*. Tuo tarpu, po 1445/46 m. Giovanni Rucellai išpirkus du kaimyninius namus, architektas B. Rosselino išplėtė pagrindinį fasadą iki septynių sąramų įrengdamas antrąjį portalą (pav. 5). Įdomu tai, kad statybų objekto užsakovas siekė išpirkti ir kitą greta esantį namą, kuris leistų jam suteikti rezidencijos fasadui dar vieną sąramą ir tuo būdu pasiekti tobulą simetriškumą⁹⁹, tačiau to padaryti nepavyko. Pritaikęs savo mėgstamus geometrijos principus, L. B. Alberti sukūrė fasadą, kuris galutinai atsiribojo nuo senos viduramžiškos tradicijos. Išskirtiniu šio sumanymo bruožu yra tai, kad lygios rustikos fasadas per visus tris aukštus yra artikuliuotas antikiniaisiais piliastrais, kurie sukomponuoti remiantis horizontalių tarpų hierarchijos principais. Pirmas, ūkio reikalams skirtas aukštas papuoštas dorėniniu, *piano nobile* – kompoziciniu, tuo tarpu gyvenamosios patalpos trečiajame aukšte dekoruotos korintiniu orderiu. Vidinis *Palazzo Rucellai* kiemas nors ir turi lodžiją pirmame aukšte, tačiau nėra toks elegantiškas palyginus su anksčiau nagrinėtais pavyzdžiais. Baigiant kalbėti apie Rucellai šeimos rezidenciją, galima būtų pažymėti, kad originalus rūmų fasadas¹⁰⁰ nesukėlė idejinės revoliucijos ir netapo florentiečių pamėgdžiojimo objektu, tačiau jo reminiscencijos išvelgiamos L. B. Alberti mokinio ir darbų tęsėjo B. Rosselino suprojektuotame

⁹⁷ F. W. Kent, *Palaces...*, p. 65–69.

⁹⁸ J. R. Lindow, *The Renaissance...*, p. 51–52.

⁹⁹ Ch. L. Frommel, *The Architecture...*, p. 32–33.

¹⁰⁰ L. B. Alberti nebuvo vieninteliu menininku, kuris fasadus skaidydavo piliastrais. Kiti *Quattrocento* epochos Florencijos dailininkai taip pat panaudodavo panašų dekoravimo būdą, tačiau atkreiptinas dėmesys, kad jų piliastrai buvo ne iš tašyto akmens, bet tapyti fresko technika. Pastorojo tipo fasadai paplito tarp mažiau pajamų turinčių patricijų, plačiau apie tai žr. K. W. Forster, *The Palazzo Rucellai and Question of Typology in the Development of Renaissance Buildings*, in: *The Art Bulletin*, Vol. 58, No. 1 (Mar., 1976), p. 109–113.

Palazzo Piccolomini Piencoje bei architekto Giuliano da Sangallo įgyvendintame *Palazzo delle Rovere* Savonoje.

L. B. Alberti propaguotas klasikinių elementų pritaikymas renesansiniam rūmų fasadui tapo skiriamuoju brandžiojo Renesanso bruožu, kuriuo židiniu XVI a. pr. tapo Roma. Pažymėtina, kad *Cinquecento* laikotarpis sutapo su Julijaus II (1503–1513) ir Leono X iš Medici giminės (1513–1521) popiežiavimu. Šių pontifikų dėka Amžinasis Miestas kuriam laikui tapo geriausiu Italijos dailininkų centru. Naujos kokybės civilinės architektūros linijas nubrėžė žymiausi to meto architektai, tokie kaip D. Bramante, Raffaello, B. Peruzzi, A. Sangallo Jaunesnysis ir kiti.

Galima būtų atkreipti dėmesį, kad aptariamojo laikotarpio Romos rūmų architektūra pasižymėjo ne tik didžiulių, monumentalių kardinolų bei popiežių rezidencijų iškilimu, bet taip pat Bažnyčios administracijos pareigūnų – teisininkų, bankininkų, daktarų ir kitų Kurijos tarnautojų rezidencijų – *palazzetto* pasirodymu. *Palazzetto* arba kitaip mažieji rūmai atspindėjo minėtų asmenų socialinį bei politinį statusą, nors ir buvo daug mažesnio tūrio negu *palazzo*. Žiūrint iš tipologinės pusės, *palazzetto* rezidenciją sudarė dviejų aukštų pastatas su penkių ar septynių, o retkarčiais tik trijų sąramų fasadu. Jų kiemai buvo kuklesni, tačiau bendras planas būdavo pakankamai originalus. Daugiausia tokio tipo rūmų susikūrė tarp Šv. Petro bazilikos ir Šv. Angelo pilies esančiame Borgo rajone, kuriame tradiciškai gyveno Kurijos nariai. Romos *palazzetto* rezidencijos prototipu yra laikomas Bramante suprojektuotas *Palazzo Caprini*¹⁰¹ (pav. 6). Šiuose neišlikusiuose iki mūsų laikų rūmuose architektas atsisakė išskirti pagrindinį įėjimą bei centrinio *piano nobile* lango dominavimą, tačiau antikinių kolonų transformavimas į puskolones, architravo projekcija bei nežymiai išsikišantys balkonėliai tapo pagrindiniu fasado artikuliaciniu akcentu. Įdomu tai, kad siekdamas sumažinti rezidencijos statybos kainą, Bramante užuot panaudojęs grubiai tašytą akmenį pirmajame aukšte, imitavo rustus apdirbdamas paprastas plytas stiuko technika¹⁰².

Visai kitokie rūmų dekorų sprendimai išryškėjo Raffaello darbuose. Vienas iš jų *Palazzo Jacopo da Brescia* apie 1515 m. buvo užsakytas asmeninio Leono X gydytojo. Projektuojant šią trijų aukštų rezidenciją, pagrindinis dėmesys buvo skirtas *piano nobile*, kurio fasadas buvo artikuluotas piliastrais, o langai papuošti trikampaiais bei segmentiniais frontonais (pav. 7). Vis tik labiausiai akį traukiančiu Romos *palazzetto* tapo to paties Raffaello sukurtas *Palazzo Branconio dell'Aquila*, kuriame dailininkas panaudojo tapybines priemones, kurios leido sujungti architektūrinius ir puošybos elementus į vieną darnią kompoziciją. Pažymėtina, kad šie rūmai neišliko iki mūsų dienų, tačiau sprendžiant iš brėžinio, galima būtų pasakyti, kad jų eksterjeras lyginant su Bramante sukurtu modeliu buvo daug puošnesnis (pav. 8). Dirbdamas prie šio projekto Raffaello sukūrė naują vertikalų fasado skaidymo būdą, kurio principą žiūrint nuo pirmojo iki

¹⁰¹ C. Rowe, L. Satkowski, *Italian Architecture of the 16-th Century*, New York: Princeton Architectural Press, 2002, p. 106.

¹⁰² W. Lotz, *Architecture in Italy 1500–1600*, New Haven: Yale University Press, 1995, p. 23.

trečiojo aukšto sudarė kolonos, nišos bei dekoratyvios plokštės. Taip pat menininkas siekė sukurti modernų pastatą, kurio eksterjeras iki paskutinės detalės prilygtų antikiniam orderiui. Kalbant architektūros istorikų C. Rowe ir L. Satkowski žodžiais *Bramante būdingas griežtumas užleido kelią šventinei Rafaello atmosferai su dideliu kiekiu antikinių „blizgučių“*¹⁰³.

Pereinant nuo Kurijos administracijos *palazzetto* prie aristokratų *palazzo* rezidencijų analizės atkreipsime dėmesį į bene tankiausiai apgyvendintą Romos miesto dalį Campo Marzio, kuri dar Viduramžiais tapo miesto centru. Būtent čia iškilo išpūdingiausi XVI a. renesansiniai rūmai turint omenyje ne tik Amžinojo Miesto bet ir visos Italijos kontekstą. Popiežiai ir kardinolai būdami monumentalių rezidencijų užsakovais ne tik įgyvendino socialinį ir politinį statusą atspindinčias idėjas, bet taip pat prisidėjo prie Senovės Romos sugriovimo, leisdami naujoms statyboms naudoti klasikinių pastatų medžiagas.

Pirmoji didingos masės Romos renesansinė rezidencija *Palazzo Della Cancelleria* iškilo dar XV a. pabaigoje ir priklausė tuometinio popiežiaus Siksto IV giminaičiui, kardinolui Rafaello Riario. Rūmų autorius nėra tiksliai žinomas¹⁰⁴, tačiau išorinė konstrukcija turi tam tikrų paralelių su Florencijos *Quattrocento* architektūros pavyzdžiais, o tiksliau su *Palazzo Rucellai* (rustų sienų reljefas, piliastų ritmiškumas, arkų formos angos), tuo tarpu virš reprezentacinio aukšto langų išdėstytos rožių skulptūros tikriausiai buvo „paskolintos“ iš Venecijos architektūros (pav. 9). Manoma, kad keturių sparnų erdvaus vidinio kiemo per du pirmus aukštus einančioms lodžijoms įrengti buvo panaudotos keturiasdešimt keturios granitinės kolonos, kurios buvo paimtos iš netoliese buvusių Pompėjaus Teatro griuvėsių. Įdomu ir tai, kad *Cancelleria* rezidencija tapo didžiulių rūmų ir bažnyčios, esančios iš dešinės *palazzo* pusės sinteze, kuri buvo sujungta į vieną homogeninį kūną.

Anot XVI a. Italijos meno istoriografo ir architekto Giorgio Vasari, labiausiai patogiais ir tuo pačiu pirmaisiais Romos rūmais, kuriuose laiptai, kiemas su lodžijomis, portalai ir interjero židiniai įgavo itin elegantiškas formas, buvo Melciorre Baldassini rezidencija apie 1516–1519 m. suprojektuota Antonio da Sangallo Jaunesniojo¹⁰⁵. Lyginant su anksčiau minėtais Bramante ir Rafaello rūmų pavyzdžiais, *Palazzo Baldassini* eksterjero sprendimas buvo gana novatoriškas. Visų pirma, atkreiptinas dėmesys į pirmąjį tarpsnį, kuris užėmė maždaug pusę trijų aukštų pastato aukščio (pav. 10). Stokojantis rustų, piliastų arba kolonų artikuliacijos rūmų fasadas atrodo pernelyg rimtai. Tai paaiškinama tuo, kad rūmai buvo projektuojami į šiaurę nuo *Piazza Navona* esančiame kvartale, kuris pasižymėjo labai intensyviu užstatymu, kuris tiesiog neleido tinkamai

¹⁰³ C. Rowe, L. Satkowski, *Italian Architecture...*, p. 107.

¹⁰⁴ Kai kurie tyrinėtojai spėja, kad rūmus suprojektavo Andrea Bregno, tuo tarpu vidinio kiemo architektu galėjo būti Bramante, žr. G. Masson, *Italian villas...*, p. 175, tuo tarpu Ch. L. Frommel daro prielaidą, kad pirmuoju rezidencijos architektu galėjo būti florentietiškas statybų tradicijas pažinojęs bei ilgai Urbine ir Romoje dirbęs Baccio Pontelli, žr. Ch. L. Frommel, *Living all'antica...*, p. 189.

¹⁰⁵ W. Lotz, *Architecture...*, p. 35.

eksponuoti gatvės fasado. Pagrindinis rūmų eksterjero dėmesys buvo skirtas dorėninių kolonų portalui su antablementu. Tuo tarpu vieninteliu vertikalumą pabrėžiančiu akcentu tapo travertino rustika apipavidalinti kampai. Vis tik įdomiausiu architekto Sangallo sprendimu tapo vidinis rūmų kiemas, kurio fasadas priešingai nuo išorinio, buvo padalytas į du lygius tarpnius. Vienas kiemo korpusas dvejuose aukštuose turėjo lodžiją, tuo tarpu likę trys buvo uždari. Iš dešinės įėjimo į kiemą pusės buvo laiptai, kurie vedė į *piano nobile*.

Maždaug tuo pačiu laikotarpiu tas pats Sangallo dirbo prie kitų rūmų statybos, kurie iš esmės tapo didžiausia, ryškiausia ir prabangiausia *Cinquecento* rezidencija Romoje¹⁰⁶. *Palazzo Farnese* dėl savo kubinės tūrio formos pramintas žaidimo kauliuku (Dado) simbolizuoja Renesanso rezidencinės architektūros apogėjų (pav. 11). Rūmai buvo pradėti statyti kardinolo Alessandro Farnese, vėliau tapusio popiežiumi Pauliumi III (1534–1549) iniciatyva. Prie 1515–1589 m. vykusios rūmų statybos ir estetinio tobulinimo prisidėjo ne tik minėtas Sangallo, bet ir manierizmo atstovai Michelangelo ir Vignola bei jų mokinys Giacomo della Porta¹⁰⁷. Senovės romėnų insulos pavyzdžiu, *Palazzo Farnese* buvo pastatyti nepriklausomai nuo kitų pastatų, t. y. kiekvienas iš keturių rūmų fasadų neturėjo jokio tiesioginio ryšio su kitais aplinkui esančiais užstatymais. Pažymėtina, kad Farnese rezidencija taip pat kaip ir neseniai minėti Baldassini rūmai turėjo lygius fasadus, išskyrus rustuotus kampus. Architektūrinių orderių vengimas, ritmiškai išdėstyti langai su edikulomis bei Michelangelo suprojektuotas vainikuojantis pastatą karnizas pabrėžė jo masyvumą ir išskirtinumą. Vienas įdomiausių Sangallo pritaikytų dalykų yra koridorius, pro kurį patenkama į vidinį kiemą. Bazilikos pavidalo vestibulis (pav. 12), kuriame skirtingai nuo ramaus eksterjero buvo panaudotas dorėninis orderis, Renesanso civilinėje architektūroje buvo pritaikytas pirmą kartą¹⁰⁸. Didingo vidinio kiemo dviejų apatinių lodžijų¹⁰⁹ architektūra buvo inspiruota Senovės Romos Kolizėjaus ir Marcelo Teatro, tuo tarpu trečiojo aukšto Michelangelo įgyvendinta architektonika nors ir turinti žavėsio, disonuoja su apatinėmis kondignacijomis. Grįžtant prie rezidencijos išorinio eksterjero, reikėtų paminėti, kad galinis fasadas toks pat kaip ir priekinis, tačiau turi dvigubą lodžiją centre, kuri tiksliai atkartoja architektūrinį dviejų viršutinių vidinio kiemo aukštų motyvą. Toks įdomus sprendimas leido sujungti rūmų aplinką su esančiu už pastato sodu bei vaizdu į Tibro upę. Apibendrinant *Palazzo Farnese* architektūrą, galima būtų pridurti, kad sudėtingomis sąlygomis įgyvendintas projektas¹¹⁰ atspindi kolektyvinio iškiliausių Renesanso ir

¹⁰⁶ C. Rowe, L. Satkowski, *Italian Architecture...*, p. 120.

¹⁰⁷ C. Cresti, C. Rendina, M. Listri, *Palazzi...*, p. 110.

¹⁰⁸ C. Rowe, L. Satkowski, *Italian Architecture...*, p. 121.

¹⁰⁹ Antrojo aukšto lodžija vėliau buvo užmūryta, o buvusių arkų vietose buvo įrengti langai, žr. G. Masson, *Italian villas...*, p. 176.

¹¹⁰ *Palazzo Farnese* statė trys šeimos kartos, todėl kiekvienas iš statytojų norėjo išreikšti savo ambicijas bei pageidavimus. Be to, po 1534 m. kardinolui Alessandro tapus popiežiumi, Sangallo turėjo nuo pagrindų pakeisti pastato struktūrą, kuri nuo šiol turėjo atitikti Bažnyčios vadovo statusą, žr. W. Lotz, *Architecture...*, p. 57.

Manierizmo epochos menininkų rezultata, kuris tapo savotišku etalonu visai Romos architektūrai iki pat XIX a.

Pereinant prie paskutinės Renesanso fazės aptarimo, visų pirma reikėtų akcentuoti jau minėtą laisvai su klasicistinėmis formomis besielgiantį Michelangelo manierizmą ir iš įvairių tradicijų bei Renesanso krypčių besinaudojusio Andrea Palladio darbus.

Vienu žymiausių Michelangelo įgyvendintų projektų yra Kapitolijaus kalvos rekonstrukcija. Svarbioje Romos vietoje, kur nuo seno stovėjo miesto valdžios pastatai buvo pastatytas išpūdingas renesansinis ansamblis. Menininkas suprojektavo *Campidoglio* aikštę, kuri yra pats didžiausias Italijos visų laikų urbanistinis projektas, pagal mastą prilygstantis tik Venecijos *San Marco* aikštei¹¹¹. Abiejuose aikštės šonuose buvo pastatyti rūmai – *Palazzo dei Conservatori* ir *Palazzo Nuovo*, kurių fasadai pagal veidrodžio principą atspindi vienas kitą. Dviejų aukštų rūmų fasadai (pav. 13) vertikalčiai buvo suskaidyti didžiojo orderio piliastrais, tuo tarpu apatiniai aukštai per sudarytą iš mažesnių kolonų ir architravo portiką atsiverė į aikštę. *Piano nobile* langai taip pat buvo įrėminti kolonėlimis, o ant jų viršaus uždėti segmentiniai frontonai. Statydamas šiuos rūmus menininkas stengėsi panaudoti gausybę ornamentinių akcentų, vienas iš kurių yra ant pastato karnizo uždėta baliustrada su skulptūriniais akroterijais. Galima sakyti, kad Michelangelo propaguotas subjektyvus klasikinių orderių traktavimas buvo Renesansą pakeitusio Baroko pranašu, o jo naudotas didysis orderis, dalijantis pastato fasadą į didelius stačiakampius laukus padarė nemažą įtaką šio menininko sekėjams.

Norint geriau suvokti Italijos Renesanso rūmų statybos ypatumus, toliau trumpai apžvelgsime Venecijos regiono architektūrą, kur susiklostė kiek kitokios tradicijos. Pirmiausia reikėtų pabrėžti, kad pati Venecija yra unikalios istorinės patirties miestas, kuris neturėjo senovės paveldo, iš kurio galima būtų semtis įkvėpimo. Tokiu būdu Renesansas čia buvo atneštas iš kitur atvykusių menininkų, kurie pritaikė naujus statybos metodus prie vietinių sąlygų, esamos architektūros, pasižyminčios stulbinančia jėga ir specifinėmis savybėmis, suformuoto peizažo¹¹².

Vienas įdomiausių Venecijos rezidencinės architektūros pavyzdžių yra laikomas architekto Michele Sanmicheli XVI a. viduryje sukurtas *Palazzo Grimani*. Išskirtiniu juo bruožu yra priekinis, į kanalo *Grande* pusę išeinantis trijų tarpinių fasadas (pav. 14), kuriame dideli, grindis siekiantys langai įrėminti arkadomis. Kiekvienos arkados raktą menininkas akcentavo žmogaus galvos skulptūra, tuo tarpu tarp pačių arkų buvo išdėstytos korintinio orderio kolonos, kurios centre buvo sudvigubintos. Faktiškai, tokio tipo fasadai su ypač dideliais langais bei įvairiais jų įrėminimo motyvais buvo būdingi Venecijos architektūrai. Kiti šiame mieste dirbę architektai, kaip pavyzdžiui

---

¹¹¹ R. R. Llera, *Trumpa architektūros istorija...*, p. 99.

¹¹² *Ibidem*, p. 104.

Sansovino projektavo pastatus, kuriuos galima įvardinti kaip senųjų Venecijos tradicijų ir Romos brandžiojo renesanso sinteze¹¹³.

Baigiant kalbėti apie Renesanso architektūros apraiškas Venecijos regione, reikėtų akcentuoti ir Andrea Palladio asmenybę. Būdamas kosmopolitiniu autoriumi ir paskutiniu renesansiniu teoretiku, jis dirbo įvairiose vietovėse, tačiau daugiausiai laiko praleido Venecijoje ir savo gimtojoje Vičencoje. Išskirtiniu A. Palladio bruožu yra simetriškumas bei griežtos ašinės sistemos laikymasis. Civilinės architektūros kontekste šis menininkas visų pirma pasižymėjo kaip vilų statytojas, tačiau taip pat statė ir miesto rezidencijas. Jo dėka civilinis pastatas buvo atskirtas nuo bet kurio atsitiktinumo, tačiau iš kitos pusės – nuo subjektyvaus originalumo, kuris buvo būdingas Michelangelo darbams. Vienas iš pirmųjų architekto darbų yra Vičencos *Palazzo Thiene* su rustuotu fasadu ir piliastrais *piano nobile*. Šio pastato fasadas kaip ir kitos Palladio statytos rezidencijos buvo lygiai padalytas į dvi dalis, o rūmų planas buvo artimas Vitruvijaus propaguotam namų miesto planui (pav. 15). Apsupto lodžijomis vidinio kiemo pirmasis aukštas yra rustuotas, kai tuo tarpu antrasis dekoruotas kompozicinio orderio piliastrais. 1565 m. tame pačiame mieste Palladio suprojektavo *Palazzo Valmarana*, kuriame panaudojo manieristinius elementus, kurie sudarė barokinių tendencijų anticipaciją. Iš kiekvienos centrinio portalo pusės, rezidencijos pagrindinį fasadą skaido trys didžiojo orderio piliastrai, kurie gatvės perspektyvoje pabrėžia *palazzo* vertikalumą (pav. 16). Pirmąjį fasado tarpsnį menininkas išskyrė tarp langų esančiais rustais, tuo tarpu *piano nobile* langus papuošė baliustradomis, kurios optiškai „traukia“ langus į apačią¹¹⁴. Įdomu tai, kad pats autorius žavėjosi šių rūmų puošybos savybėmis, savo veikale apie architektūrą rašydamas: *šiam statiniui netrūksta jokio rafinuoto dekoro, kaip pavyzdžiui stiuko lipdybos ir tapybinių elementų*¹¹⁵.

Dar vienas įdomus Palladio sukurtas projektas yra *Palazzo Chiericati*, kurį menininkas 1550 m. įgyvendino pagal Vičencos grafo Valerio Chiericato užsakymą. Kadangi rūmai iš esmės buvo pastatyti priemestyje, jų fasadas yra labiau artimas to paties Palladio projektuotų vilų fasadų sprendimams. Pirmasis *Palazzo Chiericati* aukštas turi atvirą kolonų portiką, tuo tarpu *piano nobile* tarpsnis susideda iš šonuose esančių lodžijų bei penkių sąramų fasado su dideliais, edikulomis įrėmintais langais¹¹⁶ (pav. 17). Kolonų ašinės linijos yra vainikuotos akroterijais. G. Masson teigimu, rūmų vidinis kiemas, priešingai nuo išorinio, labiau kaimo rezidencijoms būdingo fasado, atitiko *par excellence* miesto rezidencijos kriterijus¹¹⁷. Sutvarkytas pagal klasikinį Romos stilių

¹¹³ Ch. L. Frommel, *Living all'antica...*, p. 199.

¹¹⁴ W. Müller, G. Vogel, *Atlas architektury, t. II*, s. 425.

¹¹⁵ A. Palladio, *Cztery księgi...*, s. 88.

¹¹⁶ Sprendžiant iš A. Palladio knygoje pateikto brėžinio, pradinio rūmų varianto antrasis aukštas turėjo identišką portiką kaip ir pirmasis, todėl fasadas buvo pilnai atviras į gatvę, žr. ibidem, s. 78.

¹¹⁷ G. Masson, *Italian villas...*, p. 79.

atriumas turėjo lodžiją su išėjimu į sodą, bei dvi laiptines vedančias į reprezentacines antrojo aukšto patalpas.

Apibendrinant šią darbo dalį, galima būtų pažymėti, kad Renesanso architektūrinėse studijose bene visi teoretikai rėmėsi antikiniu Vitruvijaus veikalu. Propaguodami Senovės Romos architektonikos nuostatas, menininkai stengėsi pritaikyti jas naujos epochos užsakovų poreikiams. Žinoma, kad Alberti, Filarete ir Palladio turėjo skirtingas rezidencinės architektūros estetines koncepcijas, tačiau kiekvienas iš jų išskyrė rūmų funkcionalumo požymius: dydį, atriumą, reprezentacines ir kasdienes patalpas ir t. t. Vis tik, reikėtų pabrėžti, kad praktikoje statant rūmus dalyvavo ne tik architektas, bet ir užsakovas, kuriam *palazzo* visų pirma buvo svarbus ne gyvenamąja prasme, bet reprezentacine. Dėl tos priežasties galutinis rūmų variantas dažnai daugiau ar mažiau skyrėsi nuo originalaus architekto parengto plano. Įvairiais Italijos *rinascimento* laikotarpiais išsivystė keli *palazzo* modeliai.

Ankstyvojo Renesanso Florencijos *palazzo* iš esmės vystėsi pagal Medici giminės diktuotas madas. Rūmų fasadams yra būdinga nuo apačios į viršų lengvėjanti rustika, iš Viduramžių architektūros „pasiskolinti“ arkinės formos biforiniai langai. Trijų aukštų rezidencijos turėjo vidinius kiemus su arkadinėmis galerijomis. L. B. Alberti piliastrais artikuliuotas *Palazzo Rucellai* fasadas nepritapo Florencijos mieste, tačiau iš dalies pranašavo Romos *Cinquecento* tendencijas. XVI a. pradžioje prasidėjus Amžinojo Miesto politiniam ir kultūriniam dominavimui, buvo statomi didžiuliai kardinolų ir popiežių *palazzo* bei Kurijos pareigūnų *palazzetto*. Pastarieji pasižymėjo savo kompaktiškumu ir kuklesnėmis vidinio kiemo formomis. Tuo metu dirbę architektai tiesioginiu ir netiesioginiu būdu pasinaudojo antikiniu paveldu. Rezidencijų fasaduose paplinta kolonos, puskolonės ir piliastrai, naudojami stačiakampiai edikulomis įrėminti langai, palaipsniui atsisakoma rustikos (A. da Sangallo Jaunesnysis). Vėlyvojo Renesanso stadija pasižymėjo laisva klasikinių orderių interpretacija, plačiai naudojamas didysis orderis, dekoravimui pasitelkiamos įmantrios formos (Michelangelo). XVI a. Venecijoje susiklosto savita rezidencijų statymo tradicija, kurią lėmė tokie faktoriai kaip prisitaikymas prie topografinių sąlygų, vietinės ir importuotos architektūros dialogas ir t. t. Rūmų fasaduose paplinta per visą aukštą einantys dideli langai, tuo tarpu Venecijoje ir Vičencoje dirbęs A. Palladio *palazzo* suteikė gana griežtas klasikines proporcijas, tačiau taip pat neatsisakė manieristinių bruožų.

3. Renesansinės rezidencijos ekspansija į Šiaurę nuo Alpių

Baigiant kalbėti apie *palazzo* reiškini Italijoje ir pereinant prie Lietuvos, o tiksliau sakant Vilniaus architektūros konteksto, reikėtų taip pat aptarti ir likusios Europos patirtį statant itališkojo tipo rezidencijas. Pažymėtina, kad Vakarų ir Vidurio Europoje *palazzo* architektūrai būdingų elementų naudojimas, kaip ir aplamai visa Renesanso epocha, prasidėjo maždaug šimtą metų vėliau negu Apeninų pusiasalyje¹¹⁸. Diduomenės atstovai, statydami naujas rezidencijas arba perstatydami rūmus, įterptus ankstesnių pilių mūruose, jau sekė italų *palazzo* forma su puošniu horizontaliai orientuotu fasadu. Daugeliui Europos regionų buvo būdinga gotikinės ir renesansinės tradicijos simbiozė. Nepaisant to, ilgainiui keitėsi rūmų struktūrinė plano forma. Dėl vietos ribotumo perstatant senesnių epochų pastatus, kai kuriuose Europos miestuose formavosi netaisyklingų formų, trijų sparnų U raidės arba kitų geometrinių konfigūracijų formų *palazzo* planai. Pagrindinių fasadų puošybai buvo pasitelkiamas klasikinis orderis, kuris dažnai buvo interpretuojamas nesilaikant Vitruvijaus antikinių kanonų.

Artimiausiai Italijos esančioje Prancūzijoje išskirtinas Pranciškaus I valdymo laikotarpis (1515–1547), kai nauju stiliumi buvo perstatyta daug viduramžiškų pilių, paverčiant jas puošniomis rezidencijomis¹¹⁹. Prancūzų renesanso pilims bei rūmams būdinga santūri sienų apdaila ir aukšti keturšlaičiai stogai su itin puošniais aukštais kaminiais bei stoglangiais¹²⁰. Būdingiausi to meto paminklai – tai pilys *Chambord*, *Chenonceaux*, *Blois* bei „ankstyvasis“ Luvras. Vėlyvojoje Prancūzijos Renesanso studijoje suprojektuoti Paryžiaus Tuileries rūmai buvo statomi remiantis Vitruvijaus, Vignolos bei Palladio studijomis.

Renesanso architektūra į Ispaniją buvo atnešta sąmoningai ir ryžtingai siekiant mesti modernų iššūkį įsigalėjusiai gotikinei architektūrai bei nacionalinėms mudecharų tradicijoms, kurios buvo gajos iki pat XVI a. pradžios¹²¹. Renesansinių formų panaudojimas civilinėje architektūroje pastebimas jau XV a. pab. Tuo metu statytų *Palacio del Infantado* ir *Palacio de Cogolludo* rezidencijoms naują stilistinę išvaizdą suteikia atviras kiemas ir fasadas, tačiau gotikinis pasipriešinimas vis dar jaučiamas langų ir ažūrinių detalių elementuose (pav. 18). Ispanijoje taip pat dirbo ir kviestiniai menininkai iš Italijos, kurie skirtingai nuo vietinių dailininkų, jau nebeturėjo jokių sentimentų gotikinei tradicijai. Granadoje dirbęs genujietis Michele Carlone baigdamas statyti ispano architekto Lorenzo Vázquezo pradėtą tvirtovę *La Calahorra* suteikė jos vidiniam kiemui

¹¹⁸ Prancūzijoje tam tikri Renesanso požymiai išvelgiami jau apie 1430 m., tačiau pirmiausiai jie pasireiškė diplomatinėje ir literatūrinėje terpėje. Neskaitant ašies Flandrija–Burgundija–Avinjonas, renesanso ekspansija į Europą prasidėjo tik XV a. antroje pusėje, nors reikėtų akcentuoti, kad jos recepcija įvairiuose regionuose pasireiškė nevienodu laipsniu, žr. G. Legrand, *Sztuka Renesansu*, Warszawa: Rzeczpospolita HPS, 2007, s. 90.

¹¹⁹ W. Witwicki, *Wiadomości o stylach*, Warszawa: Wiedza Powszechna, 1960, s. 182–183.

¹²⁰ A. Aleksandravičiūtė, *Manierizmas*, in: Lietuvos dailės istorija. Renesansas, Vilnius: VDA leidykla, 2002, p. 97.

¹²¹ R. R. Llera, *Trumpa architektūros istorija...*, p. 108.

grynas itališkas formas (pav. 19). XVI a. pirmoje pusėje Pirenėjų pusiasalyje paplinta taip vadinamasis *plateresco* menas, kurio stilistiniai kontūrai yra slidūs, neaiškūs, o kartais iš viso sunkiai apibūdinami. *Plateresco* „stilistinės“ logikos trūkumas žymėjo gotikinių ir renesansinių elementų konkurenciją. Karolio I iš Habsburgų dinastijos valdymo metu, Alhambroje buvo pastatyti neeilinio architekto, Michelangelo mokinio Pedro Machuca suprojektuoti rūmai. 1527 m. pastatyta rezidencija pasižymėjo moderniais sprendimais su rustikos ir klasikinių orderių panaudojimu. Bene originaliausiu šio pastato sprendimu yra apskrito plano kiemo įkomponavimas į kvadratinį planą, dviem tarpsniais naudojant kolonas ir žiedinį skliautą¹²² (pav. 20). Dar vienu Ispanijos renesanso rezidencinės architektūros šedevrų kūrėju yra laikomas Andrés de Vandelvira, kurio Ubedos mieste pastatyti *Palacio Vazquez de Molina* ir *Palacio Vela de los Cobos* pasižymi gryna, tikslia fasadų artikuliacija bei meistriška kompozicija.

Ispanijos brandaus renesanso laikotarpyje savo meninėmis ambicijomis visus pranoko valdovas Pilypas II. Jo 1570–1586 m. statyta Eskorialio rezidencija, katedra ir vienuolynas sudarė vienalytį pasaulietinės ir sakralinės architektūros junginį, įkūnijantį sosto ir altoriaus vienybę. Projektą įgyvendino architektai Juanas B. de Toledo ir Juanas de Herrera. Sienų apjuosto komplekso viduje buvo išdėstyta daug atvirų kiemų. Ansamblio ašį žymėjo bažnyčia ir jos atriumas, karalių kiemas bei rūmai. Pastarojo pastato tūris vienintelis išsikiša ir nutraukia kvadrato perimetro liniją¹²³. Įdomu tai, kad gyvendamas šiuose rūmuose karalius Pilypas II niekada nematė vakaro saulės, nes jo pakankamai kuklūs apartamentai skendėjo bazilikos, kuri buvo gerokai aukštesnė, šešelyje¹²⁴.

Nyderlanduose ir Vokietijoje XVI a. miestų rūmų konstrukcija dar laikėsi gotikos vertikalizmo, bet palaipsniui jau buvo priimami itališkojo renesanso dekoraciniai elementai¹²⁵. Pavyzdžiui, Flandrijos mieste Mecheline pastatyti rūmai pasižymėjo ne tik *flamboyant* stiliaus bruožais, bet ir itališkųjų detalių kompiliacija. Renesansinės idėjos ypač plėtojosi Niurnberge bei Augsburgėje, kur nuo seno egzistavo pakankamai glaudūs ryšiai su Italija. Vienu iš būdingiausių Vokietijos ankstyvojo renesanso paminklų yra Heidelbergo pilis (1544–1568).

Anglija pakankamai ilgai priešinosi iš Italijos sklindančioms meninėms srovėms. Londonas iki pat 1666 m. gaisro, iš esmės buvo viduramžišku miestu. Pirmą klasikinės statybos užuomina buvo *Royal Exchange* – miesto biržos rūmai. Tačiau jie turėjo daugiau flamandų, nei italų architektūros bruožų. Tuo tarpu itališkasis renesansas į Londoną ateina tik Jokūbo I Stiuarto

¹²² R. R. Llera, *Trumpa architektūros istorija...*, p. 110.

¹²³ Ibidem, p. 114.

¹²⁴ B. R. Vitkauskienė, *XVI–XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai istoriniuose šaltiniuose*, in: R. Ragauskienė (sud.), *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a.–XIX a. pradžioje. 2002–2004 m. istorinių šaltinių paieškos*, Vilnius: Lietuvos pilys, Sapnų sala, 2006, p. 118.

¹²⁵ K. Čerbulėnas, *Renesanso architektūra...*, p. 24.

valdymo metais (1603–1625)¹²⁶. Naujas formas į anglų architektūrą įvedė A. Palladio mokinys architektas ir scenografas Inigo Jones. Grįžęs iš studijų Italijoje, Džonsas savo patirtį pritaikė statant *Banqueting House* Vaitholio (Whitehall) rūmuose. Tikėtina, kad dar vienas jo autorystės darbas yra *Somerset House* rezidencijos galerija¹²⁷.

Vienu įspūdingiausiu Šiaurės Europos (Skandinavijos regiono) *palazzo* pavyzdžiu galėtų būti Stokholmo karališkieji rūmai. Švedijos monarchijos valdovo Gustavo I Vazos (1523–1560) laikų pilis, dar vadinama “Trijų karūnų” vardu, vėlesnių karūnos paveldėtojų dėka įgavo renesanso architektūrai būdingų bruožų. Tačiau visiškai naujas pastatas buvo sukurtas valdovo Karolio XI iniciatyva. Pirmiausia norėta rekonstruoti tik šiaurinį pilies sparną. Šiam sumanymui realizuoti, karalius paskyrė architektą Nikodemą Tessiną Jaunesnyjį. Tačiau, pastačius naująjį rūmų korpusą, 1697 m. kilo didelis gaisras, kurio metu sudegė senoji rezidencija, išskyrus rekonstruotą šiaurinį sparną. Ši aplinkybė ir buvo išeities tašku pradėti visiškai naujos rezidencijos statybą¹²⁸. Tokiu būdu, buvo pastatyta didinga barokinė *palazzo* tipo rezidencija, kurios planinėje struktūroje dominuoja trys korpusai, simetriškai išdėstyti aplinkui kvadratinį vidaus kiemą (pav. 21).

Aptariant renesansinių rezidencijų paplitimą regione esančiame arčiau Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės, naudinga paminėti Vengrijos ir mums artimos Lenkijos tradicijas. Anot T. Klaniczay, niekur kitur Europoje nebuvo tokių palankių sąlygų Renesansui įsitvirtinti, kaip Vengrijoje, kuri jau XIV a. antrojoje pusėje buvo išplėtojusi pakankamai glaudžius politinius, ekonominius bei kultūrinius santykius su atskirais Italijos miestais¹²⁹. Humanistinės epochos kontekste išskirtinas yra 1458–1490 m. šalį valdęs karalius Motiejus Korvinas, kurio itališkąsias intencijas tiksliausiai apibūdino poetas Antonio Bonfini: *jis siekė paversti Panoniją antrąja Italija*¹³⁰. Po valdovo Motiejaus vedybų su Neapolio karaliaus Ferdinando Aragoniečio dukterimi Beatriče, *Quattrocento* įtaka Budos karališkajam dvarui ypač sustiprėjo. Įdomu tai, kad valdovas norėjo visiškai perstatyti miestą pagal idealųjį Filarete veikale *Trattato di architettura* pasiūlytą modelį, tam tikslui paprašęs A. Bonfinį išversti knygą iš italų į lotynų kalbą. Perstatant gotikinius karališkuosius rūmus nauju stiliumi, Budoje dirbo autoritetingi architektai, kaip pavyzdžiui, Benedetto da Maiano, Giovanni Dalmata ir Ercole de□ Roberti. Renesansiniam *palazzo* būdingų bruožų taip pat įgavo Vyšegrado karališkoji vasaros rezidencija bei Eštergomo vyskupų rūmai.

Kalbant apie Lenkijos architektūros kontekstą, pažymėtina, kad pirmuosiuose XVI a. dešimtmečiuose florentiečių dailininkų dėka, renesanso menas pasireiškė išskirtinai grynu bei

¹²⁶ H. Kinder, W. Higelmann, *Pasaulio istorijos atlasas, t. 1: Nuo seniausių laikų iki Prancūzijos revoliucijos*, Vilnius: Alma Littera, 2001, p. 267.

¹²⁷ M. Aston, *Panorama...*, s. 162.

¹²⁸ T. Kjaergaard (edit.), *Castles around the Baltic Sea: the illustrated guide*, Malbork: Castle Museum in Malbork, 1994, p. 22–23.

¹²⁹ T. Klaniczay, *Hungary*, in: R. Porter, M. Teich (edit.), *The Renaissance in National Context*, New York: Cambridge University Press, 1992, p. 164.

¹³⁰ *Ibidem*, p. 167.

„klasikiniu“ pavidalu. Tuo tarpu antroje šimtmečio pusėje, dažniausiai per Vidurio Europos kraštus į Lenkiją atvažiuodavo menininkai iš Šiaurės Italijos, kurie pasižymėjo formų traktavimo subjektyvumu bei prisiderinimu prie mecenatų lūkesčių¹³¹. Pirmieji itališkojo meno impulsai pastebimi jau valdovo Aleksandro Jogailaičio valdymo pabaigoje, kai po gaisro pradėta perstatyti gotikinę Vavelio pilies karališkąją rezidenciją. Po Aleksandro mirties 1506 m. karaliumi išrinktas Žygimantas Senasis ypatingai rūpinosi iš Italijos atvykusiais dailininkais. Tikėtina, kad šio valdovo rafinuotas meninis skonis bei sentimentas klasikiniai architektūrai susiformavo dar jam būnant karalaičiu ir dažnai viešint savo brolio Vladislavo, Vengrijos karaliaus dvare (nuo 1490). Dar labiau itališkąją madą valdovo dvare sustiprino Milano ir Bario kunigaikštystė Bona Sforza, kuri 1518 m. tapo Žygimanto žmona.

Pažymėtina, kad po Žygimanto Senojo įgyvendintos rekonstrukcijos, Vavelio pilies rūmai tapo savotišku kompromisu tarp viduramžiškos tradicijos ir griežtų itališkojo renesanso formų. Puikiausiai tai atsispindi vidiniame rezidencijos kieme, kurio fasadai buvo papuošti arkadinėmis galerijomis. Projekto autoriumi buvo italų architektas Francesco iš Florencijos, po kurio mirties darbus nuo 1516 iki 1549 m. tęsė Benediktas iš Sandomiro, Bartolomeo Berecci, Niccolo Castiglione bei Motiejus Italas. Trečio aukšto kiemo galerijas, lenkų istorijos filosofas W. Witwickis apibūdino taip: *lengvų proporcijų kolonos yra tarsi flamingų kojos – apatinės jų dalys su kapiteliais prilaiko viršutines kolonas, o pastarosios galiausiai prilaiko stogą*¹³². Skirtingai nuo Italijos *palazzo*, Vavelyje reprezentacinės patalpos susiklostė ne antrame, o trečiame aukšte, kuris buvo aukštesnis už du pirmuosius, be to rūmai buvo uždengti stačiuoju stogu, kuris labiau tiko šio regiono klimatui. Būtent dėl šių priežasčių arkadinę sistemą buvo įmanoma pritaikyti tik apatinėms kondignacijoms. Vis dėlto *piano nobile* galerijos klausimas buvo išspręstas gana originaliai. Dvi laibos kolonos buvo tiesiog uždėtos viena ant kitos ir ties viduriu „perrištos“ žiedu, tam kad suvaržytų jų veržimąsi aukštyn¹³³ (pav. 21). Savo ruožtu ant kapitelių buvo uždėti dekoratyviniai ašotėliai, kurie rėmė stogo konstrukciją.

Stebėdami karališkosios pilies modernizaciją, nauju stiliumi susidomėjo visų pirma Krokuvos kapitulos nariai, o kiek vėliau ir didikai, kurie pradėjo perstatyti savo gotikinius namus. Ilgainiui Lenkijos sostinėje, be pilies, susiformavo dar du svarbūs rezidencinės statybos židiniai. Pirmasis iš jų plėtojosi XVI a. pirmoje pusėje šalia valdovo dvaro esančioje dalyje – Kanauninkų gatvėje. Šioje vietoje 1503 m. Krokuvos kanauninko, Plocko vyskupo ir karaliaus sekretoriaus Erazmo Ciołeko iniciatyva, prasidėjo dviejų vienas šalia kito stovinčių gotikinių namų perstatymas, siekiant paversti juos į *palazzo* tipo rezidenciją. 1516 m. vyskupui adresuotame laiške, italų gydytojas ir humanistas Adomas Gadijus apibūdino šį statinį kaip *magnificentissimum palatium*,

¹³¹ J. Żmudziński, *Renesans*, in: Dzieje sztuki polskiej, Kraków: Kluszczyński, 2004, s. 381.

¹³² W. Witwicki, *Wiadomości...*, s. 185–186.

¹³³ H. i S. Kozakiewiczowie, *Renesans w Polsce*, Warszawa: Arkady, 1976, s. 30–31.

sapientissime constructum, foribus, fenestrisque pulcherrimis ornatum, tuo pačiu pažymėdamas, kad rūmai savo grožiu pranoko kaimyninius taip kaip kiparisas pranoksta putino krūmą¹³⁴.

Antruoju itališkojo tipo rezidencijų centru tapo Turgus (Rotušės aikštė), kurioje XVI a. antroje pusėje pastebimos didelės miesto investicijos. Visų pirma paminėtina Turgaus halės *Sukiennice* rekonstrukcija, po kurios prekybos reikalams skirtas miesto pastatas įgavo išorinę arkadinę galeriją bei monumentalų atiką. Pažymėtina, kad tuo metu pagrindiniais architektais vis dar buvo italai, tarp kurių labiausiai pasižymėjo Santi Gucci, tačiau vis labiau stiprėjo ir iš kitų Europos šalių atvykstančių menininkų bei vietinių meistrų įtaka. Dėl tos priežasties šalia renesansinių, pasirodo ir manieristinės formos, inspiruotos kaip Italijos, taip ir Šiaurės regiono (Nyderlandų) meno. Šiai madai neatsispyrė ir miesto patricijatas bei diduomenė, kuri pradėjo sekti šiomis madomis bei perstatyti senus namus. Iš esmės dauguma Turgaus aikštėje susiformavusių *palazzo* turėjo tris aukštus, stačius stogus, kartais paslėptus po puošniais atikais. Fasadų puošybą sudarė akmeniniai langų ir portalų aprėminimai bei freskų ir sgrafito dekoras, kiemus puošė arkadinės galerijos¹³⁵.

Sąlyginę ribą tarp Lenkijos renesanso ir manierizmo žymi paskutiniojo Jogailaičių dinastijos atstovo Žygimanto Augusto mirtis 1572 m., po kurios šalies architektūroje tvirtas pozicijas užima manierizmas, pereinantis į ankstyvąjį baroką. Pusiaus itališkoje¹³⁶ aplinkoje augęs karalaitis Žygimantas Augustas įvairiose Lenkijos ir LDK vietose statė ar modernizavo karališkąsias rezidencijas sekdamas itališkojo tipo rūmų pavyzdžiu. 1550–1571 m. statyta Niepołomicu pilis pasižymėjo nuoseklia ašine koncepcija su reguliarios sistemos planu. Nepaisant to kad rezidencija priskirtina vilos tipui, ji turėjo Italijos *palazzo* rūmams būdingą kvadratinį planą bei vidinį kiemą su lodžijomis, kurios iš pradžių buvo medinės¹³⁷. Pažymėtina, kad po Liublino Unijos pasirašymo, valdovas inicijavo ir Varšuvos pilies rezidencijos perstatymą. Iki mūsų laikų neišliko jokių šaltinių, leidžiančių įsivaizduoti kaip atrodė Varšuvos renesansinė pilis, tačiau yra žinoma kad buvo pastatytas Naujas Mūrinis Namas bei iš pagrindų perstatytas Didysis dvaras¹³⁸. Prie šių projektų dirbo italai Giovanni Battista Quadro ir Bernardo Morando. Paskutinis buvo Zamoščio – pagal idealųjį Italijos renesanso teoretikų propaguotą urbanistinį planą pastatyto miesto – architektu, todėl tikėtina kad ir Varšuvos rezidencija pasižymėjo ištaigingomis Italijos *rinascimento* rūmams būdingomis formomis.

¹³⁴ A. Fischinger, *Początki nowożytnych pałaców miejskich w Krakowie*, in: Pałace miejskie Krakowa: materiały sesji naukowej odbytej 18 maja 2002 roku, Kraków: TMHiZK, Secesja, 2003, s. 26.

¹³⁵ Ibidem, s. 31–32.

¹³⁶ Plačiau apie itališkąją įtaką Žygimanto Augusto auklėjimui žr. S. Cynarski, *Žygimantas Augustas*, Vilnius: Versus Aureus, 2007, p. 23–30.

¹³⁷ H. i S. Kozakiewiczowie, *Renesans...*, s. 127.

¹³⁸ A. Rottermund, *Zamek królewski w Warszawie. Przewodnik*, Warszawa: ZKwW, Argraf, 2003, s. 4.

Be abejo, karališkosios statybos padarė didžiulę įtaką lenkų diduomenei, kuri perimdavo renesansinių miesto rūmų idėją, tačiau reikėtų pažymėti, kad dažnai didikai savo rezidencijas statėsi ne pačiame mieste, o už jo ribų. Kartais statyti rūmai turėjo gynybinius elementus – rizalitus arba bokštus kampuose, kurie iš esmės buvo imitacinio pobūdžio, tuo tarpu tikrąsias gynybines funkcijas atliko supilti žemių bastionai, ant kurių ir stovėjo rezidencija – taip vadinamasis *palazzo in fortezza* tipas.

Apibendrinant šią darbo dalį ir tuo pačiu baigiant *palazzo* reiškiniui skirtą skyrių, galima būtų pažymėti, kad Italijoje *palazzo* atsirado kaip miestiečių savimonės emancipacijos rezultatas, reprezentacijos ir valdžios įkūnijimo simbolis. Tuo tarpu, kitose Europos šalyse statydintis tokias rezidencijas daugiausia sau leisdavo tik valdovai ir diduomenė. *Palazzo* fenomenas skirtingose valstybėse pasireiškė nevienodai. Prancūziją, Ispaniją, Nyderlandus, Vokietiją, Vengriją ir Lenkiją naujos renesanso idėjos pasiekė maždaug XVI a. pirmojoje pusėje, kai tuo tarpu Anglija bei Švedija su nauju menu „susipažino“ tik XVII a. Kiekvienoje iš šių valstybių, Renesansas pasireiškė įvairių tradicijų fermentacijos sąlygomis, t. y. susiformavus taip vadinamajam *genius loci*, kai regioninės statybos tradicijos elementai buvo nuosekliai įkomponuojami į naujo stiliaus formas. Todėl nagrinėjant *palazzo* tipo rūmų recepciją Vilniuje, reikėtų atsižvelgti ne tik į Apeninų pusiasalyje susiklosčiusias renesansinių rezidencijų statybų tradicijas, bet taip pat ir į kitų Europos valstybių patirtį. Paskutiniu metu atveju, ypač atkreiptinas dėmesys į Vengriją bei Lenkiją, su kuriomis LDK siejosi ne tik politiniais (dinastiniais), bet ir kultūriniais ryšiais.

II. PALAZZO RECEPCIJA VILNIAUS ARCHITEKTŪROJE

1. Renesansas ir manierizmas Lietuvoje

Akivaizdu kad Lietuvoje renesanso užuomazgos pasirodė daug vėliau negu Italijoje, tačiau iš esmės tuo pačiu metu kaip ir Lenkijoje, kadangi tai buvo sąlygota bendro valdovo turėjimu (Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis), per kurio dvarą ir plito naujos humanistinės idėjos. Architektūroje naujosios tendencijos pastebimos XVI a. trečiame dešimtmetyje. Renesanso menas Lietuvos teritorijoje plito ir kristalizavosi veikiamas transformuotų vietinės gotikos savybių, taip pat Italijos, Lenkijos, Nyderlandų ir Šiaurės Vokietijos meno mokyklų bei atskirų menininkų. Reikėtų pažymėti, jog greta daugelio bendrųjų Renesanso epochos kultūros apraiškų Lietuvoje iki pat XVII a. pradžios, kai pamažu ėmė išsigalėti barokas, išsilaikė konservatyvi amato samprata ir amatininko padėtis. Provincijoje išliko senoji plytų mūro technika ir vėlyvajai gotikai charakteringi dekoruoti elementai (pvz., Skarulių bažnyčia, apie 1620–1622)¹³⁹. Lietuvos renesansinių bažnyčių tipai ir variantai skiriasi planais, erdve ir tūriais. Stačiakampio plano bažnyčios yra vienanavės, trinavės bebokštės arba bokštinės. Negausią grupę sudaro kryžminės, trinavės bokštinės bažnyčios¹⁴⁰. XVI–XVII a. pirmoje pusėje Lietuvoje atsirado nemažai Nyderlandų manierizmo apraiškų, kurios iš esmės nėra būdingos nei gotikai, nei Italijos *rinascimento*. Išskirtinės šio manierizmo dekoracinės formos – apkaustinis ornamentas ir aukšti pastatų frontonai (pvz., bernardinų bažnyčios Vilniuje frontonas). Aptariamojo laikotarpio bažnyčių architektūrai yra būdinga stilistinė sintezė. Pavyzdžiui, Vilniaus Šv. arkangelo Mykolo bažnyčia (1549–1627) turi gotikos ir vėlyvojo šiaurės renesanso, Vilniaus Šv. Stepono bažnyčia (1600–1612) ir renesanso, ir ankstyvojo baroko, tuo tarpu Šiaulių Šv. Petro ir Povilo bažnyčia pasižymi renesansinėmis ir netgi romaninėmis tradicijų formomis¹⁴¹.

Renesanso epochoje Lietuvos architektūra buvo praturtinta ir gynybiniais statiniais. Visų pirma, buvo tobulinama 1503–1522 m. statyta Vilniaus akmens mūro ir plytų gynybinė siena su vartais ir bokštais. Sieną buvo laisvos konfigūracijos bei pagal atitinkamos vietos gynybos svarbą ji buvo nevienodo aukščio ir formų, turėjo tris flankinius gynybos bokštus, o jos ilgis nuo pilies teritorijos iki Bernardinų bažnyčios sudarė apie 3 km ilgio ir supo netaisyklingą daugiakampį plotą (0,8 km²)¹⁴². Ilgainiui sienoje įrengtos naujos šaudymo angos, pastatyti nauji gynybiniai bokštai,

¹³⁹ B. R. Vitkauskienė, *Renesanso keliai į Lietuvą*, in: Lietuvos dailės istorija. Renesansas, Vilnius: VDA leidykla, 2002, p. 98–99.

¹⁴⁰ K. Čerbulėnas, *Renesanso architektūra Lietuvoje...*, p. 32.

¹⁴¹ B. R. Vitkauskienė, *Renesanso keliai...*, p. 99.

¹⁴² Sienos nutrūkimas prie Bernardinų bažnyčios ir vienuolyno nesudarė didelio pavojaus miestui, kadangi arčiau savo santakos su Nerimi, Vilnelės upė yra gana plati, be to kairiojo kranto kalvotas reljefas gana patikimai saugojo teritoriją, žr. M. Łowmiańska, *Wilno przed najazdem...*, s. 17.

kurie beveik visi buvo stačiakampiai, dvigubai aukštesni už pačią sieną. Savitu planu išsiskyrė Subačiaus vartų bokštas, turėjęs kampinius cilindrinus bokštelius. Iki mūsų laikų išliko XVII a. pradžioje rekonstruoti Medininkų (Aušros) vartai. Jų dekoras buvo aiškiai įtakotas Šiaurės renesanso stiliaus – atikas papuoštas apkaustus imituojančiais elementais, greičiausiai perkeltais iš Gdanskio vėlyvojo renesanso architektūros¹⁴³.

Žvelgiant iš rezidencinės architektūros perspektyvos, atkreiptinas dėmesys, kad pirmosios italų renesanso stiliaus ypatybės XVI a. pirmojoje pusėje pasiekė Vilnių betarpiškai iš Italijos ir pirmiausia buvo pritaikytos didžiojo kunigaikščio ir didikų rezidenciniuose rūmuose¹⁴⁴. Nauju stiliumi statomos rezidencijos turėjo dažniausiai triaukščius stačiakampius korpusus, kurie supo vidinį keturkampį kiemą (Žemutinės pilies valdovų rūmai), vėliau kartais turėjo kampinius paviljonus (Jonušo Radvilos rūmai). Pažymėtina, kad vidinio kiemo korpusai vietomis turėjo atviras arkadines galerijas – lodžijas. Nekyla abejonų, kad tai buvo kitų Europos šalių, visų pirma Italijos renesanso, Viduržemio jūros regiono tradicijos recepcija. Tačiau, reikėtų pridurti, kad Lietuvai atviros lodžijos „netiko“ dėl drėgno ir vėsaus klimato, todėl ilgainiui daugelyje pastatų jos buvo tiesiog užmūrytos, o laikui bėgant jų atsisakyta iš viso.

Atviros arkadų galerijos buvo taikomos ir bastioninėms pilims. Viena didžiausių tokio tipo pilių ne tik Lietuvoje, bet ir visoje Šiaurės Rytų Europoje yra Biržų pilis. 1586–1589 m. jos statyba rūpinosi tuometinis LDK lauko etmonas Kristupas Radvila Perkūnas. Statant šį objektą, buvo nuspręsta vietoj gynybinių sienų su bokštais, įrengti žemės bastionus, pagal jau minėtą Lenkijos didikų pamėgtą *palazzo in fortezza* rezidencijos principą. Smailiakampiai bastionai buvo įrengti visuose keturiuose pilies kiemo kampuose¹⁴⁵. Komplekso centre buvusius rezidencinius mūrinius rūmus bei aplinkinius įtvirtinimus 1625 m. gerokai apgriovė švedų kariuomenė, tačiau jau po metų K. Radvilos Perkūno sūnus Kristupas II Radvila pradėjo tvirtovės atstatymo darbus. Galutinę rekonstrukciją 1640–1654 m. įvykdyta Jonušo Radvilos iniciatyva, kai visas statynis buvo sumodernintas pagal Nyderlandų bastioninių pilių pavyzdį¹⁴⁶. Tačiau tai nebuvo paskutinis pilies perstatymas, nes eilinį kartą švedams užėmus Biržų miestą 1654 m., pilis buvo vėl nusiaubta. Po karo atstatymo darbus organizavo paskutinis beišmirstančios kunigaikščių Radvilų giminės protestantiškosios Biržų-Dubingių šakos atstovas Boguslovas Radvila. Perstatytoje pilies teritorijoje, kuri užėmė 13 ha, išsiskyrė rezidenciniai rūmai. Simetriško, stačiakampio plano rūmai susidarė iš trijų dalių – dviaukštės centrinės dalies ir triaukščių korpusų. Vidurinės dalies fasade į kiemo pusę abiejuose aukštuose buvo atvirų arkadų galerijos. Pažymėtina, kad toks sprendimas yra unikalus reiškinys Lietuvos renesanso architektūroje. Iki mūsų dienų iš didingo Biržų *palazzo in*

¹⁴³ A. Jankevičienė (sud.), *Vilniaus architektūra...*, p. 17.

¹⁴⁴ K. Čerbulėnas, *Renesanso architektūra Lietuvoje...*, p. 29.

¹⁴⁵ D. Klajumienė, *Gynybinė architektūra*, in: Lietuvos dailės istorija. Renesansas, Vilnius: VDA leidykla, 2002, p. 103.

¹⁴⁶ J. Minkevičius (red.), *Lietuvos architektūros istorija, t. 1*, p. 222–224.

fortezza pilies komplekso, išliko tik fortifikacinių įrenginių dalys, taip pat yra atstatyti rezidenciniai rūmai.

Vilniaus architektūros kontekste XVI a. reikšmingiausia buvo pilių teritorija, tačiau daugėjant mūrinių pastatų, miesto siluetas aktyvėjo ir palaipsniui pradėjo konkuruoti su pilių zona. Pažymėtina, kad jau XVII a. viduryje į pietus nuo pilies link prekybos aikštės ir rotušės besitiesianti teritorija tapo architektūrine atsvara pilies arealui¹⁴⁷. Būtent ši teritorija ilgainiui ir tapo pagrindine vieta, kurioje buvo statomos miesto tipo rezidencijos.

2. Naujojo stiliaus rezidencijų paplitimas Vilniuje XVI a. ir XVII a. I-oje pusėje

2.1 Žemutinės pilies valdovų rūmai

Kaip jau buvo užsiminta, renesanso menas į Lietuvą atėjo per valdovo dvarą, todėl analizuojant klasikinių architektūros formų recepciją, visų pirma reikėtų pažvelgti į pilies teritoriją. Vertėtų pažymėti, kad XVI a. pirmojoje pusėje Lietuvos didžiajam kunigaikščiui priklausiusioje Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje buvo sukurtas didingas renesansinis ansamblis. Jį sudarė Katedra, rekonstruotas šiaurinėje teritorijos dalyje buvęs senasis arsenalas, jaunosios karalienės rūmai, Šv. Onos-Barboros bažnyčia bei puošnūs reprezentaciniai didžiųjų kunigaikščių rūmai. Pastarieji buvo viso ansamblio pagrindiniu akcentu¹⁴⁸. Aleksandro Jogailaičio laikų statytą vėlyvosios gotikos rezidenciją 1520–1530 m. nauju renesanso stiliumi perstatė karalius Žygimantas Senasis. Rekonstrukcijos metu buvo pailgintas rytų korpusas. Spėjama, kad rytų ir pietų pusėje buvo pristatytas trečias aukštas su erdviais kambariais ir dideliais šviesiais langais. Rytinis korpusas buvo skirtas valdovės Bonos Sforzos privatiems apartamentams, kuriuose ji apsigyveno 1528 m., antrą aukštą užleisdama dvaro damoms. Atkreiptinas dėmesys, jog menotyrininko Vlodo Drėmos teiginys apie tai, kad pietinis korpusas turėjo keturis aukštus yra nepagrįstas¹⁴⁹. Be to, mokslininkas savo išvadą padarė remdamasis ikonografinė medžiaga, kurioje matosi tik dviejų aukštų langai – jis teigė, kad pirmųjų dviejų aukštų langus užstojo vėliau miestiečių pasistatyti namai. Tačiau pažvelgus į P. Smuglevičiaus piešinį (pav. 22), kuriuo rėmėsi V. Drėma, galima pastebėti, kad netgi proporciškai rūmų pietinis fasadas negalėjo turėti keturių aukštų, kadangi pirmojo aukšto langai būtų buvę lygūs su žemės paviršiumi, kas visiškai prieštaravo tokio pobūdžio rūmams¹⁵⁰.

¹⁴⁷ J. Minkevičius (red.), *Lietuvos architektūros istorija, t. 1*, p. 185.

¹⁴⁸ Ibidem, p. 225.

¹⁴⁹ R. Janonienė, *XVI–XIX a. Vilniaus Žemutinės pilies ikonografiniai šaltiniai*, in: R. Ragauskienė (sud.), *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a.–XIX a. pradžioje. 2002–2004 m. istorinių šaltinių paieška*, Vilnius: Lietuvos pilys, Sapnų sala, 2006, p. 34.

¹⁵⁰ Žr. V. Drėma, *Dingęs Vilnius...*, p. 106–107.

Iš 1530 m. išlikusios žinutės yra žinoma, kad rūmams, kurie valdovui kainavo 100 000 dukatų, pavyko išvengti gaisro, kuris siautėjo mieste tų pačių metų liepos 2 dieną¹⁵¹. 1533 m. valdovės Bonos Sforzos iniciatyva rytų pusėje buvo pristatytas kvadratinio plano bokšto pavidalo priestatas su didingu atiku ir dideliais langais, jis glaudėsi prie rytinio korpuso šiaurinio galo¹⁵². Teigiama, kad 1539 m. gaisro metu sudegė medinės rūmų galerijos ir laiptinės, kadangi dar tais pačiais metais rūmų architektas Bernardinas Zanobi de Gianotis mūrijo naujus laiptų bokštelių. Iš viso buvo pastatyti trys laiptų bokšteliai – du nevienodo aukščio prie pietinio korpuso ir vienas prie rytinio korpuso iš sodo pusės. Pastarojo bokštelio laiptai Bonos noru greičiausiai buvo pastatyti tik iki antrojo aukšto¹⁵³.

1544 m. Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Žygimantui Augustui su žmona Elžbieta atvykus į Vilnių ir faktiškai ėmus valdyti LDK, suintensyvėjo Žemutinės pilies rekonstrukcija, kuri truko 3,5 metų ar ilgiau. Iki 1548 m. prie senosios Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rezidencijos, šaltiniuose įvardijamos kaip *Aula Regia*, buvo pristatytas šiaurės-vakarų korpusas – *Domus Nova*. Dėl vietos ribotumo, jo šiaurinė dalis buvo pastatyta zigzago forma. Tokiu būdu susiformavo netaisyklingos konfigūracijos vidinis uždaras rūmų kiemas¹⁵⁴ (pav. 23). Šiaurinis sparnas buvo skirtas kunigaikščio žmonos rezidencijai, nuo vakarinio korpuso jį skyrė siauras praėjimas. Korpusas be pagrindinių pirmųjų aukštų, turėjo taip pat kvadratinį bokštą, panašų į jau minėtą Bonos korpuso bokštą rytinėje pastato pusėje. Abu jie turėjo puošnius atikus ir stovėjo vienas priešais kitą, abipus praėjimo į ūkinį dvaro kiemą. Pagrindiniais tų metų statybų architektais buvo Benediktas, kuris buvo gerai pažįstamas dar Žygimanto Senojo aplinkoje ir skulptorius italas Giovanni Cini¹⁵⁵. Valdant Žygimantui Augustui, Žemutinės pilies kompleksas buvo orientuotas ne į miestą ir Pilies gatvę, o į Šnipiškių tilto pusę. Po 1610 m. gaisro Žemutinės pilies rūmai buvo rekonstruoti vėl. Vieni iš didžiausių rekonstrukcijos darbų vyko 1619–1631 m. valdovo Žygimanto Vazos iniciatyva. Taip pat spėjama, kad tuo metu, sujungiant rūmus su naujai pastatyta Šv. Kazimiero koplyčia, vakarinio korpuso interjero darbus galėjo atlikti italų architektai broliai Tencallos. Jie dirbo prie minėtos koplyčios ir viršutinio aukšto uždaros galerijos, jungusios koplyčią su rezidencija. Galima manyti, kad valdant Vazoms pietinis rūmų fasadas įgavo vėlesnėje ikonografijoje užfiksuotą vaizdą, t. y.

¹⁵¹ B. R. Vitkauskienė, *XVI–XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai. Istoriniai šaltiniai*, in: R. Ragauskienė (sud.), *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a.–XIX a. pradžioje. 2002–2004 m. istorinių šaltinių paieška*, Vilnius: Lietuvos pilys, Sapnų sala, 2006, p. 129.

¹⁵² V. Drėma, *Dingęs Vilnius...*, p. 103–104.

¹⁵³ B. R. Vitkauskienė, *XVI–XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai. Istoriniai šaltiniai...*, p. 205.

¹⁵⁴ Naujausi rūmų statybos raidos duomenys paneigė iki šiol istoriografijoje vyravusią nuomonę, kad renesansinis uždaras vidinis rezidencijos kiemas buvo pastatytas Žygimanto Senojo, kadangi 1544–1548 metų atsiskaitymai iš LDK išdo už statybas Žemutinėje pilyje aiškiai rodo, kad vidinio kiemo renesansiniai korpusai iš šiaurės ir vakarų pusės buvo pastatyti 1545 m. Žygimanto Augusto nurodymu, žr. B. R. Vitkauskienė, *XVI–XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai istoriniuose šaltiniuose...*, p. 74.

¹⁵⁵ Giovanni Cini būdamas aukšto lygio meistrų ir akmentašiu, dirbdamas Vilniuje ėjo panašias pareigas, kokias turėjo iš Florencijos kilęs Bartolomeo Berecci, kuris Žygimanto Senojo laikais rekonstravo Vavelio pilies rūmus Krokuvoje, žr. *ibidem*, p. 88.

rūmai tarsi atsigręžė į miestą kartu su prie jų prigludusia Šv. Kazimiero koplyčia. Tokiu būdu galutinai susiformavo atvira ir į miestą integruota *palazzo* tipo rezidencija.

Detaliau aptariant Žemutinės pilies valdovų rūmų eksterjerą, reikėtų akcentuoti, kad trys korpusai (rytų, pietų ir iš dalies vakarų) turėjo atikus, kurie buvo papuošti taip vadinamuoju serlianos motyvu (pav. 24). Serliana – plati arkinė anga su stačiakampėmis arkos impostų aukšti siekiančiomis angomis iš šonų (pav. 25) – išsirutuliojo XVI a. Italijoje ir buvo aprašyta architekto Sebastiano Serlio veikaluose. Pažymėtina, kad šį motyvą mėgo naudoti vėlyvojo renesanso menininkas Andrea Palladio, todėl greta serlianos pavadinimo, mokslinėje literatūroje lygiagrečiai figūruoja ir Palladio motyvo terminas¹⁵⁶. Apibrėžiant reliatyviai, manierizmas Lenkijoje, o tuo pačiu ir Lietuvoje apėmė puskutinįjį XVI a. ketvirtadalį ir beveik visą pirmąjį sekančio amžiaus pusę¹⁵⁷. Savo fundamentalioje studijoje N. Kitkauskas pastebi, kad serliana dekoruoti valdovų rūmų atikai galėjo būti įrengti 1544–1548 m. Žygimanto Augusto iniciatyva. Kitoje vietoje mokslininkas pažymi, kad labiau tikėtina, kad vis dėlto šis puošybos elementas priskirtinas Vazų laikotarpio rezidencijos rekonstrukcijai po minėtojo 1610 m. gaisro, kadangi apskritai atikas Lenkijoje pirmą kartą pritaikomas Turgaus halės (Sukiennice) pastate (1556–1557). Dėl šių priežasčių valdovų rūmų atiką su serlianos motyvu datuoti XVI a. pirmąja puse yra gana rizikinga¹⁵⁸.

Iki mūsų dienų sukauptos informacijos būklė geriausiai leidžia atkurti pietinį trijų aukštų rūmų fasadą. Pažymėtina, kad reprezentacinės patalpos Vilniaus Žemutinėje pilyje buvo ne antrajame, bet taip pat kaip ir Krokuvos karališkoje rezidencijoje – suprojektuotos trečiajame aukšte. Remiantis natūros tyrimais bei ikonografija, nustatyta, kad *piano nobile* patalpos buvo apie 6 m aukščio¹⁵⁹, t. y. 3 m žemesnės negu monumentaliose Florencijos *quattrocento* rūmuose¹⁶⁰. LDK valdovų rūmų trečiojo aukšto langai buvo papuošti iškiliais apvadais ir pakankamai masyviais horizontaliais sandrikais. Pirmųjų aukštų langai buvo mažesni ir jų išdėstymo tvarka nesutapo su trečiojo aukšto langais. Apskritai, fasadų architektūrinės detalės (karnizai, langų apvadai, archivoltai etc.) buvo panašūs į Budos ar Vavelio architektūrinius puošybos elementus, nors ir pagal savo profilį buvo šiek tiek paprastesni¹⁶¹. Valdovų rūmų teritorijoje atliktų mokslinių tyrimų metu buvo rasta puskolonės bazė su skocijos profiliu. Toks profilis buvo taikomas išimtinai tik jonėniškojo ar korintiškojo orderio bazėse, todėl manytina, kad rūmų fasaduose buvo naudojamas

¹⁵⁶ *Universalus meno žodynas...*, p. 341.

¹⁵⁷ J. Żmudziński, *Manierizm*, in: *Dzieje sztuki polskiej*, Kraków: Kluszczyński, 2004, s. 394.

¹⁵⁸ N. Kitkauskas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai...*, p. 212.

¹⁵⁹ *Ibidem*, p. 206.

¹⁶⁰ Žr. išnašą Nr. 31.

¹⁶¹ Tai padiktavo pačios medžiagos, iš kurių buvo gaminami puošybos elementai. XVI a. jie buvo gaminami iš vietinės medžiagos – konglomerato, kuria apdirbti yra sudėtingiau, todėl iš jos pagamintos detalės turėjo grubesnę struktūrą, kurią reikėjo lyginti glaistant, o po to dažyti. Vengrijos Budos pilyje naudotą kalkakmenį ir marmurą bei Krokuvos Vavelio pilyje naudotą smiltainį apdirbti buvo lengviau, todėl šių rezidencijų architektūrinės detalės įgavo sudėtingesnę profiliuotę. Vilniaus Žemutinės pilies architektūroje švediškas smiltainis pradėtas naudoti valdant Vazų dinastijai, žr. N. Kitkauskas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai...*, p. 240, taip pat to paties autoriaus *Vilniaus Žemutinės pilies rezidencinių rūmų fasadų architektūrinės detalės...*, p. 312–313.

vienas iš šitų orderių. Anot N. Kitkausko, tai leidžia teigti, kad *fasadų architektūra nenusileido savo puošnumu Budos pilies rūmų (juose naudota korintiškojo orderio modifikacija) ar Vavelio pilies rūmų (naudotas jonėniškasis orderis) architektūrai*¹⁶².

Arčiau Katedros buvę pietinio korpuso vartai turėjo XVII a. pirmos pusės marmurinį portalą su Vazų herbu¹⁶³. Sprendžiant iš P. Smuglevičiaus akvarelės, vakarinio korpuso bokštas su dideliais kvadratiniais langais turėjo tokį patį atiką kaip ir pietų bei rytų fasadai. Tuo tarpu tos pusės korpuso žemesnioji dalis su šiaurine siena bei jos dalies priestatas turėjo jau skirtingo piešinio atikus¹⁶⁴. Iš to paties dailininko piešinių matosi, kad visi aukščiausi, t. y. trijų aukštų rūmų fasadai turėjo atikus vainikuojančius obeliskus.

Dėl istorinių šaltinių stokos, sunku yra spręsti apie valdovų rūmų vidinio kiemo eksterjerą. J. Kłosas, remdamasis kitų Renesanso epochos Lenkijos rūmų pavyzdžiais, spėja, kad rezidencijos uždaras kiemas turėjo arkadines galerijas¹⁶⁵. Tačiau, pagal pastarųjų metų atliktų natūros tyrimų duomenis sprendžiama, kad Vilniaus Žemutinės pilies rūmų vidaus kiemo atviros arkinės galerijos buvo tik palei pietų korpuso šiaurinę sieną. Jos nuo kiemo buvo atitvertos baliustradomis¹⁶⁶. Lyginant su Italijos ar net Lenkijos renesansiniais rūmais, kur arkinės galerijos rezidencijos kiemą paprastai juosdavo iš keturių arba trijų pusių, Vilniaus valdovo rūmų kiemo sprendimas atrodo kiek netradiciškai. Remiantis archeologiniais (masyvus pamatas) bei ikonografiniais duomenimis (T. Makovskio ir D. Peceldto raižiniai) manoma, kad rūmų vidinio kiemo pietinio ir rytinio korpusų sandūroje stovėjo bokštas su kupolą vainikuojančia smaile¹⁶⁷, taip pat yra žinoma, kad kieme buvo šulinys.

Žemutinės pilies rūmų interjeras taip pat yra mažai žinomas. Kaip teigia V. Drėma, Žygimanto Augusto laikais pietinio korpuso pirmame ir antrame aukštuose buvo tarnybinės patalpos, iš kurių minėtinos yra šios: valstybės senato posėdžių salė, užsienio valdovų bei pasiuntinių priėmimo salė, įvairių valstybinių ir dvaro iškilmių salė, raštinės ir kitų dvaro pareigūnų kambariai¹⁶⁸. Be jokios abejonės, pats puošniausias buvo trečias aukštas, kur buvo didžiojo kunigaikščio šeimos apartamentai bei svečių kambariai. Kaip jau buvo užsiminta, toks reprezentacinių kambarių (*piano nobile*) išdėstymas sutinkamas Krokuvos Vavelio pilyje.

¹⁶² N. Kitkauskas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai...*, p. 240, taip pat N. Kitkauskas, *Vilniaus Žemutinės pilies rezidencinių rūmų fasadų architektūrinės detalės...*, p. 313.

¹⁶³ B. R. Vitkauskienė, *XVI–XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai istoriniuose šaltiniuose...*, p. 76.

¹⁶⁴ Dviaukščio vakarinio ir šiaurinio korpusų fasadai buvo papuošti biforinių arkų nišomis, kai tuo tarpu vienaukštis šiaurės priestatas – monoforinių. Pažymėtina, kad savo studijoje V. Drėma supainiojo šiaurės-vakarų korpusą, teigdamas, kad tai pietrytinis korpusas, žr. V. Drėma, *Dingęs Vilnius...*, p. 107.

¹⁶⁵ J. Kłosas, *Wilno. Przewodnik krajoznawczy...*, s. 62.

¹⁶⁶ N. Kitkauskas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai...*, p. 204, 220, 236, taip pat N. Kitkauskas, *Vilniaus Žemutinės pilies rezidencinių rūmų fasadų architektūrinės detalės...*, p. 310.

¹⁶⁷ Tikėtina, kad šiame bokšte galėjo būti rūmų koplyčia, žr. N. Kitkauskas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai...*, p. 218.

¹⁶⁸ Autorius nurodo antrą ir trečią aukštus, tačiau turint galvoje, kad rūmai buvo trijų aukštų, turėtume kalbėti apie pirmus du aukštus, žr. V. Drėma, *Dingęs Vilnius...*, p. 104.

Žygimantas Augustas turėjo tris erdvius kambarius, sienos juose buvo išmuštos šilko audiniais ir nukabinėtos Venecijos veidrodžiais. Taip pat rūmuose buvo sukaupta Europoje garsėjusi biblioteka ir vertinga brangenybių, tapybos, ginklų, šarvų bei laikrodžių kolekcija¹⁶⁹. Žygimanto Vazos rekonstruotoje rezidencijos dalyje pasikeitė kambarių išdėstymas ir jų vidaus įranga. Taip pat, būtent tuo metu buvo įrengti marmuriniai židiniai¹⁷⁰.

1655 m. karo metu rūmai buvo apgriauti ir po to neremontuojami pamažu nyko. 1799–1802 m. gubernatoriaus J. Fryzelio leidimu Lietuvos valdovų rūmų griuvėsiai buvo visiškai sulyginti su žeme, liko tik rytinio korpuso dalis. Nuo 2002 m. remiantis įvairiais sukauptais ikonografiniais, rašytiniais, natūros ir kitais tyrimais vyksta Žemutinės pilies valdovų rūmų atstatymo darbai.

Apibendrinant Vilniaus Žemutinės pilies istorinę bei architektūrinę raidą, galima būtų pažymėti, kad Žygimanto Senojo 1520–1530 m. inicijuotas gotikinės rezidencijos perstatymas nauju stiliumi suteikė gana stiprų impulsą jo sūnui Žygimantui Augustui, kurio iniciatyva 1544–1548 m. rūmai buvo padidinti iki keturių korpusų. Tokiu būdu susiklostė nors ir netaisyklingo, tačiau uždaro plano rezidencija su vidiniu trapecinės formos kiemu. Tikėtina, kad manieristiniai elementai, kaip pavyzdžiui serlianos motyvo atikai ir obeliskai Žemutinės pilies rūmų architektūroje buvo pastatyti jau valdant Vazų dinastijai (po 1610 m.). Be abejonės, *palazzo* rūmų modelis buvo pritaikytas Vilniaus Žemutinėje pilyje. Be minėtojo plano ir pastato uždarumo, apie tai visų pirma liudija klasikinio orderio pritaikymas, langų akcentavimas apvadais ir tiesiais sandrikais, portalų dekoratyvinis išskyrimas, lodžijų bei šulinio įrengimas vidiniame kieme. Nepaisant šių itališkojo miesto tipo rezidencijoms atitinkančių kriterijų, Vilniaus Žemutinės pilies valdovų rūmai netapo kanoniniu aptariamoms architektūros modeliu. Iš didesnių „trukūmų“ išskirtina simetriškumo stoka (neritmiškas langų tarp pirmųjų dviejų ir paskutiniojo aukšto išdėstymas, asimetriškas portalo bei laiptų bokštelių komponavimo būdas pagrindinio fasado atžvilgiu), *piano nobile* lokalizacija trečiajame aukšte (žr. lentelę Nr. 2). Vis dėlto visi išvardinti „netikslumai“ labiau pastebimi Italijos renesanso kontekste, tuo tarpu kalbant apie likusią Europą, reikėtų prisiminti, kad vietinių tradicijų (visų pirma gotikinių) gyvybingumas nulėmė įvairių stilių simbiozę. Iš kitos pusės reikėtų akcentuoti, kad Budos, Krokuvos ir Vilniaus rezidencijos savo stiliaus vienališkumu pranoko daugelį Vakarų Europos *palazzo* tipo rezidencijų.

¹⁶⁹ N. Kitkauskas, *Vilniaus pilytis...*, p. 23.

¹⁷⁰ B. R. Vitkauskienė, *XVI–XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai istoriniuose šaltiniuose...*, p. 127.

2.2. Radvilų giminės rezidencijos

Nuo XVI a. Vilniui tapus svarbiu ekonominiu, politiniu, administraciniu ir kultūriniu centru, rezidencinę statybą puoselėjo ne tik valdovo dvaras, bet taip pat diduomenė, kuri sukaupusi nemažai išteklių, pradėjo statydintis puošnius rezidencinius rūmus. Tuo metu sostinėje statytos rezidencijos dažniausiai turėjo italų renesanso architektūrai charakteringas struktūrines ir menines ypatybes. XVI a. pradžioje projektuoti rūmai pasižymėjo pilims būdingais elementais, kaip pavyzdžiui bokštai su šaudymo angomis. Kai kurie rūmai sudarė didingus ansamblius iš dviaukščių bei triaukščių korpusų, kurie juosė uždarus keturkampius kiemus, arba iš vieno dviejų korpusų, pastatytų erdviame reprezentaciniame kieme¹⁷¹. XVI a. antroje–XVII a. pirmoje pusėje rūmų architektūroje vis labiau pastebimi Šiaurės Europos renesanso architektūros bruožai, kurie kartu su vietinėmis regiono savybėmis buvo naudojami rūmų plano, tūrio struktūros bei kompozicijos programose.

Istoriografijoje išskiriamos Radvilų, Sapiėgų, Kiškų, Pacų, Astikų, Konstantino Ostrogiškio ir kitos Renesanso epochos rezidencijos¹⁷². Tačiau, įvairiausio pobūdžio priežastys, tokios kaip vėlesni rūmų perstatymai, karinių veiksmų padaryta žala (sugriovimai ir suniokojimai), gaisrai, rašytinių ir ikonografinių šaltinių skurdumas šiandien neleidžia tiksliai apibūdinti išvardintų giminų reprezentacinių buveinių istorinės raidos, o juo labiau jų stilistinių savybių. Neabejotina, kad ateityje vykdant ne tik pastaruosiu metu vis populiarėjančius LDK diduomenės politinės ir socialinės istorijos tyrimus, bet taip pat sutelkus menotyrininkų, archeologų bei architektų pastangas (natūros tyrimai) galima būtų konstruktyviau nušviesti Vilniaus renesansinių rūmų stilistines ypatybes. Kalbant Vilniaus renesansinių rezidencijų kontekste, bene daugiausiai galima būtų pasakyti apie Radvilų giminės rūmus. XVI–XVIII a. šios giminės atstovai suvaidino reikšmingą vaidmenį politiniame ir kultūriniame šalies gyvenime. Pažymėtina, kad būtent Radvilos turėjo didžiausią jurisdikciją Vilniaus mieste. Kaip pastebi V. Drėma, be aktyvaus dalyvavimo politiniuose reikaluose, Radvilos taip pat gana daug dėmesio skyrė kultūrinio gyvenimo organizavimui, turėjo mieste apie devynias puošnias ir didingas rezidencijas¹⁷³.

Netoli Žemutinės pilies, pietvakarių pusėje, stovėjo Radvilų rūmų ansamblis, pastatytas XVI a. vaizdingoje vietoje, Neries pakrantėje. Čia savo dvarą turėjo LDK didysis etmonas, Vilniaus kaštelionas Jurgis Radvila (1480–1541). Vis dėlto panašu, kad rūmus statė jo sūnus LDK kancleris Mikalojus Radvila Rudasis (apie 1515–1584), kuriam statybos išlaidas 1544 m. padengė

¹⁷¹ J. Minkevičius (red.), *Lietuvos architektūros istorija*, t. 1, p. 225.

¹⁷² T. Adomonis, K. Čerbulėnas, *Lietuvos TSR dailės ir architektūros istorija*, t. 1, p. 114.

¹⁷³ V. Drėma, *Dingęs Vilnius...*, p. 154.

Žygimantas Augustas¹⁷⁴. Šie rūmai buvo pagrindinė Biržų-Dubingių Radvilų rezidencija LDK sostinėje iki paskutiniosios jų paveldėtojos Liudvikos Karolinos Radvilaitės (1667–1695) mirties¹⁷⁵.

Trijų aukštų, dideli rūmai buvo sudaryti iš dviejų kompleksų. Pirmasis iš jų buvo M. Radvilos Rudojo rezidencija, kurios korpusai stovėjo apie uždara trapecinį kiemą, tuo tarpu priešingoje pusėje buvo Barboros Radvilaitės stačiakampio plano trijų aukštų rūmai su oficinomis. Pastatus juosė itališko tipo sodas su tvenkiniais, jie buvo saikingų manieristinių formų, tačiau jiems stigo vientisumo, nes buvo statyti ne vienu metu¹⁷⁶. Deja, iki mūsų laikų ši Radvilų rezidencija neišliko, tad apie jos architektūrines formas galima spręsti tik iš ikonografinių šaltinių. Anot V. Drėmos tiksliausia yra architekto P. Rosio akvarelė. Ji yra dingusi, tačiau išliko trys jos kopijos, iš kurių patikimiausia yra Jokūbo Šolmos reprodukcija (pav. 26).

Piešinys vaizduoja rezidencijos pietvakarių kampa. Ilgoji vakarinė siena – tai reprezentacinis fasadas, perdirbtas iš ankstyvesnio pastato, bet pasižymintis vieninga architektūrinių formų sistema, kuri iš esmės buvo būdinga Lietuvos manierizmui. Trijų kondignacijų fasado du apatinius aukštus jungia didžiojo orderio jonėninės kolonos su kaneliūromis. Platų įvažiavimo portalą pabrėžia segmentinė profiliuota arka. Vertikali sienos padala yra aiškiai moduluota, apačioje turi žemą cokolį, į kurį remiasi kolonų bazės. Pirmojo aukšto sienos lygios, jose gana žemai iškirsti nedideli kvadratiniai langai su masyviais apvadais. Du pirmus pastato aukštus skiria karnizas, virš kurio yra gana aukšti *piano nobile* langų parapetai, papuošti ginklų motyvų bareljefais (riterio su šalmu kaukė, šarvai tarp sukryžiuotų buožės ir kalavijo ir kt.), kurie atskleidžia heraldinės skulptūros plastinę įvairovę¹⁷⁷. Virš vartų stambus skydas su vėliavomis, tuo tarpu aukščiau, tarpulangėje, didelis bareljefinis herbo kartušas su karūna viršuje. Pažymėtina, kad pastarasis dekoro elementas buvo kilmingumo bei aukštos socialinės padėties išraiška, pavyzdžiui Baroko epochoje panašios karūnos virš herbų buvo įkomponuojamos ir į sakralinių pastatų fasadus (Pacų giminės atstovų funduotose Vilniaus Šv. Petro ir Povilo bei Pažaislio Švenčiausios Marijos apsilankymo bažnyčiose). Antrą aukštą užbaigia aukštas antablementas su plačiu frizu, tuo tarpu trečiame, atikiniame aukšte įrengta atvira arkinė galerija. Virš galerijos eina kitas, mažesnis antablementas ir pastogės karnizas.

Dešiniajame fasado krašte stovi stambių plytų, į viršų siaurėjantis cilindrinis bokštas, kuris siekia arkinę galeriją. Už bokšto matosi išsikišęs į dešinę trijų aukštų senesnės statybos rizalitas su

---

¹⁷⁴ Vilniaus miesto istoriją bei architektūrą nagrinėjančių istorikų tekstuose dažnai kartojamas dar XIX a. rašiusio istoriko Michała Balińskiego suformuluotas teiginys, esą puošnius rūmus netoli Vilniaus Žemutinės pilies statė LDK didysis etmonas ir Vilniaus kaštelionas Jurgis Radvila (pvz. žr. V. Drėma, *Dingęs Vilnius...*, p. 155). Tačiau Radvilų giminės istorijos tyrinėtojos R. Ragauskienės nuomone minėtų rūmų statybos iniciatyvos priskyrimas J. Radvilai yra klaidingas, kadangi šaltiniuose nėra jokių užuominų apie tokią J. Radvilos veiklą, žr. R. Ragauskienė, *Barbora Radvilaitė*, Vilnius: Vaga, 1999, p. 56. Už šią nuorodą autorius nuoširdžiai dėkoja doc. dr. Jolantai Karpavičienei.

¹⁷⁵ V. Drėma, *Dingęs Vilnius...*, p. 155.

¹⁷⁶ T. Adomonis, K. Čerbulėnas, *Lietuvos TSR dailės ir architektūros istorija, t. 1*, p. 114.

¹⁷⁷ D. Klajumienė, *Renasanso statinių Lietuvoje eksterjero plastikos kilmė*, in: Europos dailė. Lietuviškieji variantai, Vilnius: Leidybos centras, 1994, p. 111.

keturkampiais langais antrame ir pusapskričių arkų formos langais – trečiame aukšte. Rizalito apačioje pusapskritės formos vartai. Minėtas bokštas, šoninis netinkuotas rizalitas bei pagrindinio fasado smailiaarkės formos *piano nobile* langai aiškiai liudija apie pirmąją gotikinę pastato konstrukciją. Iš esmės nieko negalima pasakyti apie M. Radvilos Rudojo rezidencijos vidinę erdvę, tačiau turint omenyje jo aukščiausią socialinę padėtį (nuo 1566 m. tuo pačiu metu buvo ir Vilniaus vaivada, ir LDK kancleriu), rūmai turėjo būti labai ištaigingi, kadangi juose buvo priimami aukščiausio rango svečiai. Pavyzdžiui, yra žinoma, kad rūmuose vyko įspūdingas anglų pasiuntinio sero J. Horsey, iš Maskvos keliavusio per Lietuvą, priėmimas, kurio metu svečiams buvo pasiūlytas ypatingas valgių asortimentas¹⁷⁸.

Visai kitų, lakoniškų formų buvo priešingoje pusėje negu P. Rosio piešinyje pavaizduoti rūmai – Barboros Radvilaitės rezidencija (pav. 27). Sprendžiant iš turimos šių rūmų ikonografijos, galima būtų teigti, kad jie yra trijų aukštų, tačiau langų ir durų angos juose įvairių dydžių, išdėstytos atsitiktinai, be jokios sistemos. Šių rūmų eksterjeras neturėjo jokių dekoru elementų¹⁷⁹, todėl priskirti juos renesanso stiliui yra gana rizikinga.

Nepaisant to, kad abu pastatų pavyzdžiai, sprendžiant iš jų topografijos, labiau priskirtini ne miesto rūmams, bet *villa suburbana* tipui, vis dėlto LDK kanclerio M. Radvilos Rudojo rezidenciją galima būtų traktuoti kaip turinčią nemažai *palazzo* tipui būdingų elementų. Visų pirma, dėmesio verta planinė-erdvinė rūmų struktūra su vidiniu uždaru kiemu. Visoje kompozicijoje išsiskiria pagrindinis simetriškų manieristinių formų fasadas, kurio centrinė ašis yra griežtai pažymėta įvažiavimo portalu. Taip pat vertos dėmesio yra puikios eksterjero dekoru kompozicijos su jonėninio orderio piliastrais bei galerijomis. Trečiojo aukšto lodžijų išdėstymą išorinėje fasado pusėje galima būtų paaiškinti tuo, kad rezidencija stovėjo vaizdingoje vietoje, ją supo reprezentacinio parko-sodo medžiai, todėl tikėtina, kad užsakovo pageidavimu architektas įrengė galeriją, kuri buvo savotišku junginiu tarp rūmų reprezentacijos ir aplinkinio kraštovaizdžio. Reikėtų prisiminti, kad tokių labiau kaimo rezidencijoms būdingo fasado pavyzdžių būta Italijos architektūroje, pvz. *Palazzo Chiericati* Vičencoje, be to ir Radvilų pilyje Biržuose atviros arkadų galerijos buvo išorinėje fasado pusėje, nors ten tai buvo dėsninga, kadangi rūmai neturėjo vidinio kiemo.

Toliau aptariant Radvilų rezidencinės statybos aspektą, reikėtų paminėti taip vadinamąją iki mūsų laikų neišlikusią Kardinaliją – kardinolo Jurgio Radvilos (1556–1600) rūmus, stovėjusius Šv. Jono ir Pilies gatvių sankryžoje. Dėl menkaus šaltinių iškalbingumo bei ikonografinės stokos, kalbėti apie šių rūmų tipologiją ir stilių yra gana sudėtinga. Vis dėlto kai kurios istorinės žinios leidžia daryti prielaidą, kad rūmai buvo *palazzo* tipo. XVI a. pradžioje minėtų gatvių sandūroje

¹⁷⁸ R. Ragauskienė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris Mikalojus Radvila Rudasis*, Vilnius: Valstybės žinios, 2002, p. 235.

¹⁷⁹ V. Drėma, *Dingęs Vilnius...*, p. 158.

stovėjo keturi nedideli stačiakampio formos pastatai, iš kurių puošniausias ir didžiausias buvo kampinis mūrinis namas. Visi šioje vietoje buvę pastatai priklausė Kijevo vyskupui ir Vilniaus kanauninkui Jonui Filipovskiui bei Goštautams¹⁸⁰, tuo tarpu XVI a. viduryje visa posesija atiteko LDK kancleriui ir Vilniaus vaivada Mikalojui Radvilai Juodajam. Visa minėta posesija sudarė didelį erdvų kiemą, kuris vienu galu rėmėsi į Šv. Jono gatvę, o kitu – į dabartinį Švarco skersgatvį¹⁸¹. Amžiaus pabaigoje, valdą perėmė jauniausias kanclerio sūnus Jurgis Radvila, kurio iniciatyva visi pastatai buvo rekonstruoti ir paversti ištaigingais, kardinolo rangą atspindinčiais rūmais. Pažymėtina, kad dviejų aukštų rezidencija¹⁸² buvo gausiai dekoruota, turėjo aukštą atiką¹⁸³. Vėlesniais amžiais pastatas buvo kelis kartus rekonstruojamas, tačiau galutinai savo autentiškumą prarado carinės Rusijos laikais XIX a. viduryje. Tuo metu rūmai buvo paaukštinti dar vienu aukštu, pakeistas jų planas bei pašalintos visos puošmenos. 1957 m. apleisti ir suniokoti rūmai buvo visiškai nugriauti.

Žinoma, kad Kardinalijos rūmų datavimas XVI a. pabaiga, vidaus kiemo, atiko ir eksterjero dekoru buvimas dar neleidžia šiuos rūmus vienareikšmiškai priskirti *palazzo* tipui. Vis dėlto, analizuojant rezidencijos tipologinį klausimą, reikėtų atidžiau pažvelgti į Jurgio Radvilos asmenybę, visuomeninį statusą, bei menines ambicijas. Iš Vilniaus vyskupo koadjutoriaus Jurgio Radvilos pirmosios kelionės į Italiją 1575 m. sudaryto dienoraščio galima atsekti gana didelį būsimojo kardinolo susižavėjimą itališkąja architektūra. Atkreiptinas dėmesys, kad stiprų įspūdį dyveniolikmečiam dienoraščio autoriui paliko Venecijos pastatai: *gruodžio 4 dieną [...] apžiūrėjęs arsenalą, dvi valandas buvau vežiojamas po miestą, mačiau daug didingų ir nepaprastai gražių pastatų, besitęsiančiu per visą miestą pagal Didįjį kanalą, kuriuo niekaip negalėjau atsigrožėti*¹⁸⁴. Po trijų dienų J. Radvila lankėsi Venecijos didiko Foscari rūmuose, kuriuos apibūdino kaip *nepaprastai gražios architektūros, su gausybe vertingų paveikslų viduje*¹⁸⁵. 1575–1577 m. Jurgis Radvila Romoje studijavo filosofiją ir teologiją, todėl neabejotina, jog gausus Amžinojo Miesto antikinis paveldas bei *cinquecento* menas padarė didelę įtaką jo estetinio skonio susiformavimui. 1583 m. gruodžio 14 d. popiežius Grigalius XIII nominavo Vilniaus vyskupą Jurgį Radvilą kardinolu, o praėjus dar aštuoneriems metams paskyrė Krokuvos vyskupu. Įdomu tai, kad eidamas pastarąsias pareigas J. Radvila inicijavo jau minėtos Erazmo Cioleko Kanauninkų g. statytos rezidencijos galinės oficinios rekonstrukciją Krokuvoje. Oficina buvo paaukštinta vienu aukštu, kuriame buvo suprojektuota didelė, reprezentacinė salė, virš kurios buvo įrengta arkadinė lodžija.

¹⁸⁰ A. R. Čaplinskas, *Vilniaus gatvių istorija: Šv. Jono, Dominikonų, Trakų gatvės...*, p. 84.

¹⁸¹ J. Andruskiewicz, *Dawne pałace rezydencje Radziwiłłów w Wilnie*, in: *Wileńskie rozmaitości*, Nr. 1, styczeń–luty 2004, s. 6.

¹⁸² Be jokios abejonės, šis faktas leidžia teigti, kad *piano nobile* buvo antrajame aukšte.

¹⁸³ A. R. Čaplinskas, *Vilniaus gatvių istorija: Šv. Jono, Dominikonų, Trakų gatvės...*, p. 89.

¹⁸⁴ J. Radvila, *Kelionė į Italiją. 1575 metų dienoraštis*, iš lotynų kalbos vertė E. Ulčinaitė, Vilnius: LDM, 2001, p. 44.

¹⁸⁵ *Ibidem*, p. 47.

Inspiruota ankstesne B. Berecci projektuota Vavelio pilies daniškojo bokšto lodžija (pav. 28), lietuvio kardinolo užsakyta galerija atvėrė puikų vaizdą į Vislos pusę ir Bielianų kalvas. Kalbant A. Fischingerio žodžiais *galerija [...] buvo tarsi bandymu išeiti už miesto mūrų, savotišku jungtuku tarp miesto tipo rezidencijos ir priemiesčio vilos*¹⁸⁶.

Remiantis tuo, kad J. Radvilos rūmai stovėjo prestižinėje Pilies gatvėje (*via regia*), kuri kartu su Didžiąja gatve¹⁸⁷ jungė Vilniaus rotušę ir Valdovų rūmus su Katedra bei žinant apie kardinolo aukštąjį išsilavinimą ir socialinį statusą, o taip pat apie jo renesansines statybas Krokuvoje, galima būtų hipotetiškai teigti, kad Kardinalijos rūmai buvo *palazzo* tipo.

Iš Vilniaus miesto branduolyje buvusių rezidencijų, kurios teoriškai galėjo turėti *palazzo* tipo rūmams būdingą struktūrą, ar bent atskiras jos dalis, galima būtų išskirti dar tris: 1. Pilies ir dabartinės Šventaragio gatvių sandūroje, prie Pilies vartų stovėjusius rūmus (Kanceliarija); 2. M. Radvilos Juodojo rūmus Pilies didžiojoje gatvėje, priešais žuvų turgavietę ir 3. Radvilų rūmus Trakų gatvėje priešais Pranciškonų bažnyčią. Reikėtų pripažinti, kad dėl šaltinių, ikonografinės medžiagos stokos, vėlesnėse epochose įvykdytų suniokojimų ir rekonstrukcijų, būtų neadekvatu kalbėti apie *palazzo* modelio priskyrimą minėtoms rezidencijoms. Atkreiptinas dėmesys, kad Radvilos turėjo rezidencijas taip pat ir užmiestyje. Viena iš jų buvo Vingyje, kita – LDK didžiojo etmono Jonušo Radvilos rezidencija – už miesto gynybinės sienos, dabartinių Vilniaus ir Liejyklos gatvių kampe, greta Vilijos vartų. Pagal savo plano logiką ir struktūrą, šios rezidencijos priskiriamos jau nebe miesto, o kaimo tipo rūmams.

Jonušo Radvilos rūmai traktuotini kaip paskutinis renesanso architektūros pavyzdys Vilniuje¹⁸⁸. Iki mūsų dienų rūmai išliko tik dalinai – sveiki yra du korpusai ir du paviljonai, vienas iš kurių buvo atstatytas 1983 m. Rūmai buvo pastatyti už Vilniaus miesto gynybinės sienos XVII a. pirmaisiais dešimtmečiais senųjų medinių Radvilų rūmų vietoje. Apie šio pastato architektūrą galima spręsti iš Sebastijono Dadlerio 1653 m. nukaldinto Jonušo Radvilos inauguracijos į Vilniaus vaivadas proga sidabrinio medalio. Jame pavaizduotieji rūmai yra vientisos simetriškos kompozicijos, U raidės plane dinamiškai kaitaliojosi keturių dviaukščių korpusų ir penkių triaukščių paviljonų tūriai¹⁸⁹. Iš esmės tai jau nebe itališkojo, o prancūziškojo stiliaus rezidencija, kuri buvo pastatyta pagal Liuksemburgo rūmų (*Palais Luxembourg*) Paryžiuje pavyzdį su pusiau

¹⁸⁶ A. Fischinger, *Początki nowożytnych pałaców...*, s. 33.

¹⁸⁷ Pažymėtina, kad Pilies ir Didžioji gatvės buvo ypač reprezentatyvios, nepaisant kai kurių posesijų siaurumo, namai čia buvo puošniausi. Pavyzdžiui, pagal Vilniaus miesto namų surašymą, atliktą 1636 m. yra žinoma, kad tais pačiais metais atkarpoje nuo pilies iki Rotušės aikštės mūrniamiai sudarė 93 % visų namų, žr. M. Paknys, *Vilniaus miestas ir miestiečiai 1636 m....*, p. 21.

¹⁸⁸ R. Zilinskas, *Renesanso laikotarpio statybos Vilniuje klausimu*, in: Urbanistika ir architektūra, Vilnius: Technika, 2008, t. 32, Nr. 2, p. 126.

¹⁸⁹ T. Adomonis, K. Čerbulėnas, *Lietuvos TSR dailės ir architektūros istorija, t. 1*, p. 115.

atviru kiemu (*cour d'honneur*)¹⁹⁰. Triaukščių paviljonų gana aukšti keturšlaičiai stogai su įrengtais stoglangiais, taip pat byloja apie prancūzišką rūmų idėją (pvz., *Blois* rezidencinė pilis). Turint omenyje Jonušo Radvilos priklausymą reformatų konfesijai, jo jaunystės studijas Leipcigo ir Leideno universitetuose bei dar jo tėvo Kristupo Radvilos Perkūno suformuluotą sūnaus mokymosi programą¹⁹¹ su prancūziškos kultūros akcentavimu, iš esmės nekyla klausimas dėl Šiaurės Europai, o ne Italijai būdingos architektūros pasirinkimo. Tokie prancūziškojo *hotel* tipo rūmai Vilniaus bei apskritai LDK architektūroje buvo iš tiesų nauju dalyku. Kalbant šimtmečiu pavėluotos lyginant su Italija *palazzo* recepcijos Vilniuje kontekste, Jonušą Radvilą galima būtų laikyti žmogumi, kuris iš tikrųjų sekė madą bei pritaikė naujausias europietiškos architektūros tendencijas sostinėje¹⁹². Nėra tiksliai žinoma kas statė aptariamus LDK didžiojo etmono rūmus, kai kurie tyrinėtojai, sprenddami iš fasado dekoru elementų, konkrečiai langus rėminančių voliotų, daro prielaidą, jog J. Radvila samdėsi valdovo architektą Constante Tencallą arba kurį nors jo aplinkos menininką¹⁹³. Kaip ten bebūtų, rūmų architektūra aiškiai žymi Lietuvos renesanso pabaigą ir barokinės idėjos rezidencijų įvedimą, kai didikų buveinės yra statomos ne miesto branduolyje, o už jo, t. y. priemestyje.

Trumpai apibendrinant Radvilų giminės rezidencijų statybą Vilniuje renesanso laikotarpyje, galima būtų pasakyti, kad *palazzo* idėja faktiškai atsispindi LDK kanclerio Mikalojaus Radvilos Rudojo rezidencijoje Neries pakrantėje, nepaisant jos lokalizacijos atviroje, labiau vilai tinkamoje vietoje. Sprendžiant iš Vilniaus vyskupo ir kardinolo Jurgio Radvilos „itališkojo“ išsilavinimo, jo Krokuvoje vykdytų statybų, bei informacijos, jog jo rūmai Vilniuje – Kardinalija turėjo atiką, eksterjero papuošimus bei vidinį kiemą, galima būtų hipotetiškai teigti, kad ši rezidencija taip pat buvo pastatyta pagal *palazzo* modelį. Spręsti apie kitų Radvilų giminės rezidencijų tipologinį modelį dėl šaltinių stokos yra sudėtinga, tačiau galima būtų akcentuoti, kad protestantiškoji Radvilų linija buvo linkusi sekti Šiaurės manierizmo tradicijomis, tas geriausiai atsispindi LDK didžiojo etmono Jonušo Radvilos rūmuose, kurie tapo naujos mados ir rūmų koncepcijos pranašu.

2.3. Visuomeninių pastatų renesansinė architektūra

Nagrinėjant *palazzo* tipo rūmų paplitimą Vilniuje renesanso laikotarpyje iš esmės galima būtų baigti šią analizę, tačiau vertėtų atkreipti dėmesį į dar kelis objektus, kurie funkciniu požiūriu nors ir nėra lygūs didikų rezidencijoms, tačiau savo plano logikos bei klasikinių orderių recepcijos

¹⁹⁰ A. Kašinskaitė, B. R. Vitkauskienė, *Rezidenciniai didikų miestai ir rūmai*, in: Lietuvos dailės istorija. Barokas, Vilnius: VDA leidykla, 2002, p. 128.

¹⁹¹ Plačiau apie tai žr. H. Wisner, *Jonušas Radvila (1612–1655). Kėdainių šešėlyje*, Vilnius: Vaga, 2000, p. 26–48.

¹⁹² K. Čerbulėno nuomone Jonušo Radvilos rūmai buvo pastatyti ir įrengti XVII a. antrajame ketvirtyje, žr. K. Čerbulėnas, *Renesanso rūmai...*, p. 28. Būtent tuo metu, apie XVII a. vid. iškyla pirmieji *hotel* tipo pastatai Prancūzijoje – Feraros kardinolo rūmai Fontainebleau (archit. S. Serlio) ir Ph. Delormeso namai Paryžiuje, žr. W. Müller, G. Vogel, *Atlas architektury, t. II*, s. 457.

¹⁹³ A. Kašinskaitė, B. R. Vitkauskienė, *Rezidenciniai didikų miestai...*, p. 128.

prasmė, nenusileidžia, o kai kuriais aspektais net ir pranoksta aukščiau aptartus pavyzdžius. Tokiais pastatais galima būtų laikyti Alumnatą, jėzuitų statytus Universiteto rūmus bei noviciatą.

Vilniaus alumnatas yra vienas iš vertingiausių Lietuvos renesansinių objektų. Iš esmės tai yra vėlyvojo renesanso pastatas, pasižymintis originalia plano ir fasadų kompozicija. Rūmai pagal Universiteto gatvės posūkį nežymiai yra išlinkę. Korpusai supa du kiemus, vienas iš kurių reprezentacinis, uždaras, netaisyklingos konfigūracijos – įvažiavimu yra sujungtas su gatve. Antrasis kiemas yra ūkinės paskirties.

Vilniaus alumnatas buvo unitų kunigų misionierių mokykla. Jos steigimą parėmė jau minėtas Vilniaus vyskupas Jurgis Radvila, tuo tarpu fundatoriumi buvo popiežius Grigalius XIII, kuris 1582 m. išdavė Alumnato įsteigimo bulę bei skyrė lėšų auklėtiniams išlaikyti. Savo egzistavimo pradžioje, alumnatas neturėjo nuosavų patalpų, tačiau 1585 m. iš miestiečio M. Volskio už 1000 auksinų buvo nupirktas gotiškas vienaukštis kampinis namas, stovėjęs dabartinių rūmų sklypo pietryčių kampe¹⁹⁴. PRPI atlikti Alumnato rūmų tyrimai natūroje parodė, kad gotikinio pastato planinė struktūra buvo L raidės formos, o pats pastatas datuojamas XV–XVI a.¹⁹⁵ Pažymėtina, kad nupirktas M. Volskio namas buvo per mažas, kad galėtų patenkinti seminarijos poreikius, todėl reikėjo pagalvoti apie jo išplėtimą. Manoma, kad namo rekonstrukcija rūpinosi Vilniaus vyskupas Benediktas Vaina. Popiežius Klemensas VIII savo 1600 m. rugsėjo 9 d. paskelbtoje brevėje paragino vyskupą, kuo greičiau pradėti statybas: *z całego serca polecamy Ci unję Rusinów [...], do której podtrzymania, rozpowszechnienia i zwiększania jej owocności nic bardziej nie jest stosownem i odpowiednim jak wybudowanie w Wilnie dla Rusinów kolegjum [...] wiemy dobrze, drogi bracie, jak osobiście zapalony jesteś do budowy tegoż kolegjum, dołóż zatem wszelkich starań, ażeby dzieło to jak najprędzej doszło do skutku*¹⁹⁶.

Tačiau ne tiek vyskupas, kiek aplinkybių susiklostymas pastūmėjo seminarijos statybos darbus į priekį. 1610 m. Vilniuje siautėjantis gaisras, šalia daugybės miesto pastatų, sudegino ir alumnatą. Anot J. Poplateko, naujas pastatas turėjo būti baigtas iki 1635 m.¹⁹⁷ Tai buvo vėlyvojo renesanso trijų korpusų rūmai. Deja, nėra archyvinių ar ikonografinių šaltinių apie tai, kaip atrodė ano meto pastatas. Istorikė T. Dambrauskaitė, remdamasi J. Poplateko tekstais, daro prielaidą, jog statinys galėjo būti trijų aukštų¹⁹⁸. Rūmai buvo pusiau uždaro plano su sparnais, atsuktais į šiaurės

¹⁹⁴ T. Dambrauskaitė, *Buvę popiežiaus Alumnato rūmai...*, 1. 2.

¹⁹⁵ *Ibidem*, 1. 11.

¹⁹⁶ *Iš visos širdies pavedame Tau Rusėnų uniją [...], kurios išlaikymui, plėtimui ir jos gerovės augimui, niekas geriau netiktų, kaip naujos kolegijos Rusėnams Vilniuje statyba [...] gerai žinome mielas brolau, kad esi asmeniškai suinteresuotas šios naujos kolegijos statyba, todėl dėk visas pastangas, kad šis reikalas kuo greičiau išsispręstų*, žr. J. Poplatek, *Zarys dziejów Seminarium Papieskiego w Wilnie 1585–1773*, część druga, Wilno, 1930, s. 63–64.

¹⁹⁷ Istoriografijoje šiuo klausimu nesusiklostė vieninga nuomonė, pvz., J. Kłosas teigia, kad naujas alumnato pastatas buvo pastatytas 1622 m., žr. J. Kłos, *Wilno. Przewodnik krajoznawczy...*, s. 163, šiai nuomonei pritaria V. Levandauskas, žr. J. Varnauskas (red.), *Lietuvos TSR istorijos ir kultūros paminklų sąvadas, t. 1*, p. 548, taip pat A. Jankevičienė (sud.), *Vilniaus architektūra...*, p. 348.

¹⁹⁸ T. Dambrauskaitė, *Buvę popiežiaus Alumnato rūmai...*, 1. 3.

pusę. Vakariniėje dalyje buvo sumūryti ūkiniai pastatai, kurie sudarė antrąjį, pusiau uždara kiemą. Kiemų fasaduose buvo sumūrytos arkinės galerijos, langų apvadai dekoruoti sgrafito technika, o gatvės fasade buvo 47 popiežių portretai, nutapyti *al fresco*. XVII a. viduryje vakarų korpuso antrame aukšte buvo įrengta koplyčia, kuri sudegė tuoj pat ją pastatius¹⁹⁹.

Po 1655 m. gaisro rūmai buvo vėl rekonstruoti, tuo metu greičiausiai buvo atstatytas trečias aukštas, o planinė struktūra pasikeitė pristatius prie pastato šiaurinį rūmų sparną, kuris tuo metu buvo žemesnis už kitus korpusus.

Visa eilė negailestingų gaisrų niokojo seminarijos rūmus ir XVIII a. (1710 m., 1737 m., 1741 m., 1748 m.), tačiau po kiekvieno iš jų pastatas buvo atstatinėjamas ir rekonstruojamas. Po vieno iš minėtų gaisrų, sunaikinusio vakarinę pastato dalį, buvo rekonstruotas visas antrasis kiemas. Manoma, kad po paskutiniojo alumnato gaisro šiauriniame korpuse buvo pristatytas trečias aukštas²⁰⁰.

1798 m. uždarius alumnatą, rūmai atiteko Vilniaus universitetui, buvo nuomojami privatiems asmenims. 1824 m. statant Gubernatūros rūmus, buvo nugriauti ūkiniai kiemo pastatai, tačiau jau po penkerių metų čia buvo pastatytas dviejų aukštų klasicistinis korpusas, kurio autoriumi yra laikomas architektas Karolis Podčasinskis²⁰¹. XIX a. rūmų patalpos buvo pritaikytos butams: užmūryta dalis arkų, pakeistos langų ir durų angos, gatvės fasade uždažytos freskos, panaikintas virš vartų buvęs reljefas su popiežiaus inicialais ir kardinolo kepure²⁰². 1984 m. rūmai buvo iš dalies restauruoti pagal architektės E. Urbonienės projektą. Restauravimo metu buvo atidengtos arkados ir atkurta buvusi koplyčios erdvė.

Tipologijos ir formų recepcijos prasme, Vilniaus alumnatas iš esmės atitinka *palazzo* rūmų idėją, tačiau dar kartą reikėtų akcentuoti, kad aptariamo modelio rūmų validumas netaikytinas rezidenciniu (funkciniu) požiūriu. Be abejo svarbiausiu požymiu tokiam kontekste yra puošnūs trijų aukštų kiemo fasadai su atviromis arkinėmis galerijomis (pav. 29). Juos skaido tarp arkų esantys piliastrai su kapiteliais. Pirmus du aukštus jungiantys didžiojo orderio piliastrai turi pjedestalus. Platus karnizas, po kuriuo eina žemesnis trečias aukštas, skaido fasadus į dvi kondignacijas, tokiu būdu viršutinės lodžijos sudaro renesansui būdingą atikinį aukštą²⁰³. Visos arkos yra apdailintos ryškiais profiliuotais archivoltais. Nepaisant atvirų arkų galerijos idėjos šiame pastate prigijimo, pačios arkos neatspindėjo griežtos, tiksliai nustatyto aukščio bei pločio santykiu

¹⁹⁹ Ibidem, l. 13.

²⁰⁰ T. Dambrauskaitė teigia, kad šiaurinio korpuso trečias aukštas buvo pastatytas 1748 m., kai tuo tarpu V. Levandauskas mano, kad tik XIX a. pabaigoje, žr. T. Dambrauskaitė, *Buvę popiežiaus Alumnato rūmai...*, l. 13; J. Varnauskas (red.), *Lietuvos TSR istorijos ir kultūros paminklų sąvadas, t. 1*, p. 548, taip pat A. Jankevičienė (sud.), *Vilniaus architektūra...*, p. 348.

²⁰¹ J. Varnauskas (red.), *Lietuvos TSR istorijos ir kultūros paminklų sąvadas, t. 1*, p. 548.

²⁰² Pasak M. Łowmiańskos virš vartų buvusi įkomponuota juodo marmuro popiežiaus tiara su užrašu *Non deficiet* po apačia, žr. M. Łowmiańska, *Wilno przed najazdem...*, s. 42–43.

²⁰³ J. Minkevičius (red.), *Lietuvos architektūros istorija, t. 1*, p. 295.

pagrįstos proporcijos. Susidaro įspūdis, tarsi arkos yra prislėgtos mūro svorio. Toks pavyzdys rodo kaip klasikiniai renesanso architektūros elementai, savitai transformuojami, pereina į naują – manieristinį būvį. Tiksliau D. Klajumienės pastebėjimu tokios arkos labiau primena ne Italijos to paties stiliaus formas, bet romėnų akvedukus²⁰⁴. Kalbant apie pagrindinį gatvės rytų fasadą, akcentuotina, kad mūsų dienomis jis ypatingai neišsiskiria gatvės užstatyme. Fasado struktūra yra asimetriška, keturkampiai langai išdėstyti nevienodais tarpais, tačiau pusapskričiu archivoltu ir šoniniais pilistrais, remiančiais antablementą paryškinta įvažiavimo anga formuoja *palazzo* fasadui būdingą portalo akcentą. Vis dėlto, žiūrint retrospektyviai, reikėtų pabrėžti, kad XVII a. buvęs fasadas su popiežių atvaizdais savo tapybine plastika turėjo išsiskirti gatvės perspektyvoje. Kaip jau buvo užsiminta teorinėje darbo dalyje, sgrafito technikos arba freskų puošybos pritaikymas fasaduose buvo taikytas ekonominiiais sumetimais, nes iš tašyto akmens, smiltainio, marmuro ir kitų panašių medžiagų pagamintų klasikinio orderio elementų naudojimas reikalavo nemenkų investicijų.

Dėl to paties funkcinio skirtumo tarp Vilniaus alumnato ir rezidencijų *par excellence, piano nobile* klausimas šioje vietoje nėra aktualus. Galima būtų tik paminėti, kad pastato plano struktūra visuose aukštuose yra identiška – skersinės sienos skaido korpusus į įvairaus didumo patalpas²⁰⁵. Į jas patenkama iš kryžminiais skliautais dengtų kiemo galerijų. Istorikės T. Dambrauskaitės teigimu antrajame aukšte palei gatvę buvo refektoriumas ir gyvenamieji kambariai, pietiniame korpuse buvo bibliotekos saugykla. Alumnų miegamieji ir profesūros gyvenamos patalpos užėmė trečią aukštą²⁰⁶. Svarbesnių žinių apie interjero dekorą nėra aptikta, tačiau galima manyti, kad puošniausias interjeras buvo iki 1798 m. alumnato uždarymo, nes vėliau pastatas apie šimtą metų buvo apleistas ir neremontuojamas.

Toliau nagrinėjant „itališkujų“ formų recepciją visuomeninės paskirties pastatuose, galima būtų išskirti Vilniaus universiteto pastatus. Visų pirma reikėtų atkreipti dėmesį į rūmus, kurių korpusai susiformavo apie Didįjį ir M. Počobuto kiemą. Iš visų Vilniaus universiteto statinių, būtent jie yra dominuojantys visame ansamblyje.

Trijų korpusų pastatas Universiteto g. 3 iš aplinkinių objektų išsiskiria didesniu aukščiu ir raiškiomis observatorijos antstato formomis. Vakarinis korpusas – seniausia ansamblio dalis. Šioje vietoje stovėjęs gotikinis prelato archidiakono Mikalojaus Jasinskio namas, 1620 m. buvo rekonstruotas. Iš rytų pusės buvo pristatyta renesansinė triaukštė arkinė galerija. Dar XVI a. buvo pastatytas šiaurinis korpusas, tuo tarpu 1753–1773 m. ant jo trečio aukšto buvo pastatyta observatorija²⁰⁷. M. Počobuto iniciatyva vidinėje pusėje buvo pristatytas ankstyvojo klasicizmo

²⁰⁴ D. Klajumienė, *Renesanso statinių Lietuvoje eksterjero plastikos kilmė...*, p. 88.

²⁰⁵ A. Jankevičienė (sud.), *Vilniaus architektūra...*, p. 348.

²⁰⁶ T. Dambrauskaitė, *XVII–XIX a. kultūros paminklas – buv. Alumnato rūmai Vilniuje...*, 1. 22–23.

²⁰⁷ A. Sverdiolas (sud.), *Barokas Lietuvoje...*, p. 114.

priestatas su dviem cilindriniais bokšteliais pagal architekto M. Knakfuso projektą²⁰⁸. Gatvių fasadai ypatingomis meninėmis formomis nepasižymi, išskyrus observatorijos priestatą, kuris išsiskiria T. Žebrausko sukurtu rokokiniu dekoru. Vidinio kiemo fasadai yra renesansiniai. Juos skaidė atviros triaukštės arkinės galerijos su mentėmis bei didžiojo orderio piliastrais tarp arkų²⁰⁹. Karnizas skiria du pirmuosius fasado aukštus nuo trečiojo. Kiemo šiaurės fasadas suskaidytas tarpaukštiniais ir pastogės karnizais, grakščiais apvadais yra papuošti antrojo aukšto langai.

Siauru perėjimu rytų pusėje M. Počobuto kiemas jungiasi su didingiausiu ir puošniausiu universiteto ansamblyje Didžiuoju (P. Skargos) kiemu (pav. 30). Šiam kiemui būdinga pagal barokinius principus sutvarkyta erdvė, tačiau rūmų korpusų fasadai dvelkia renesanso dvasia. Erdvės užstatymas buvo baigtas 1630 m. Iš trijų pusių kiemas apsuptas arkadų, tuo tarpu rytinėje pusėje – uždarytas Šv. Jono bažnyčios fasadu. Šiaurinis korpusas, statytas XVI a. II pusėje, 1610 m. nukentėjo nuo gaisro. Vėliau iš kiemo pusės buvo įrengtos dviaukštės arkinės galerijos, ant piliastų tarp arkų nutapyti Universiteto fundatorių, valdovų ir žymių jėzuitų portretai. Juose galima pamatyti vyskupą Valerijoną Protasevičių, pakvietusį jėzuitus į Vilnių, taip pat LDK didįjį etmoną, Žemaitijos seniūną Joną Karolį Chodkevičių bei kitus garbius asmenis. Trečias šiaurinio korpuso aukštas iškilo po 1749 m. gaisro. Manoma, kad jo autoriais buvo architektai T. Žebrauskas ir M. Knakfusas. Vakarų korpusas yra bendras su M. Počobuto kiemo korpusu. Didžiojo kiemo pusėje jis kartu su pietiniu korpusu turi langus su trikampiais sandrikais. Įdomu tai, kad XVII a. pradžioje susiformavus universiteto branduoliui, buvo dar vienas korpusas, kuris stovėjo priešais pat Šv. Jono bažnyčią, tačiau XVIII a. pradžioje jis buvo nugriautas, matyt, dėl to, kad užstojo bažnyčios fasado apatinį rustuotą tarpsnį. Kalbant apie minėtų korpusų interjerą, galima būtų tik pažymėti jo puošyboje vyrauja įvairių epochų formas. Iš jų išsiskiria J. Lelevelio salė, turinti barokinės puošybos fragmentų, taip pat pasižyminčios klasicistiniu ištaigingumu Baltoji ir Kolonų salės²¹⁰.

Be abejonės, aplink M. Počobuto ir Didžiojo kiemus suformuoti Vilniaus universiteto rūmai išorinės architektūros požiūriu kaip ir jau minėtas Vilniaus alumnatas, gali būti nagrinėjami *palazzo* modelio kontekste. Nepaisant laisvos renesansinių formų interpretacijos, minėtų korpusų planinė-erdvinė struktūra, dviejų beveik taisyklingų kiemų arkinės galerijos bei ritmiškas angų grupavimas, leidžia kalbėti apie Apeninų pusiasaliui būdingų renesansinių rūmų idėjos pritaikymą Vilniaus universiteto architektūroje.

Atkreiptinas dėmesys, kad panašiu į pastarųjų dviejų minėtų objektų eksterjero sprendimu taip pat pasižymi Vilniaus Jėzuitų noviciato trijų aukštų pastatas. Jo arkinės galerijos labai primena Alumnato rūmų vidinio kiemo fasadų architektūrinę kompoziciją. Vis dėlto, reikėtų pažymėti, kad

²⁰⁸ A. Jankevičienė (sud.), *Vilniaus architektūra...*, p. 331.

²⁰⁹ XIX a. antroje pusėje visos M. Počobuto ir Didžiojo kiemo arkados buvo užmūrytos ir paverstos koridoriais. Pastarojo kiemo pirmojo aukšto arkados buvo atmūrytos 1923 m., žr. J. Jurginis, *Universiteto rūmai – Vilniaus architektūros paminklas*, in: *Mokslas ir gyvenimas*, 1958, Nr. 10, p. 32–35.

²¹⁰ I. Jučienė, *Vilniaus universiteto rūmai*, in: *Statyba ir architektūra*, 1977, Nr. 10, p. 30–32.

noviciato rūmų arkadų piliastrai yra sunkesnių proporcijų, tačiau dekoratyvesnių puošybos detalių (pav. 31). Pavyzdžiui, kapitelio plastika yra suformuota remiantis kontrasto principu, kai baltą liemenį vainikuoja tamsi veleno juostelė ir taip pat tamsiai ištapytas nesudėtingas ornamentas, tuo būdu yra supriešinamas spalvos optinis poveikis²¹¹. Apskritai toks spalvų kontrastas pritaikytas visam fasadui, kuris yra baltas, tuo tarpu karnizai, nišos, ir kiti dekoratyviniai elementai paryškinti pilka spalva.

1602–1633 m. statyto noviciato pastato korpusai supa pusiau uždara trapecinį kiemą, vidinės patalpos išdėstytos anfiladiškai, vienoje koridoriaus pusėje²¹². Savaime aišku, kad vienuolyno reikmėms pritaikytas pastatas, nėra adekvatus šiame darbe analizuojamos temos požiūriu, todėl plano struktūros nagrinėjimas bei *piano nobile* lokalizacijos nustatymas yra iš esmės netikslingas. Dėl tokios priežasties, čia gali būti nagrinėjamas išimtinai vienas, jau minėtas korpusas. Būtent jo fasadas pusapskričių arkų dėka atrodo lengvas²¹³, turintis geras proporcijas su išlaikytu simetriškumo ritmu, o bendra korpuso architektonika prilygsta renesansinių rezidencijų vidaus kiemų eksterjerui.

Apibendrinant XVI–XVII a. pirmosios pusės visuomeninės paskirties pastatus Vilniuje, galima būtų pasakyti, kad jėzuitų iniciatyva bei pastangomis statytuose objektuose planinės-erdvinės struktūros bei visų pirma vidinių kiemų eksterjero požiūriu, eliminuojant funkcinę paskirtį, išvelgiamas gana stiprus renesansinės rezidencijos modelio pritaikymo požymis. Atsižvelgiant į tokią konjunktūrą, bene idealiausiu pavyzdžiu yra Vilniaus alumnatas, kuris dėl renesansui būdingos planinės struktūros, vidinio kiemo fasadų kompozicijos bei gatvės fasado su akcentuotu įvažiavimo portalu ir tapybiniu dekoru geriausiai atspindi miesto tipo rezidencijos modelį. Panašia charakteristika pasižymi ir aplink M. Počobuto ir Didžiojo kiemus pastatyti Vilniaus universiteto rūmai, tuo tarpu noviciato atžvilgiu reikėtų kalbėti ne apie tipologijos, bet atskirų formų recepciją (arkinių galerijų korpusas). Jėzuitų ordino vienuolių naudojama architektūrinė retorika, paaiškinama jų studijomis Italijoje, kur jie turėjo visas galimybes susipažinti su renesansinės architektūros kanonais bei išsiugdyti rafinuotą meninį-estetinį skonį, todėl tikėtina, kad statybų projektams įgyvendinti, buvo kviečiami italų architektai. Iš kitos pusės, pernelyg laisvas klasikinio orderio ir proporcijų traktavimas, suponuoja mintį apie nemažą vietinių architektų indėlį.

3. Postrenesansinės *palazzo* rūmų reminiscencijos

²¹¹ D. Klajumienė, *Renesanso statinių Lietuvoje eksterjero plastikos kilmė...*, p. 86.

²¹² T. Adomonis, K. Čerbulėnas, *Lietuvos TSR dailės ir architektūros istorija, t. 1*, p. 121.

²¹³ XIX a. viduryje kaip ir daugelyje tokio tipo pastatų, lodžijos buvo užmūrytos ir virto koridoriais, kadangi netiko vietos klimato sąlygoms. Mūsų dienomis galerijos yra atkurtos, tačiau įstiklintos, žr. J. Minkevičius (red.), *Lietuvos architektūros istorija, t. 1*, p. 296.

3. 1. Baroko stiliaus bruožai

Baroko stilius LDK pasiekė XVI a. pabaigoje su jėzuitų veiklos išplitimu. Tradiciškai Lietuvos barokinė architektūra yra skirstoma į tris etapus: ankstyvąjį baroką (1600–1650 m.), brandųjį baroką (1650–1730 m.) bei vėlyvąjį baroką (1730–1790 m.)²¹⁴. Naujas stilius pasireiškė daugiausia sakralinėje architektūroje. Pirmoji barokinė jėzuitų bažnyčia į šiaurę nuo Alpių, buvo pastatyta 1593 m. tuometinio Lietuvos didžiojo maršalkos Mikalojaus Kristupo Radvilos Našlaitėlio rezidenciniame mieste Nesvyžiuje²¹⁵. Pažymėtina, kad ankstyvojo baroko laikotarpiu išsiskyrė *Vazų ir jėzuitų barokas*. Žygimanto ir Vladislovo Vazų iniciatyva Vilniuje buvo pastatyta Šv. Kazimiero koplyčia, rekonstruoti Žemutinės pilies rūmai ir Katedra. Baroką skleidė ir didikai. Vazų dvarui artimas žmogus, LDK pakancleris Steponas Pacas parėmė Vilniaus Šv. Teresės bažnyčios prie basųjų karmelitų vienuolyno statybą, taip pat fundavo Šv. Juozapo bažnyčią. Abi jos turėjo panašius pagrindinio fasado ir kitus architektūrinius sprendimus. Mėgstami Vazų stiliaus elementai, kaip obeliskai, voliutos, būdingi langų ir nišų apvadai buvo panaudoti Vilniaus Visų Šventųjų bažnyčios fasade bei LDK kanclerio Leono Sapiegos statytoje Vilniaus Šv. arkangelo Mykolo bažnyčioje²¹⁶.

Brandusis baroko raidos etapas iš esmės prasidėjo po 1655–1661 m. karo su Maskva ir tęsėsi iki XVII a. pab. Tuo metu valdovo dvaro įtaka Lietuvos kultūrai susilpnėjo, tačiau išaugo didikų reikšmė socialiniame, ekonominiame ir kultūriniame šalies vystymesi. XVII a. antrojoje pusėje įsigalėjo Pacų giminė, kuri užėmė svarbiausius LDK valstybinius postus ir faktiškai valdė kraštą. Šios giminės įtakingiausių atstovų iniciatyva Lietuvoje atsirado vertingiausi baroko architektūros paminklai, kaip, pavyzdžiui, Šv. Petro ir Povilo bažnyčia Vilniuje bei kamaldulių Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčia ir vienuolynas Pažaislyje.

Vėlyvojo baroko klestėjimas LDK sutampa su žemės ūkio, amatų ir prekybos pakilimu XVIII a. viduryje, tačiau jo pirmosios apraiškos juntamos jau pačioje amžiaus pradžioje Vilniuje statytose bažnyčiose (Viešpaties Jėzaus bažnyčia Antakalnyje, Švč. Trejybės bažnyčia

²¹⁴ M. Poželaitė, K. Čerbulėnas, *Baroko architektūra Lietuvoje (1600–1790 m.)*, in: Pergalė, 1970, Nr. 7, p. 142, taip pat žr. A. Jankevičienė (sud.), *Lietuvos architektūros istorija, t. 2*, p. 47. Aptariamo laikotarpio architektūros raidą nagrinėjęs V. Zubovas pateikia šiek tiek kitokią XVII a. Lietuvos baroko periodizaciją – ankstyvasis (1600–1655), brandusis (1660–1690), žr. V. Zubovas, *Lietuvos XVII a. architektūra ir vietinių tradicijų raida*, in: Lietuvos TSR architektūros klausimai, Vilnius: Mintis, 1966, t. 3, p. 377–402. Galima būtų sutikti su dailės ir kultūros istorikės I. Vaišvilaitės teigimu, kad minėta periodizacija yra grynai formali, neatspindinti meno raidos procesų, kadangi 1600 ir 1650 metų datos yra dirbtinos, sąlyginės, žr. I. Vaišvilaitė, *Baroko pradžia Lietuvoje...*, p. 10.

²¹⁵ B. R. Vitkauskienė, *Ankstyvojo baroko architektūra*, in: Lietuvos dailė. Barokas, Vilnius: VDA leidykla, 2002, p. 122; L. Jovaišos teigimu, tikrasis barokinis laikotarpis LDK prasideda nuo Vilniaus Šv. Kazimiero bažnyčios statybos pradžios (1604 m.), nes Nesvyžiaus Dievo Kūno jėzuitų bažnyčia tik iš išorės yra panaši į Romos II Gesu bažnyčią. Reikėtų priminti, kad pastarosios statyba yra laikoma baroko stiliaus architektūroje pradžios tašku. Autorius taip pat pastebi kad II Gesu bažnyčia dabar laikoma labiau manieristiniu nei barokiniu pastatu, todėl ir Nesvyžiaus bažnyčia neturi grynųjų baroko formų (pvz. pagrindinis fasadas), žr. L. Jovaiša, *Baroko pradžia Lietuvoje*, in: Lietuvos katalikų mokslų akademijos suvažiavimo darbai, t. XVI, Vilnius, 1996, p. 475–487.

²¹⁶ B. R. Vitkauskienė, *Vazų barokas*, in: Lietuvos dailė. Barokas, Vilnius: VDA leidykla, p. 126–127.

Trinapolyje)²¹⁷. XVIII a. pirmajame trečdalyje, kuomet Vakarų Europoje klestėjo rokoko stilius, LDK sostinėje buvo plėtojama saikingesnė vėlyvojo baroko kryptis. Žymiausias Vilniaus vėlyvojo baroko architektas Jonas Kristupas Glaubicas, kūręs 1737–1765 m., savo darbuose pritaikė ir išplėtojo sudėtingą pastato sienų paviršiaus dinamišką skaidymą, aukštyn išėstas proporcijas bei architektūrinių formų vientisumą. Dailininkas dirbo prie pačių išpūdingiausių miesto vėlyvojo baroko bažnyčių rekonstrukcijų – Šv. Kotrynos, Misionierių, Šv. Jono, taip pat pastatė bazilijonų vienuolyno vartus, kurie išsiskiria sudėtingomis ir puošniomis meninėmis formomis. Verta pažymėti, kad užsitęsusi net apie 25 metus Šv. Jono bažnyčios rekonstrukcija kai kurių meno istorikų teigimu, yra tobuliausias istorinėje trijų kondignacijų bažnyčių fasadų raidoje, kūrybinės drąsos ir tapybinio žavumo atžvilgiu neturintis lygių Europoje pastatas²¹⁸.

Greta XVII–XVIII a. LDK sakralinės architektūros, baroko stilius taip pat gana plačiai pasireiškė ir rezidencinės statybos erdvėje. Pažymėtina, kad ne itin stiprias pozicijas Abiejų Tautų Respublikoje turėjusi *palazzo* rūmų idėja, perkėlus pagrindinę valdovo rezidavimo vietą iš Krokuvos į Varšuvą, iš esmės užgeso²¹⁹. Rūmų architektūroje vis labiau stiprėjo prancūziškojo tipo rūmai, pasižymintys centriniais rizalitais bei šoninėmis oficinomis. Aptariamu laikotarpiu LDK sostinėje iškilo taip pat nemažai puošnių rezidencinių rūmų, kurie vis dažniau buvo statomi jau nebe miesto centre, o užmiestyje. Tokį didikų buveinių „iškėlimą“ iš miesto branduolio sąlygojo kelios priežastys. Pirmiausiai, tai buvo nulemta naujos, iš Vakarų Europos atėjusios mados, kai įtakingųjų magnatų rezidencijos buvo statomos nuošalesnėse nuo miesto centro vietose, t. y. priemiesčiuose (vilos). Topografinės vietos pakeitimas leisdavo laisviau traktuoti architektūrines formas, jungti rezidencijos erdvę su parkų (sodų) architektūra, kuri XVII a. įgavo daugiau dekoratyvinių negu pragmatinių charakterių²²⁰, tuo tarpu miesto centre statytų rūmų didumas ir plano forma priklausė nuo urbanistinės situacijos, gatvių apstatymo pobūdžio, posesijos dydžio ir t. t. Dėl tos priežasties miestui labai tiko blokiškas, uždaras bei kompaktiškas *palazzo* modelis, nors kaip jau buvo užsiminta turtingiesiems Italijos miestų patricijams bei Vilniuje savo buveines turintiems LDK didikams kaimyninių posesijų išpirkimas iš esmės nesukeldavo didesnių problemų.

Vilniuje statytos vilos išlaikė didingumo išraišką – juose jau nebėra fortifikacijų, vietoj jų rūmus supa didžiuliai parkai, ūkiniai pastatai, koplyčios ir net bažnyčios. Būdingiausiomis tokio tipo didikų rezidencijomis laikytini jėzuitų rūmai Vingio šile bei Sapiegų ir Sluškų rūmai

²¹⁷ B. R. Vitkauskienė, *Vilniaus vėlyvojo baroko mokykla*, in: Lietuvos dailė. Barokas, Vilnius: VDA leidykla, 2002, p. 130–133.

²¹⁸ *Ibidem*, p. 131.

²¹⁹ Lenkijos valstybėje *palazzo* rezidencijos idėja geriausiai prigijo Krokuvoje ir Lvove, tuo tarpu Varšuvoje galima būtų išskirti tik vieną jos pavyzdį – rūmus prie Ilgosios g. (ul. Długa), kuris vis dėlto netapo sekamu pavyzdžiu, kadangi to meto diduomenė buvo linkusi statydinti kaimo tipo rezidencijas, žr. A. Miłobędzki, *Architektura polska XVII w.*, Warszawa: PWN, 1980, t. 1–2, s. 74.

²²⁰ W. Czapliński, J. Długosz, *Życie codzienne magnaterii...*, s. 21.

Antakalnyje²²¹. Išvardytos rezidencijos turėjo taip pat kai kurių miesto tipo rūmams būdingų bruožų, kaip pavyzdžiui pagrindinio fasado puošnumas, simetrinė kompozicija, klasikinio orderio naudojimas ir t. t., tačiau tipologine prasme – jie atitinka vilos, bet ne *palazzo* rūmų modelį²²².

3. 2. Pacų giminės rūmai

Nepaisant XVII a. pasikeitusių civilinės architektūros tendencijų ir renesansinio rūmų modelio atsisakymo, kai kurios didikų buveinės Vilniuje vis dar išlaikydavo *palazzo* modelį, tiesa reikėtų pridurti, kad jis buvo išlaikomas dažniausiai tik plano bei pagrindinio fasado struktūroje, tuo tarpu arkinės galerijos iš esmės buvo išstumiamos. Iš tokių rezidencijų, paminėtinos Pacų giminės buveinės.

Analizuojant barokinės miesto rezidencijas, pirmiausia reikėtų atkreipti dėmesį į Lietuvos didžiojo etmono Mykolo Kazimiero Paco rūmus, esančius trikampės Rotušės aikštės pradžioje. Pagrindinis šių rūmų fasadas yra įjungtas į ištisinį triaukštį Didžiosios gatvės užstatymą, o trijų sparnų barokiniai rūmai kartu su pagalbinais pastatais sudaro laužytos konfigūracijos kiemą.

XVI a. šioje posesijoje stovėjo trijų aukštų namai, pastatyti Trakų vaivados Grigaliaus Astiko iniciatyva. Šio amžiaus pabaigoje yra minimi du namai. Vienas, vadinamas Vytauto vardu, priklausė broliams Žygimantui ir Boguslavui Sluškomis²²³, kitas – taip pat pastarajai giminei priklausantis namas, kurį 1602 m. įsigijo kanauninkas Ambraziejus Beinartas, įrengęs jame bursą²²⁴. Per 1655 m. karą su Rusija, minėti pastatai buvo smarkiai apgriauti. 1673 m. visa posesija galutinai perėjo į Mykolo Kazimiero Paco, Vilniaus kašteliono ir LDK didžiojo etmono, nuosavybę²²⁵. Iki 1677 m. namai buvo atstatyti, sujungti ir paversti puošniais rūmais. Šiaurinė pagrindinio fasado kompozicija bei apdailos motyvai skiriasi nuo pietinės pagrindinio fasado dalies. Tačiau būtent pirmoji, t. y. šiaurinė dalis ir yra sukomponuota pagal *palazzo* rezidencijos principą, jos centrinę ašį pabrėžia portalas. Išvykdamas kariauti su turkais, M. K. Pacas dalį rūmų išnuomojo pirkliais, tokiu būdu norėdamas gauti papildomų pajamų Šv. Petro ir Povilo bažnyčios statybai Antakalnyje. Tai atsispindi jo 1675 metais sudarytame testamente – [...] *Po śmierci moiej wszystkie*

²²¹ A. Kašinskaitė, B. R. Vitkauskienė, *Rezidenciniai didikų miestai...*, p. 129.

²²² Kai kurie autoriai šiuos rūmus įvardija kaip itališkąjį *palazzo*, žr. A. Sverdiolas (sud.), *Barokas Lietuvoje...*, p. 134, M. Vorobjovas, *Antakalnio Versalis*, in: Naujoji Lietuva, 1943, Nr. 170, 171, taip pat A. Samalavičius, *Vilniaus Versalio prakeikimas*, in: Kultūros barai, 2009, Nr. 3, p. 12. Tačiau šiame darbe *palazzo* įvardijamas išimtinai mieste esantiems rūmai, turintiems renesansinių rūmų struktūrą, žr. šio darbo I-ąjį skyrių.

²²³ A. R. Čaplinskas, *Vilniaus gatvių istorija: Valdovų kelias. Didžioji gatvė*, Vilnius: Chabridė, p. 276.

²²⁴ J. Varnauskas (red.), *Lietuvos TSR istorijos ir kultūros paminklų sąvadas, t. 1*, p. 213.

²²⁵ Skirtingai nuo kitų autorių, M. Poželaitė nurodo, kad M. K. Pacas pastatus nusipirko 1667 metais, tačiau iš J. Wolffo studijos paaiškėja, kad 1667 m. didysis etmonas pirko tik taip vadinamą Vytauto namą, už kuri jo savininkui LDK vėliavininkui Žygimantui Sluškai sumokėjo 10 tūkstančių auksinų. A. R. Čaplinskas nurodo, kad A. Beinarto bursą M. K. Pacui pavyko įsigyti tik 1673, žr. A. Jankevičienė (sud.), *Vilniaus architektūra...*, p. 145; J. Wolff, *Pacowie: materyjały historyczno-genealogiczne*, Petersburg: drukarnia F. Suszczyńskiego, 1885, s. 129; A. R. Čaplinskas, *Vilniaus gatvių istorija: Valdovų kelias. Didžioji gatvė...*, p. 276.

pozytki z pomienionych mieszkań dolnych przychodzące do Lat Dziesięciu na pomieniony Kosciół y Fabrykę onego zapisuię.[...]”²²⁶. M. Poželaitės bei S. Stomos nuomone, rūmų dekoravimo darbus atliko tie patys meistrai, kaip ir minėtosios bažnyčios – skulptorius Giovanni Pietro Perti ir tapytojas Michelangelo Palloni.

XVIII a. pab.–XIX a. pr. aptariamais barokiniais rūmais buvo vieni puošniausių Vilniuje. Pirmasis jų aukštas buvo skirtas tarnams bei dvariškiams, antrame aukšte – *piano nobile* buvo reprezentacinės salės, svetainės ir svečių valgomasis, tuo tarpu trečiame aukšte – gyvenamieji kambariai, kas yra iš esmės tipiška *palazzo* rūmams. Pastato aukštus jungė šiaurinėje dalyje didieji reprezentaciniai laiptai – į juos buvo patenkama per atvirą kiemo galeriją. Šalia buvo maži sraigtiniai tarnų laiptai, kurie vedė į virtuvę bei pagalbines patalpas. Kiti laiptai buvo priešingoje pusėje – buvusioje bursoje. XVIII a. kieme buvo pastatytas šiaurinis korpusas pagalbinėms patalpoms, tuo tarpu pietinėje sklypo pusėje – korpusas su ratine ir arklidėmis. Vis dėlto kiemas netapo pilnai uždaru. Pacų giminė valdė rūmus iki 1832 m.²²⁷ Tuo tarpu 1837 m. čia įsikūrė carinės kariuomenės vietos garnizono štabas. Kiek vėliau, rusų administracija įgyvendino rūmų rekonstrukciją. Dėl to labiausiai nukentėjo pagrindinio fasado pietinė dalis – buvo užmūryti vartai, o jų vietoje padarytas langas ir niša, 1860 m. buvo nugriautas frontonas²²⁸. Taip pat buvo panaikinti didieji laiptai ir padaryti nauji. Kiemo ūkiniai korpusai buvo pritaikyti administracijai ir spaustuvei.

Pereinant prie rūmų architektūrinės analizės, reikėtų pažymėti, kad rūmai formavosi nuo gotikos laikotarpio. Tai akivaizdžiai parodo erdvės gotiški rūsiai. Viename iš jų yra židinio su pakriaute liekanos. Rūsius, kaip ir pirmąjį aukštą, dengia cilindriniai su liunetėmis bei kryžminiai skliautai. Pirmasis pastato aukštas yra padalytas į nedideles patalpas. Antrasis aukštas – tai salių anfilada su erdviausia sale su balkonu virš įvažiavimo į kiemą. Trečiojo aukšto patalpų išplanavimas šiandien yra gana chaotiškas dėl vėlesnių perstatymų.

Rūmų fasadas yra platus ir pakankamai ilgas (horizontali orientacija). Netaisyklingo plano, trijų aukštų korpusas stovi šonu į gatvę. Šiaurinėje laužytos konfigūracijos kiemo pusėje stovi dviaukštis pagalbinis korpusas. Gatvės fasado kompozicija yra gana puošni, būdinga brandaus baroko laikotarpiui. Kaip jau buvo užsiminta, Didžiosios gatvės fasadas susideda iš dviejų atskirus pastatus primenančių dalių, kurios puošnesnė bei didesnė yra šiaurinė dalis, kuri iš esmės ir sudarė reprezentacinę erdvę. Akcentuotina, kad jos fasado simetrijos ašį pažymi portalas, iš abiejų pusių apsuptas porinių piliastų (pav. 32). Reikėtų atkreipti dėmesį, kad portalas buvo perdirbtas XX a.

²²⁶ [...] *Po mano mirties visas pajamas iš minėtų kambarių apatinių ateinančias iki dešimties metų minėtai bažnyčiai bei fabrikui užrašau.* [...], žr. *Mykolo Kazimiero Paco 1675 m. sudaryto testamentu nuorašas...*, l. 6–7, taip pat V. Drėma, *Vilniaus namai archyvų fonduose*, III kn., p. 150.

²²⁷ A. R. Čaplinskas, *Vilniaus gatvių istorija: Valdovų kelias. Didžioji gatvė...*, p. 282.

²²⁸ Pietinio rezidencijos fasado vartai ir frontonas yra pavaizduoti 1837 m. apmatavimo brėžinyje, žr. T. Dambrauskaitė, *Vilniaus senamiesčio 36 kvartalas. Istoriniai tyrimai, istorinė apybraiža*, t. 1..., taip pat Jankevičienė (sud.), *Lietuvos architektūros istorija*, t. 2, p. 166.

pradžioje, tikėtina, kad tuo metu buvo išgriautos ir keturios kolonos, vietoj jų įrengti minėti piliastrai. Baroko epochoje architektūra dažnai buvo veikiama retorikos dėsnų, pavyzdžiui, buvo tiksliai nustatoma, kokį kolonų orderį taikyti bažnyčių interjerams, rūmų fasadams ar reprezentacinių aikščių kompozicijoms. Sunkus, masyvus dorėninis orderis buvo numatytas ne tik vyriškos lyties šventųjų bažnyčioms, bet taip pat ir karinių žygių didvyrių rezidencijoms²²⁹. Istoriografijoje M. K. Paco kariniai sugebėjimai bei karo vado talentas yra beveik neginčytinas²³⁰, todėl visai tikėtina, kad LDK didžiojo etmono rūmų gatvės šiaurinio fasado pusės portalas taip pat galėjo turėti dorėninio orderio kolonas. Kas projektavo rūmus Didžiojoje gatvėje nėra žinoma. Kai kurie autoriai teigia, kad juos galėjo statyti architektas Jonas Zaoras²³¹, kuris parengė ir M. K. Paco funduotos Šv. Petro ir Povilo bažnyčios projektą Antakalnyje.

Virš ivažiavimo portalo yra platus balkonas bei *piano nobile* durys su segmentiniu sandriku. Pirmasis cokolinis aukštas, kaip ir pietinės pagrindinio fasado dalies yra rustuotas, turi nedidelius stačiakampius langus. Antro aukšto langai dideli, su kukliais apvadais, tačiau turi ryškius trikampus sandrikus. Šiuos sandrikus bei trečiojo aukšto palangių apvadus remia reljefiškos konsolės. Trečiame aukšte, virš balkono, tarp dviejų langų buvo iš juodo akmens iškaltas Pacų herbas²³². Fasadą užbaigia karnizas su dantukais ir platus frizas, kurio apatinė juosta pereina į pietinės rūmų dalies karnizą. Atkreiptinas dėmesys, kad visi išvardyti dekoruoti elementai, buvo būdingi Romos XVI a. *palazzo* rezidencijoms.

Pietinės objekto dalies eksterjeras yra šiek tiek skirtingas. Langai su kukliais apvadais išdėstyti tankiau. Pirmojo aukšto langai turi segmentines sąramas, antrojo – tiesinius sandrikus. Reljefinis dekoras graškiai papildo tarpaukštines palangių plokštumas. Antrame aukšte jos sujungtos į vieną palangių simetrijos ašį. Kiemo fasadas turi buvusių barokinių galerijų liekanų. Plytų mūro rūmų sienos yra tinkuotos, stogas padengtas skarda.

Spręsti apie M. K. Paco rūmų interjerą yra pakankamai sudėtinga, kadangi šiuo metu jis nėra autentiškas. Be abejonės, puošniausias buvo antras rezidencijos aukštas, dekoruotas freskomis, stiuko gipsatūromis, buazerijomis, jame buvo puošnių koklių krosnys ir židiniai²³³. Sprendžiant iš 1837 m. išlikusio inventoriaus, rūmų vidaus dekoravimui buvo naudojamas spalvotas marmuras bei kitos brangios apdailos medžiagos²³⁴. Rūmuose buvo apsistojęs Respublikos valdovas Jonas Sobieskis (1686), caras Petras I (1705 m.), 1812 m. Neapolio karalius Joachimas Muratas, Rusijos

²²⁹ R. Toman (red.), *Sztuka baroku: architektura, rzeźba, malarstwo*, Köln: Könemann [Kraków], 2000, s. 10–11.

²³⁰ Plačiau apie M. K. Paco karinius nuopelnus žr. J. Wolff, *Pacowie...*, s. 123–137, A. Przyboś, *Pac Michał Kazimierz*, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXIV/1, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 1979, s. 721–728, taip pat neseniai pasirodžiusią fundamentalią K. Bobiatyńskiego studiją, skirtą M. K. Paco politinei bei karinei veiklai, žr. K. Bobiatyński, *Michał Kazimierz Pac – wojewoda wileński, hetman wielki litewski: działalność polityczno-wojskowa*, Warszawa: Neriton, 2008.

²³¹ A. R. Čaplinskis, *Vilniaus gatvių istorija: Valdovų kelias. Didžioji gatvė...*, p. 276.

²³² *Ibidem*, p. 282.

²³³ T. Adomonis, K. Čerbulėnas, *Lietuvos TSR dailės ir architektūros istorija*, t. 1, p. 229.

²³⁴ T. Dambrauskaitė, *Vilniaus senamiesčio 36 kvartalas. Istoriniai tyrimai, istorinė apybraiža*, t. 2..., l. 25–29.

imperatorius Aleksandras I, Prancūzijos imperatorius Napoleonas, o 1822 m. čia vykdavo Filaretų draugijos posėdžiai²³⁵. Faktas, kad garsūs žmonės, tarp jų užsienio šalių vadovai, pasirinkdavo šiuos rūmus, liudija apie tai, kad pastatas XVII a. pabaigoje–XIX a. pradžioje savo reprezentacingumu bei ištaigingumu neturėjo sau lygių Vilniaus mieste. XIX a. vid. rusų valdžios iniciuota rūmų rekonstrukcija, be fasado, labiausiai palietė interjerą. Pastato renovacijai buvo skirta 1530 rublių²³⁶. Tikriausiai galima būtų sutikti su architekto bei menotyrininko J. Kłoso nuomone, jog rusai sunaikino bei subanalino rūmų dekorą rekonstrukcijos metu²³⁷. Todėl šiandien tik šių rūmų graakščios Didžiosios gatvės fasado proporcijos bei langų išdėstymas primena apie buvusį pastato reprezentacingumą.

Apibendrinant rezidencijos istorinę bei architektūrinę apžvalgą, galima būtų pažymėti, kad M. K. Paco rūmai Didžiojoje gatvėje visų pirma išsiskiria savo monumentalia koncepcija, kurioje ypač gerai atsispindi *palazzo* tipui būdingos formos. Trijų aukštų rūmų reprezentaciniame fasade išsiskiria simetriškos proporcijos ir horizontalumą pabrėžianti pirmojo aukšto rustika bei pastatą vainikuojantis karnizas. Centrinė ašis yra griežtai išskirta įvažiavimo portalu, tuo tarpu dideli antrojo aukšto langai su apvadais aiškiai parodo reprezentacinės pastato erdvės išsidėstymą. Vis dėlto dėl savo neuždarumo ir lakoniškesnės kompozicijos vidinio kiemo architektonika nusileidžia renesansinės rezidencijos tipologiniam kanonui, nepaisant fakto, kad vienoje korpuso pusėje buvo atvira arkinė galerija.

Brandaus baroko Pacų giminės rūmus, esančius Šv. Jono g. 3, galima taip pat priskirti prie *palazzo* tipo. Dviejų aukštų rūmai yra išsidėstę apie uždara trapecinės formos keturkampį kiemą, turi įvažiavimą pietiniame korpuse. XVI a. sklype prie Šv. Jono gatvės stovėjo pastatas, šaltiniuose įvardijamas kaip *kamienica Pigulczyńska*. Iki XVII a. vidurio minėtą namą valdė net kelios giminės, kol 1628 m. pastatas atiteko Žygimanto Vazos asmeniniam sekretoriui, tuometiniam LDK raštininkui bei referendoriui Steponui Pacui. Valdant Pacų giminei susiformavo rūmai, buvo užstatytas visas sklypas, kuris sudarė maždaug 0,18 ha²³⁸. Rūmai turėjo du kiemus, iš kurių vienas buvo ūkinis, jame buvo arklidė, vežiminė ir kalvė²³⁹. Po 1655 ir 1748 m. gaisrų pastatas buvo atstatinėjamas. 1783 m. apleistus bei apgriuvusius Pacų rūmus įsigijo LDK kancleris Aleksandras Mykolas Sapiega, kuris juos suremontavo ir išpuošė. Po 1831 m. sukilimo konfiskuotą pastatą valdė rusų carinė administracija. 1909 m. pagal architekto A. Sonino projektą rūmai buvo dar kartą

²³⁵ A. R. Čaplinskas, *Vilniaus gatvių istorija: Valdovų kelias. Didžioji gatvė...*, p. 284.

²³⁶ V. Drėma, *Vilniaus namai...*, III kn., p. 154.

²³⁷ J. Kłos, *Wilno. Przewodnik krajoznawczy...*, s. 173.

²³⁸ A. R. Čaplinskas, *Vilniaus gatvių istorija: Šv. Jono, Dominikonų, Trakų gatvės...*, p. 110.

²³⁹ T. Dambrauskaitė, *Vilniaus B. Sruogos g. Nr. 3. Istoriniai tyrimai, istorinė apybraiža*, Vilnius, in: VAA, PKI, f. 5, b. 1751, l. 8.

rekonstruoti, tačiau pakito nedaug – kieme buvo pristatyta laiptinė. Paskutinis rūmų restauravimas vyko 1978–1991 m. vadovaujant architektui A. Kunigėliui²⁴⁰.

Pagrindinis šiaurės fasadas, išeinantis į gatvę, yra simetriško plano, septynių sąramų su būdingu stipriai išplėstu tarpaukščio antablementu (pav. 33). Simetrišką fasadą skaido didžiojo orderio jonėniniai piliastrai, ginklų motyvo dekoratyviniai lipdiniai pažymi pastato reprezentacinį aukštą. Sprendžiant iš XIX a. pradžios brėžinio, šiaurinis fasadas turėjo meniškai apipavidalintą trikampį frontoną²⁴¹. Reprezentacinio kiemo fasadų pirmajame aukšte buvusios arkadinės galerijos, ilgainiui buvo užmūrytos²⁴², išliko tik šešios arkados rytiniame kiemo sparne, kuriuos šiuo metu yra įstiklintos ir paverstos langais (pav. 34). Dviejų kiemo fasadų (rytinio ir vakarinio) antrojo aukšto langai yra papuošti laužytais apvadais su kabučiais.

Manoma, kad interjeras buvo puošniausias pastatą valdant Stepono Paco sūnui, LDK kancleriui Kristupui Žygimantui Pacui. Iš kanclerio 1655 m. sudaryto testamentu yra žinoma, kad rezidencijos restauravimui buvo skirta daugiau negu 20 tukstančių auksinų: [...] *na Kamienicy także Wileńskiey, na Świątojańskiey Ulicy leżącą [...] którą odkupił od Pana Władysława Tyszkiewicza, a Restauracja Mnie kosztuje na dwadzieścia kilka tysięcy [...]*²⁴³. Tuo metu rūmų dekore vyravo sieninė tapyba, pagrindiniame korpuse buvo įrengta puošni pobūvių salė, kurioje 1664 m. gegužės 17 d. buvo priimtas Respublikos valdovas Jonas Kazimieras su senatoriais ir didikais²⁴⁴. Kai kurie sienų tapybos fragmentai išliko iki mūsų dienų, vienas iš jų yra su Pacų herbo motyvu.

Pacų rūmai savo planine struktūra yra panašūs į *palazzo* tipo rezidencijas. Galima pasakyti, kad galutinai jie susiformavo XVII a. viduryje. Žinoma, vidaus kiemų fasadai nebuvo labai grakštūs ir originalūs, tačiau pirmajame aukšte turėjo renesanso architektūrai būdingą arkadinę galeriją. Turint omenyje aukštą K. Ž. Paco asmens statusą, galima būtų teigti, kad vidaus dekoro požiūriu šis statinys prilygo jau minietiems LDK didžiojo etmono M. K. Paco rūmams Didžiojoje gatvėje. Pagal 1655 m. sudarytą testamentą, LDK kancleris K. Ž. Pacas rūmus Šv. Jono gatvėje užrašė savo žmonai, o, jai mirus, pastatas turėjo atitekti jo giminaičiui, minėtam M. K. Pacui: [...] *zapisuję, po dożywociu Małżonki mey Wieczność Pałacu mego Wileńskiego na Świątojańskiey Ulicy leżącego, tak jako Hetmanowi dla Kommissyey y Innych Publicznych Aktów potrzebna będzie często w Wilnie Rezydencya [...]*²⁴⁵. Įdomu tai, kad po 23 metų kancleris sudarė naują testamentą, pakeisdamas kai kurias senojo nuostatas. Testatorius pakeitė savo poziciją dėl Šv. Jono gatvėje esančios rezidencijos

²⁴⁰ A. R. Čaplinskas, *Vilniaus gatvių istorija: Šv. Jono, Dominikonų, Trakų gatvės...*, p. 112.

²⁴¹ V. Drėma, *Dingęs Vilnius...*, p. 212.

²⁴² J. Varnauskas (red.), *Lietuvos TSR istorijos ir kultūros paminklų sąvadas, t. 1*, p. 449.

²⁴³ [...] *Vilniaus, Šv. Jono gatvėje esančiame mūrnamyje [...] kuri išpirkau iš Pono Vladislovo Tiškevičiaus, o restauravimas Man kainuoja daugiau negu dvidešimt tukstančių [...]*, žr. *Kristupo Žygimanto Paco 1655 ir 1678 m. sudarytų testamentų nuorašai...*, l. 21.

²⁴⁴ A. R. Čaplinskas, *Vilniaus gatvių istorija: Šv. Jono, Dominikonų, Trakų gatvės...*, p. 110.

²⁴⁵ [...] *po mano Žmonos mirties užrašau amžiniems laikams savo Vilniaus rūmus, esančius Šv. Jono gatvėje, todėl kad Etmonui Komisijai ir Kitiems Viešiemis Aktams, reikalinga bus dažnai Vilniuje rezidencija [...]*, žr. *Kristupo Žygimanto Paco 1655 ir 1678 m. sudarytų testamentų nuorašai...*, l. 23.

užrašymo M. K. Pacui, kadangi pastarasis, anot kanclerio, nenorėjo tuoktis, o iš kitos pusės, pats turėjo jau gražesnius rūmus: [...] *Zapisałem był Pierwszym testamentem moim [...] Panu Michałowi [...] Jalem zapisu żadney według prawa, jeszcze bym nie uczynił, a czynilem to in spe będąc, że mię Jegomość miał Supervivere, y że się miał ożenić [...] ale że Jego Mość żenić się nie myśli, bo y Mnie wielkich kilka okazyey, którem mu prezentował do ożenienia, odmówił [...] odmieniam cały ten Punkt Pierwszego Testamentu [...] y ze Wszystkimi przynależnościami zapisał [...] Panu Mikołajowi Konstantemu Pacowi Chorążycowi Wielkiego Xięstwa Litewskiego [...] Temuż zapisuję Wieczność Pałacu mego Wileńskiego na Świętojańskiej Ulicy leżącego, po Dożywociu Małżonki mey, gdyż już Jegomość Pan Hetman wymurował Sobie Pałac foremnieyszy, któremum był wieczność tey mojej zapisat Kamienicy [...]*²⁴⁶. Taigi, iš pateiktų LDK kanclerio K. Ž. Paco testamento fragmentų paaiškėja, jog didžiojo etmono rūmai buvo gražesni negu kanclerio.

Kaip ten bebūtų, apie Pacų giminės rūmus dažnai buvo sakoma – *Wart Pac Pałaca, a Pałac Paca* (*Vertas Pacas rūmų, o rūmai Paco*). Kalbant apie Šv. Jono gatvėje esančius Pacų giminės rūmus, reikėtų akcentuoti, jog rezidencijos plano struktūra su kompaktišku vidaus kiemeliu bei pirmojo aukšto galerijomis yra bene idealiausia iš visų šiame darbe aptartų *palazzo* rūmų Vilniuje. Taip pat akcentuotina, kad simetrinių proporcijų gatvės fasadas su didžiojo orderio piliastrais ir bareljefine plastika *piano nobile* bei centriniu portalu atitinka nagrinėjamos tipologijos rūmų koncepcijai. Vis dėlto, pastato užbaigtumui trūksta trečiojo aukšto, todėl šiuos rūmus galima būtų priskirti prie mažesnio itališkųjų miesto tipo rūmų analogo – *palazzetto*.

Svarstant apie Pacų giminės atstovų meninį-estetinį skonį ir jų polinkį statydintis „itališkasis“ rezidencijas, pirmiausiai kyla mintis, jog be kitų faktorių, nulėmusių tam tikras pažiūras, svarbus buvo Pacų šeimos tariamosios giminystės su Florencijos Pazzi gimine ryšis²⁴⁷. Iš kitos pusės, Pazzi giminės rezidencijos buvo statomos dar *quattrocento* laikotarpyje, kuris Baroko architektūros atžvilgiu buvo anachronistiškas, todėl šiuo atžvilgiu vargu ar Pacai turėjo kažkokią idejinę programą.

---

²⁴⁶ [...] *Pirmuoju savo testamentu buvau užrašęs [...] Ponui Mykolui [...] bet jokio įrašo pagal teisę dar nedaryčiau, o dariau tai asmeniškai, kad Jo Mylista turėjo pergyventi ir turėjo vesti [...] bet kadangi Jo Mylista tuoktis negalvoja, nes ir Mano kelis gerus vedybų pasiūlymus, kuriuos jam siūliau, atmetė [...] atšaukiu visą šitą Pirmojo Testamento Punktą [...] ir su visais turtais užrašiau [...] Ponui Mikalojui Konstantinui Pacui, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vėliavininkui [...] Pastarajam užrašau amžiniems laikams mano Vilniaus rūmus, esančius Šv. Jono gatvėje, po mano žmonos mirties, kadangi Ponas Etmonas, kuriam amžiniems laikams buvau užrašęs savo rūmus, pasistatė Sau Rūmus gražesnius [...]*, žr. ibidem, l. 48–50.

²⁴⁷ Plačiau apie Pacų giminės itališkuosius ryšius žr. išnašą Nr. 27.

3. 3. Klasicistinės apraiškos

Klasicizmo užuomazgą Lietuvoje paskatino italų mokykla, todėl šis stilius mūsų šalyje pradeda plisti iš esmės tuo pačiu metu kaip ir Vakarų Europoje. Architektūrinė Lietuvos klasicizmo pradžia datuojama 1770 m. ir kartu sutampa su italų architekto Giuseppe de Sacco veikla, kuri netruko sustiprėti ir ypatingą paramą bei tąsą įgavo Lauryno Gucevičiaus darbuose – visų pirma Vilniaus katedros ir rotušės, idėjiniu atžvilgiu svarbiausių Lietuvos sostinės pastatų, rekonstrukcijose²⁴⁸. Klasicizmo stilius Lietuvoje yra skirstomas į du ryškius laikotarpius: iki Lietuvos ir Lenkijos valstybės suirimo ir po jo. Ankstyvasis ir brandusis laikotarpis reiškėsi 1780–1795 m., kai tuo tarpu vėlyvasis – 1795–1860 m. Pažymėtina, kad šioje epochoje tarp atvykusių užsienio meistrų ir architektų, nemažai buvo ir vietinių talentingų kūrėjų, kurie plėtojo savitas menines formas. Reikėtų pabrėžti, kad klasicizmo laikotarpyje Vilniuje buvo pastatyta nemažai naujų rūmų, taip pat nauju stiliumi buvo rekonstruojami ankstesnių epochų pastatai.

Pažymėtina, kad kai kuriuose klasicistinėse sostinės rezidencijose pastebima ryški *palazzo* reminiscencija. Didingu tūriu ir meniškais fasadais Vokiečių ir Trakų gatvių kampe išsiskiria Fitinghofų rūmai (pav. 35). Keturi jų korpusai juosia kvadrato planui artimą vidaus kiemą²⁴⁹. Du pagrindiniai korpusai iš gatvės pusės turi tris, o iš kiemo – keturis aukštus. Abu korpusus prie gatvių kerta įvažiavimo portalai. XVI a. šioje posesijoje stovėjusį mūrinį namą, XVIII a. antroje pusėje perstatydino LDK rūmų įždininkas A. Tyzenhauzas. Teigiama, kad rekonstrukcijos autoriumi galėjo būti jau minėtas G. de Sacco²⁵⁰. 1787 m. rūmai atiteko generolienei Fitinghof, kurios iniciatyva 1790 m. pastatas buvo rekonstruotas. Perstatymo autoriumi yra laikomas architektas Martynas Knakfusas. Pagal jo projektą buvo sukurta dabartinė rūmų struktūra bei fasadai. Pažymėtina, kad statynis turi du lygiaverčius fasadus. Langai yra ritmiškai išdėstyti vienodais atstūmais: *piano nobile* aukštesni, su tiesiais sandrikais, trečiojo aukšto – su apvadais. Centrinę fasado ašį žymintys portalai iš kiekvienos pusės papuošti piliastrų poromis. Pirmasis rūmų aukštas turi *quattrocento palazzo* rūmams būdingą rustiką. Bene gražiausia eksterjero dalis yra pastogės frizas su triglifais ir metopomis, užpildytomis reljefiniais papuošimais bei karnizas su modiljonais. Rūmų interjeras nėra žinomas, kadangi 1944 m. jis buvo visiškai sunaikintas ir dingo visiems laikams. Meno istoriko S. Pinkaus nuomone, interjero dekoras baroko stiliaus bruožų²⁵¹.

Kalbant apie kitus *palazzo* bruožų turinčius Vilniaus klasicistinius pastatus, galima būtų paminėti dvi rezidencijas, esančias Dominikonų gatvėje. Pirmoji iš jų – dviaukščio barokinio

²⁴⁸ H. Šabasevičius, *Stiliaus plitimas Lietuvoje*, in: Lietuvos dailės istorija. Klasicizmas, Vilnius: VDA leidykla, 2002, p. 168.

²⁴⁹ J. Varnauskas (red.), *Lietuvos TSR istorijos ir kultūros paminklų sąvadas, t. 1*, p. 377.

²⁵⁰ A. Jankevičienė (sud.), *Vilniaus architektūra...*, p. 246.

²⁵¹ S. Pinkus, *Muziejaus g. Nr. 1, Vietinghofų (Tyzenhauzu) rūmai. Trumpa istorinė apybraiža*, in: PKI, f. 5, b. 14, p. 9–16.

fasado Pociųjų rūmai, kurių korpusai juosia griežtų kampuotų formų kiemą, į kurią patenkama per vartus pagrindiniame gatvės fasade. Pažymėtina, kad pirmoji fasado tarpsnis turi rustiką, antrojo aukšto langai turi segmentinius ir trikampių frontonėlius. Iš kiemo pusės pagrindinį korpusą juosia dviaukštė pusapskričių arkų galerija, kurios antras aukštas yra įstiklintas²⁵² (pav. 36).

Zavišų rezidencija – pastatas, esantis iš karto už Pociųjų rūmų, savo dabartinę išvaizdą gavo XVIII a. pabaigoje²⁵³. Rūmus sudaro keturi sujungti vienas su kitu korpusai, išdėstyti apie uždara netaisyklingos trapecijos plano kiemą. Pagrindinis trijų aukštų gatvės fasadas yra griežtai simetriškas (pav. 37), centre yra portalas su dvejomis toskaninio orderio kolonomis ant pjedestalų, trikampių frontonu ir antablementu su triglifais. Fasado langai turi trikampių bei tiesinius sandrikus, piano nobile centrinis langas dekoruotas segmentiniu sandriku.

Apibendrinant šį poskyrį, reikėtų pasakyti, kad klasicizme *palazzo* idėja iš esmės buvo vėl atgaivinta. Šios epochos architektai, pritaikydami LDK sostinės rezidencijoms itališkųjų rūmų koncepciją, dažnai išplėtodavo kai kurias nagrinėjamos tipologijos formas iki perfekcijos. *Palazzo* modelis bene geriausiai atsispindi Fitinghofų rūmų architektūroje. Šis pastatas pasižymi griežtomis ir simetriškomis horizontolėmis proporcijomis bei monumentalumu, kurių rūmams suteikia jų lokalizacija dviejų gatvių kampe. Pastarojo aspekto dėka eksponuojamas kubinis pastato tūris. Trijų aukštų pastatas turi būdingą Italijos renesansui gatvės fasadą su išcentruota įvažiavimo anga pirmame rustuotame tarpsnyje, *piano nobile* lokalizacija taip pat atitinka *palazzo* tipo kanonui, o pastatą vainikuojantis karnizas suteikia jam didingumo. Nepaisant beveik taisyklingo kvadratinio plano, vidaus kiemo architektonika yra lakoniškų proporcijų, arkinės galerijos klasicizme jau nebenaudojamos. Zavišų ir Pociųjų rūmų plano struktūra bei gatvės fasado kompozijos taip pat atitinka *palazzo* tipui. Pirmosios rezidencijos fasadas yra ramus, jame vyrauja simetrija, tuo tarpu antrosios dekoras yra plastiškesnis. Čia išsiskiria ankstyvajam Italijos renesansui būdingas pusapskrites arkos formos portalas bei rustuotas pirmasis tarpsnis. Dėl Pociųjų rezidencijos kompaktiškumo bei dviejų aukštų buvimo, ją galima apibūdinti kaip *palazzetto*.

---

²⁵² A. R. Čaplinskas, *Vilniaus gatvių istorija: Šv. Jono, Dominikonų, Trakų gatvės...*, p. 182.

²⁵³ J. Racevičienė, *Garelio g. Nr. 13, Pastato istoriniai tyrimai. Istorinė apybraiža*, in: PKI, f. 5, b. 1865, p. 5–10.

IŠVADOS

Susipažinus su *palazzo* rūmų reiškiniu tiek Italijos, tiek likusios Europos kontekste, bei išnagrinėjus šių miesto tipo rūmų tipologijos ir formų recepciją bei raidą XVI–XVIII a. Vilniaus architektūroje, galima padaryti tokias išvadas ir apibendrinimus:

1. Renesanso miesto tipo rūmams būdingi elementai, kaip vidinis kiemas, atsirado dar Senovės laikais. Pirmasis iš jų atliko svarbią komunikacinę funkciją Mesopotamijos rezidencinėje architektūroje, tuo tarpu nuo romėnų laikų paplitusios arkos bei lodžijos buvo plačiai naudojamos ir viduramžių architektūroje.
2. XV a. Florencijos miestas ekonominiu, socialiniu bei kultūriniu požiūriu aplenkė savo epochą. Susiklosčius naujoms sociokultūrinėms aplinkybėms, keitėsi ir miesto architektūra, kuri, skirtingai nuo Viduramžių epochos, buvo labiau orientuota ne į sakralinius, bet į civilinius pastatus. Humanistinėje tradicijoje išsivystęs naujasis rūmų tipas – *palazzo* – tapo naujai susiformavusios elitinės visuomeninės klasės galios simboliu. Žvelgiant iš socialinės perspektyvos taško, renesansinė rezidencija tapo ne tik įspūdį keliančiu architektūriniu šedevru, bet pirmiausia jį pastačiusios giminės paminklu.
3. Renesanso architektūrinėse studijose bene visi teoretikai rėmėsi antikiniu Vitruvijaus veikalu. Nepaisant to, kad Alberti, Filarete ir Palladio turėjo skirtingas rezidencinės architektūros estetines koncepcijas, kiekvienas iš jų išskyrė rūmų funkcionalumo požymius: dydį, atriumą, reprezentacines ir kasdienes patalpas ir t. t. Vis dėlto realiame gyvenime architektas turėjo taikytis prie užsakovo pageidavimų bei subjektyvių pasiūlymų.
4. Ankstyvojo Renesanso Florencijos *palazzo* iš esmės vystėsi pagal Medici giminės diktuotas madas. Rūmų fasadams buvo būdinga nuo apačios į viršų lengvėjanti rustika, iš Viduramžių architektūros „pasiskolinti“ arkinės formos biforiniai langai. Trijų aukštų rezidencijos turėjo vidinius kiemus su arkadinėmis galerijomis. L. B. Alberti piliastrais artikuliuotas *Palazzo Rucellai* fasadas nepritapo Florencijos mieste, tačiau iš dalies pranašavo Romos *Cinquecento* tendencijas. XVI a. pradžioje prasidėjus pastarojo miesto politiniam ir kultūriniam dominavimui, buvo statomi didžiuliai popiežių ir kardinolų *palazzo* bei Kurijos pareigūnų kuklesni analogai – *palazzetto*. Tuo metu dirbę architektai tiesioginiu ir netiesioginiu būdu pasinaudojo antikiniu paveldu. Rezidencijų fasaduose paplinta kolonos, puskolonės bei piliastrai, naudojami stačiakampiai edikulomis įrėminti langai, palaiptams atsisakoma rustikos (A. da Sangallo Jaunesnysis). Vėlyvojo Renesanso stadija pasižymėjo laisva klasikinių orderių interpretacija, plačiai naudojamas didysis orderis, dekoravimui pasitelkiamos įmantrios formos (Michelangelo). XVI a. Venecijoje susiklosto savita rezidencijų statymo tradicija, kurią lėmė tokie faktoriai kaip prisitaikymas prie topografinių

- sąlygų, vietinės ir importuotos architektūros susimaišymas ir t. t. Rūmų fasaduose paplinta per visą aukštą einantys dideli langai, tuo tarpu Venecijoje ir Vičencoje dirbęs A. Palladio *palazzo* suteikė gana griežtas klasikines proporcijas, tačiau taip pat neatsisakė manieristinių bruožų.
5. Italijoje *palazzo* atsirado kaip miestiečių savimonės emancipacijos rezultatas, reprezentacijos ir valdžios įkūnijimo simbolis. Tuo tarpu, kitose Europos šalyse statydintis tokias rezidencijas daugiausia sau leisdavo tik valdovai ir diduomenė. *Palazzo* fenomenas skirtingose valstybėse pasireiškė nevienodai. Prancūziją, Ispaniją, Nyderlandus, Vokietiją, Vengriją ir Lenkiją naujos renesanso idėjos pasiekė maždaug XVI a. pirmojoje pusėje, kai tuo tarpu Anglija bei Švedija su nauju menu „susipažino“ tik XVII a. Kiekvienoje iš šių valstybių, Renesansas pasireiškė įvairių tradicijų fermentacijos sąlygomis, t. y. susiformavus taip vadinamajam *genius loci*, kai regioninės statybos tradicijos elementai buvo nuosekliai įkomponuojami į naujo stiliaus formas.
  6. Žygimanto Senojo 1520–1530 m. inicijuotas gotikinės Vilniaus Žemutinės pilies rezidencijos perstatymas nauju stiliumi suteikė gana stiprų impulsą jo sūnui Žygimantui Augustui, kurio iniciatyva 1544–1548 m. rūmai buvo padidinti iki keturių korpusų. Tokiu būdu susiklostė nors ir netaisyklingo, tačiau uždaro plano rezidencija su vidiniu trapecinės formos kiemu. Tikėtina, kad manieristiniai elementai, kaip pavyzdžiui serlianos motyvo atikai ir obeliskai Žemutinės pilies rūmų architektūroje buvo pastatyti jau valdant Vazų dinastijai (po 1610 m.). Be abejonės, *palazzo* rūmų modelis buvo pritaikytas Vilniaus Žemutinėje pilyje. Be minėtojo plano ir pastato uždarumo, apie tai visų pirma liudija klasikinio orderio pritaikymas, langų akcentavimas apvadais ir tiesiais sandrikais, portalų dekoratyvinis išskyrimas, lodžijų bei šulinio įrengimas vidiniame kieme. Nepaisant šių itališkojo miesto tipo rezidencijoms atitinkančių kriterijų, Vilniaus Žemutinės pilies valdovų rūmai netapo kanoniniu aptariamoms architektūros modeliu. Iš didesnių „trukūmų“ išskirtina simetriškumo stoka (neritmiškas langų tarp pirmųjų dviejų ir paskutiniojo aukšto išdėstymas, asimetriškas portalo bei laiptų bokštelių komponavimo būdas pagrindinio fasado atžvilgiu), *piano nobile* lokalizacija trečiajame aukšte. Vis dėlto visi išvardinti „netikslumai“ labiau pastebimi Italijos renesanso kontekste, tuo tarpu kalbant apie likusią Europą, reikėtų prisiminti, kad vietinių tradicijų (visų pirma gotikinių) gyvybingumas nulėmė įvairių stilių simbiozę. Iš kitos pusės reikėtų akcentuoti, kad Budos, Krokuvos ir Vilniaus rezidencijos savo stiliaus vienališkumu pranoko daugelį Vakarų Europos *palazzo* tipo rezidencijų.
  7. Itališkojo *palazzo* idėja faktiškai atsispindi LDK kanclerio Mikalojaus Radvilos Rudojo rezidencijoje Neries pakrantėje, nepaisant jos lokalizacijos atviroje, labiau vilai tinkamoje

vietoje. Sprendžiant iš Vilniaus vyskupo ir kardinolo Jurgio Radvilos „itališkojo“ išsilavinimo, jo Krokuvoje vykdytų statybų, bei informacijos, jog jo rūmai Vilniuje – Kardinalija turėjo atiką, eksterjero papuošimus bei vidinį kiemą, galima būtų hipotetiškai teigti, kad ši rezidencija taip pat buvo pastatyta pagal *palazzo* modelį. Spręsti apie kitų Radvilų giminės rezidencijų tipologinį modelį dėl šaltinių stokos yra sudėtinga, tačiau galima būtų akcentuoti, kad protestantiškoji Radvilų linija buvo linkusi sekti Šiaurės manierizmo tradicijomis, tas geriausiai atsispindi LDK didžiojo etmono Jonušo Radvilos rūmuose, kurie tapo naujos mados ir rūmų koncepcijos pranašu.

8. Jėzuitų iniciatyva bei pastangomis statytuose XVI–XVII a. pirmosios pusės visuomeninės paskirties objektuose planinės-erdvinės struktūros bei visų pirma vidinių kiemų eksterjero požiūriu, eliminuojant funkcinę paskirtį, išvelgiamas gana stiprus renesansinės rezidencijos modelio pritaikymo požymis. Atsižvelgiant į tokią konjunkturą, bene idealiausiu pavyzdžiu yra Vilniaus alumnatas, kuris dėl renesansui būdingos planinės struktūros, vidinio kiemo fasadų kompozicijos bei gatvės fasado su akcentuotu įvažiavimo portalu ir tapybiniu dekoru geriausiai atspindi miesto tipo rezidencijos modelį.
9. M. K. Paco rūmai Didžiojoje gatvėje išsiskiria savo monumentalia koncepcija, kurioje ypač gerai atsispindi *palazzo* tipui būdingos formos. Trijų aukštų rūmų reprezentaciniame fasade išsiskiria simetriškos proporcijos ir horizontalumą pabrėžianti pirmojo aukšto rustika bei pastatą vainikuojantis karnizas. Centrinė ašis yra griežtai išskirta įvažiavimo portalu, tuo tarpu dideli antrojo aukšto langai su apvadais aiškiai parodo reprezentacinės pastato erdvės išsidėstymą. Vis dėlto dėl savo neuždarumo ir lakoniškesnės kompozicijos vidinio kiemo architektonika nusileidžia renesansinės rezidencijos tipologiniam kanonui, nepaisant fakto, kad vienoje korpuso pusėje buvo atvira arkinė galerija.
10. Šv. Jono gatvėje esančios Pacų giminės rezidencijos plano struktūra su kompaktišku vidaus kiemeliu bei pirmojo aukšto galerijomis yra bene idealiausia iš visų šiame darbe aptartų *palazzo* rūmų Vilniuje. Taip pat akcentuotina, kad simetrinių proporcijų gatvės fasadas su didžiojo orderio piliastrais ir bareljefine plastika *piano nobile* bei centriniu portalu atitinka nagrinėjamos tipologijos rūmų koncepcijai. Vis dėlto, pastato užbaigtumui „trūksta“ trečiojo aukšto, todėl šiuos rūmus galima būtų priskirti prie mažesnio itališkųjų miesto tipo rūmų analogo – *palazzetto*.
11. Klasicizmo epochoje *palazzo* idėja iš esmės buvo vėl atgaivinta. Šios epochos architektai, pritaikydami LDK sostinės rezidencijoms itališkųjų rūmų koncepciją, dažnai išplėtodavo kai kurias nagrinėjamos tipologijos formas iki perfekcijos. Tipologiniu požiūriu *palazzo* modelis bene geriausiai atsispindi Fitinghofų rūmų architektūroje.

12. Zavišų ir Pociejų rūmų plano struktūra bei gatvės fasado kompozijos taip pat atitinka *palazzo* tipui, nors dėl pastarosios rezidencijos kompaktiškumo bei dviejų aukštų buvimo, ją galima apibūdinti kaip *palazzetto*.
13. Kitų rezidencijos modelių atžvilgiu, Vilniaus *palazzo* rūmai neužima dominuojančios padėties, labiausiai jų idėja sostinėje pasireiškė XVI a.–XVII a. pirmojoje pusėje, kadangi tuo metu ji atitiko epochos reprezentacijos bei mados reikalavimus.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Archyviniai šaltiniai:

Vilniaus apskrities archyvas (VAA):

XVI–XVIII a. rūmai Vilniuje, B. Sruogos 3 – restauravimo ir pritaikymo projektas, archit.-statybinė dalis, Vilnius, in: VAA, PKI, f. 2, b. 56–14.

Dambrauskaitė T., *XVII–XIX a. kultūros paminklas – buv. Alumnato rūmai Vilniuje, Universiteto g. 4. Istoriniai tyrimai, istorinė apybraiža*, Vilnius, 1975, in: VAA, PKI, f. 5, b. 1154.

– *Buvę popiežiaus Alumnato rūmai Vilniuje, Universiteto gt. 4. Trumpos istorinės žinios*, Vilnius, 1961, in: VAA, PKI, f. 5, b. 143.

– *Lietuvos architektūros paminklai. Vilnius, gyv. namas B. Sruogos Nr. 3. Istoriniai tyrimai*, Vilnius, 1977, in: VAA, PKI, f. 5, b. 1583.

– *Vilniaus B. Sruogos g. Nr. 3. Istoriniai tyrimai, istorinė apybraiža*, Vilnius, in: VAA, PKI, f. 5, b. 1751.

– *Vilniaus senamiesčio 36 kvartalas. Istoriniai tyrimai, istorinė apybraiža*, t. 1, Vilnius, in: VAA, PKI, f. 5, b. 2363.

– *Vilniaus senamiesčio 36 kvartalas. Istoriniai tyrimai, istorinė apybraiža*, t. 2: brėžinių kopijos, Vilnius, in: VAA, PKI, f. 5, b. 2363.

Drėma V., *Pastatas Vilniuje, Universiteto 4, buv. Alumnatas, istoriniai tyrimai, šaltiniai*, Vilnius, 1973, in: VAA, PKI, f. 9, b. 83.

Kunigėlis A., *Vilnius, B. Sruogos g. Nr. 3, Buv. Pacų rūmai, ryšininkų kultūros namai. Paruošiamieji darbai. Architektūriniai tyrimai*, Vilnius, 1988, in: VAA, PKI, f. 5, b. 4674.

Pinkus S., *Muziejaus g. Nr. 1, Vietinghofų (Tyzenhauzu) rūmai. Trumpa istorinė apybraiža*, in: PKI, f. 5, b. 14.

Racevičienė J., *Garelio g. Nr. 13, Pastato istoriniai tyrimai. Istorinė apybraiža*, in: PKI, f. 5, b. 18–65.

Vaitulevičienė E., *Resp. reikšmės XVI–XVIII a. archit. paminklas. Rūmai Vilniuje, B. Sruogos 3. Polichrominių tyrimų ataskaita*, Vilnius, 1986, in: VAA, PKI, f. 5, b. 3964.

Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius (MAB RS)

Mykolo Kazimiero Paco 1675 m. sudaryto testamentu nuorašas, in: MAB RS – f. 273–2426.

Kristupo Žygimanto Paco 1655 ir 1678 m. sudarytų testamentų nuorašai, in: VUB RS – f. 68–4

Publikuoti šaltiniai:

Drėma V., *Vilniaus namai archyvų fonduose*, knygos I–V, Vilnius: Savastis, 1998–2000.

Pac S., *Obraz dworów europejskich na początku XVII wieku przedstawiony w dzienniku podróży Królewicza Władysława, syna Zygmunta III do Niemiec, Austrii, Belgii, Szwajcaryi i Włoch, w roku 1624–1625*, z rękopisu wydał J. K. Plebański, Wrocław, 1854.

Paknys M., *Vilniaus miestas ir miestiečiai 1636 m.: namai, gyventojai, svečiai*, Vilnius: VDA leidykla, 2006.

Przyboś A., *Podróż królewicza Władysława Wazy do krajów Europy Zachodniej w latach 1624–1625 w świetle ówczesnych relacji*, Kraków: Wyd. Literackie, 1977.

Radvila J., *Kelionė į Italiją. 1575 metų dienoraštis*, iš lotynų kalbos vertė E. Ulčinaitė, Vilnius: LDM, 2001.

Vitkauskienė B. R., *XVI–XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai. Istoriniai šaltiniai*, in: R. Ragauskienė (sud.), *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a.–XIX a. pradžioje. 2002–2004 m. istorinių šaltinių paieška*, Vilnius: Lietuvos pilys, Sapnų sala, 2006, p. 129–242.

Literatūra:

Adomonis T., *Barokas ar manierizmas*, in: *Statyba ir architektūra*, 1969, Nr. 7, p. 8–9.

Adomonis T., Adomonytė N., *Lietuvos dailės ir architektūros istorija*, t. 2, Vilnius: VDA leidykla, 1997.

Adomonis T., Čerbulėnas K., *Lietuvos TSR dailės ir architektūros istorija, t. 1: Nuo seniausių laikų iki 1775 metų*, Vilnius: Mokslas, 1987.

Alberti L. B., *Ksiąg dziesięć o sztuce budowania*, przekł. I. Biegańska, Warszawa: PWN, 1960.

Aleksandravičiūtė A., *Manierizmas*, in: *Lietuvos dailės istorija. Renesansas*, Vilnius: VDA leidykla, 2002, p. 94–97.

– *Renesansas*, in: *Lietuvos dailės istorija. Renesansas*, Vilnius: VDA leidykla, 2002, p. 90–93.

Andruszkiewicz J., *Dawne pałace rezydencje Radziwiłłów w Wilnie*, in: *Wileńskie rozmaitości*, Nr. 1, styczeń–lutys 2004, s. 5–8.

- Aston M., *Panorama renesansu*, Warszawa: Arkady, 2003.
- Baliński M., *Dawna akademia wileńska: próba jej historyi od założenia w roku 1579 do ostatecznego jej przekształcenia w roku 1803*, Petersburg: nakł. i druk. Jozefata Chryzki, 1862.
- *Historia miasta Wilna*, t. 1–2, Wilno: druk. Antoniego Marcinowskiego, 1836–1837.
- *Vilniaus miesto istorija*, Vilnius: Mintis, 2007.
- Ballenstedt J., *Architektura: historia i teoria*, Warszawa-Poznań: PWN, 2000.
- Baniulytė A., *Lietuvos didikų Pacų itališkųjų ryšių kultūriniai kontekstai XVII a. antroje pusėje*, Kaunas: VDU leidykla, 2006.
- Bardauskienė D., *Vilniaus senamiestis naujame kontekste*, in: A. Jomantas (sud.), *Istoriniai miestai: sena ir šiuolaikiška*, Vilnius: Savastis, 2003, p. 135–142.
- Braudel F., *Gramatyka cywilizacji*, Warszawa: oficyna naukowa, 2006.
- Bobiatyński K., *Michał Kazimierz Pac – wojewoda wileński, hetman wielki litewski: działalność polityczno-wojskowa*, Warszawa: Neriton, 2008.
- Chrzanowski T., *Sztuka w Polsce Piastów i Jagiellonów. Zarys dziejów*, Warszawa: PWN, 1993.
- Cynarski S., *Žygimantas Augustas*, Vilnius: Versus Aureus, 2007.
- Cook J., *Why Renaissance? Why Florence?*, in: *History Review*, Issue: 47, December 2003, p. 44–46.
- Cresti C., Rendina C., Listri M., *Palazzi of Rome*, Königswinter: h.f.ullmann, 2007.
- Czapliński W., Długosz J., *Życie codzienne magnaterii polskiej w XVII w.*, Warszawa: PIW, 1982.
- Čaplinskas A. R., *Vilniaus gatvių istorija: Šv. Jono, Dominikonų, Trakų gatvės*, Vilnius: Charibdė, 1998.
- *Vilniaus gatvių istorija: Valdovų kelias. Didžioji gatvė*, Vilnius: Charibdė, 2002.
- *Vilniaus gatvių istorija: Valdovų kelias. Rūdninkų gatvė*, Vilnius: Charibdė, 2001
- Čerbulėnas K., *Baroko architektūra*, in: *Mokslas ir gyvenimas*, 1978, Nr. 5, p. 6–9.
- *Renesanso architektūra*, in: *Mokslas ir gyvenimas*, 1978, Nr. 4, p. 23–26.
- *Renesanso architektūra Lietuvoje*, in: *Statyba ir architektūra*, 1976, Nr. 5, p. 29–32.
- *Renesanso rūmai Vilniuje*, in: *Statyba ir architektūra*, 1976, Nr. 1, p. 28–29.
- Drėma V., *Dingęs Vilnius*, Vilnius: Vaga, 1991.
- Fischinger A., *Początki nowożytnych pałaców miejskich w Krakowie*, in: *Pałace miejskie Krakowa: materiały sesji naukowej odbytej 18 maja 2002 roku*, Kraków: TMHiZK, Secesja, 2003, s. 23–34.

Forster K. W., *The Palazzo Rucellai and Question of Typology in the Development of Renaissance Buildings*, in: *The Art Bulletin*, Vol. 58, No. 1 (Mar., 1976), p. 109–113.

Frommel Ch. L., *Living all'antica: Palaces and Villas from Brunelleschi to Bramante*, in: H. A. Millon, V. M. Lampugnani, *The Renaissance from Brunelleschi to Michelangelo: The Representation of Architecture*, New York: Rizzoli, 1997, 183–203.

– *The Architecture of the Italian Renaissance*, London: Thames & Hudson, 2007.

Glemža L. (sud.), *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a.–XIX a. pradžioje. 2005–2006 m. tyrimai*, Vilnius: Lietuvos pilys, 2007.

Goldthwaite R. A., *The Building of Renaissance Florence: An Economic and Social History*, London: The John Hopkins University Press, 1990.

– *The Florentine Palace as Domestic Architecture*, in: *The American Historical Review*, Vol. 77, No. 4 (Oct., 1972), p. 977–1012.

Grinius J., *Vilniaus meno paminklai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994 (2 leid.).

Herlihy D., *Medieval Households*, Cambridge: Harvard University Press, 1985.

Homolicki M., *Kilka uwag nad dziełem: Wilno od początków jego do roku 1750, t. 1–2*, in: *Wizerunki i roztrząsania naukowe. Poczet nowy drugi*, Wilno, 1842, t. 23.

Jankevičienė A. (sud.), *Lietuvos architektūros istorija, t. 2: Nuo XVII a. pradžios iki XIX a. vidurio*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994.

Jankevičienė A. (sud.), *Vilniaus architektūra*, Vilnius: Mokslas, 1985.

Janonienė R., *XVI–XIX a. Vilniaus Žemutinės pilies ikonografiniai šaltiniai*, in: R. Ragauskienė (sud.), *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a.–XIX a. pradžioje. 2002–2004 m. istorinių šaltinių paieškos*, Vilnius: Lietuvos pilys, Sapnų sala, 2006, p. 11–43.

Jovaiša L., *Baroko pradžia Lietuvoje*, in: *Lietuvos katalikų mokslų akademijos suvažiavimo darbai, t. XVI*, Vilnius, 1996, p. 475–487.

Jučienė I., *Vilniaus universiteto rūmai*, in: *Statyba ir architektūra*, 1977, Nr. 10, p. 30–32.

Jurginis J., *Universiteto rūmai – Vilniaus architektūros paminklas*, in: *Mokslas ir gyvenimas*, 1958, Nr. 10, p. 32–35.

Kašinskaitė A., Vitkauskienė B. R., *Rezidenciniai didikų miestai ir rūmai*, in: *Lietuvos dailės istorija. Barokas*, Vilnius: VDA leidykla, 2002, p. 128–129.

Kent F. W., *Palaces, Politics and Society in Fifteenth-Century Florence*, in: *I Tatti Studies: Essays in the Renaissance*, Vol. 2 (1987), p. 41–70.

Kiaupa Z., Kiaupienė J., Kuncevičius A., *Lietuvos istorija iki 1795 metų*, Vilnius: A. Varno personalinė įmonė, 2000.

- Kinder H., Higelmann W., *Pasaulio istorijos atlasas, t. 1: Nuo seniausių laikų iki Prancūzijos revoliucijos*, Vilnius: Alma Littera, 2001.
- Kirkoras A. H., *Pasivaikščiojimai po Vilnių ir jo apylinkes*, Vilnius: Mintis, 1991.
- *Przewodnik historyczny po Wilnie i jego okolicach*, Wilno: druk. Józefa Zawadzkiego, 1880.
- Kitkauskas N., *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai*, Vilnius: „Kultūros“ leidykla, 2009.
- *Valdovų rūmų architektūra: stilių kaita ir mada*, in: Baltų archeologija, 1996, Nr. 1 (8), p. 16–22.
- *Vilniaus pilys. Statyba ir architektūra*, Vilnius: Mokslas, 1989.
- *Vilniaus Žemutinės pilies rezidencinių rūmų fasadų architektūrinės detalės*, in: Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis (LKMAM), Vilnius, 2005, t. 27, p. 285–314.
- Kjaergaard T. (edit.), *Castles around the Baltic Sea: the illustrated guide*, Malbork: Castle Museum in Malbork, 1994.
- Klajumienė D., *Gynybinė architektūra*, in: Lietuvos dailės istorija. Renesansas, Vilnius: VDA leidykla, 2002, p. 102–103.
- *Renesanso statinių Lietuvoje eksterjero plastikos kilmė*, in: Europos dailė. Lietuviškieji variantai, Vilnius: Leidybos centras, 1994, p. 77–124.
- Klaniczay T., *Hungary*, in: R. Porter, M. Teich (edit.), *The Renaissance in National Context*, New York: Cambridge University Press, 1992, p. 164–179.
- Kłos J., *Wilno. Przewodnik krajoznawczy*, Wilno: Grafika, 1937 (wyd. 3).
- Kozakiewiczowie H. i S., *Renesans w Polsce*, Warszawa: Arkady, 1976.
- Kraszewski J. I., *Wilno od początków jego do roku 1750*, t. 1–4, Wilno: nakł. i druk. Józefa Zawadzkiego, 1840–1842.
- Lindow J. R., *The Renaissance Palace in Florence: Magnificence and Splendour in Fifteenth-Century Italy*, Aldershot: Ashgate Publishing Company, 2007.
- Legrand G., *Sztuka Renesansu*, Warszawa: Rzeczpospolita HPS, 2007.
- Llera R. R., *Trumpa architektūros istorija*, Vilnius: Naujoji Rosma, 2006.
- Lotz W., *Architecture in Italy 1500–1600*, New Haven: Yale University Press, 1995.
- Łopaciński E., *Pałac Sapieżyński na Antokolu w Wilnie*, in: Prace i materiały sprawozdawczej sekcji historii sztuki, Wilno, 1938–1939, t. 3.
- *Pałac Słuszków na Antokolu w Wilnie*, in: Prace i materiały sprawozdawczej sekcji historii sztuki, Wilno, 1939, t. 3.
- *Pałac Słuszków. Wilno*, in: Zarząd miejski w Wilnie, Wilno, 1939, Nr. 1, s. 13–27.

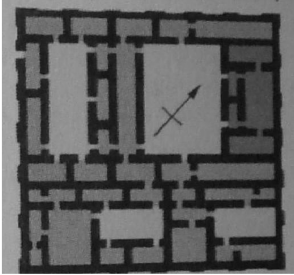
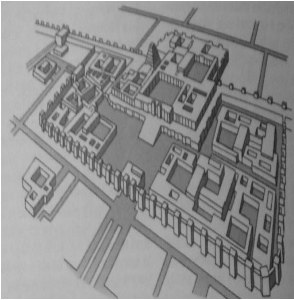
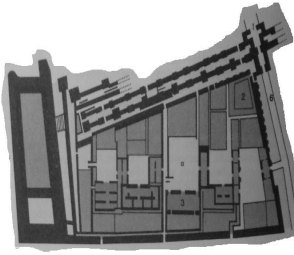
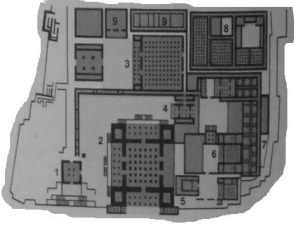

- Łowmiańska M., *Wilno przed najazdem moskiewskim 1655 r.*, Wilno: Wydaw. Magistratu m. Wilna, 1929.
- Masson G., *Italian villas and palaces*, New York: Harry N. Abrams, 1959.
- Miłobędzki A., *Architektura polska XVII w.*, Warszawa: PWN, 1980, t. 1–2.
- Minkevičius J. (red.), *Lietuvos architektūros istorija, t. 1: Nuo seniausių laikų iki XVII a. vidurio*, Vilnius: Mokslas, 1988 (2 leid.).
- Morelowski M., *Problemy wileńskiej architektury barokowej XVII i XVIII w.*, Wilno: Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 1935.
- *Przewodnik krajoznawczy po wileńszczyźnie*, Wilno, 1939–1940.
- *Zarysy syntetyczne sztuki wileńskiej od gotyku do neoklasycyzmu*, Wilno: Grafika, 1938–1939.
- *Znaczenie baroku wileńskiego XVIII stulecia*, Wilno, 1940.
- Murray P., *Architektura włoskiego renesansu*, Toruń-Wrocław: VIA, 1999.
- Murray P., Murray L., *Renesanso menas*, Vilnius: R. Paknio leidykla, 2000.
- Müller W., Vogel G., *Atlas architektury, t. I: część ogólna: historia architektury od Mezopotamii do Bizancjum*, Warszawa: Prószyński i S-ka, 2003.
- *Atlas architektury, t. II: historia architektury od romanizmu do XX wieku*, Warszawa: Prószyński i S-ka, 2003.
- Paknys M., *Vilniaus miestas ir miestiečiai 1636 m.: namai, gyventojai, svečiai*, Vilnius: VDA leidykla, 2006.
- Palladio A., *Cztery księgi o architekturze*, przekł. M. Rzepińska, Warszawa: PWN, 1955.
- Pilypaitis A., Raulinaitis A., *Sluškų rūmai Vilniuje*, in: *Kultūros barai*, 1967, Nr. 3, p. 60–62.
- Poplatek J., *Zarys dziejów Seminarium Papieskiego w Wilnie 1585–1773*, część druga, Wilno, 1930.
- Poželaitė M., Čerbulėnas K., *Baroko architektūra Lietuvoje (1600–1790 m.)*, in: *Pergalė*, 1970, Nr. 7, p. 138–148.
- Poželaitė M., *Vilniaus baroko rūmai*, in: *Pergalė*, 1970, Nr. 10, p. 144–152.
- Przyboś A., *Pac Michał Kazmierz*, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXIV/1, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 1979, s. 721–728.
- Ragauskienė R., *Barbora Radvilaitė*, Vilnius: Vaga. 1999.
- *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris Mikalojus Radvila Rudasis*, Vilnius: Valstybės žinios, 2002.

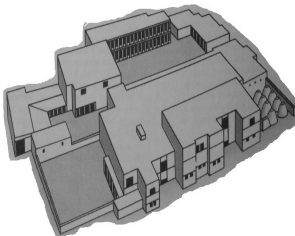
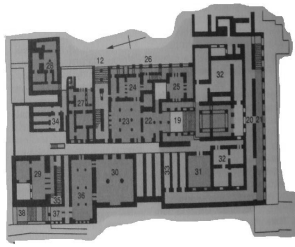
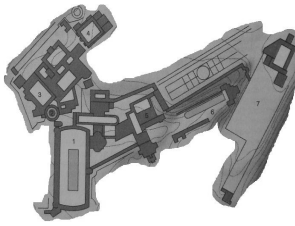
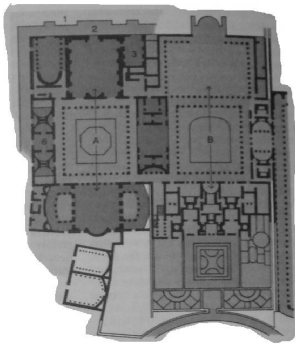
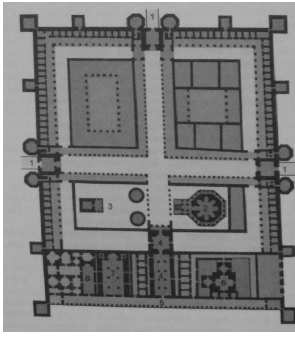
- Rottermund A., *Zamek królewski w Warszawie. Przewodnik*, Warszawa: ZKwW, Argraf, 2003.
- Rowe C., Satkowski L., *Italian Architecture of the 16-th Century*, New York: Princeton Architectural Press, 2002.
- Samalavičius A., *Vilniaus Versalio prakeiksmas*, in: Kultūros barai, 2009, Nr. 3, p. 12–16.
- Skoczek J., *Wychowanie Jagiellonów*, Lwów: Księgarnia Gubrynowicza i Syna, 1932.
- *Wychowanie Wazów*, Lwów: nakł. Przeglądu Humanistycznego, 1937.
- Sliesoriūnas F., *Slušų rūmai*, in: Statyba ir architektūra, 1967, Nr. 6, p. 25–26.
- Sverdiolas A. (sud.), *Barokas Lietuvoje. Vadovas*, Vilnius: Baltos lankos, 1996.
- Toman R. (red.), *Sztuka baroku: architektura, rzeźba, malarstwo*, Köln: Könemann [Kraków], 2000.
- Universalus meno žodynas: nuo seniausių laikų iki dabarties*, Kaunas: Šviesa, 1998.
- Vaišvilaitė I., *Baroko pradžia Lietuvoje*, Vilniaus dailės akademijos darbai, t. 6: dailė, Vilnius: VDA leidykla, 1995.
- Varnauskas J. (red.), *Lietuvos TSR istorijos ir kultūros paminklų sąvadas, t. 1 (Vilnius)*, Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1988.
- Vitkauskienė B. R., *XVI–XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai istoriniuose šaltiniuose*, in: R. Ragauskienė (sud.), *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a.–XIX a. pradžioje. 2002–2004 m. istorinių šaltinių paieškos*, Vilnius: Lietuvos pilys, Sapnų sala, 2006, p. 72–128.
- *Ankstyvojo baroko architektūra*, in: Lietuvos dailė. Barokas, Vilnius: VDA leidykla, 2002, p. 122–125.
- *Renesanso keliai į Lietuvą*, in: Lietuvos dailės istorija. Renesansas, Vilnius: VDA leidykla, 2002, p. 98–99.
- *Vazų barokas*, in: Lietuvos dailė. Barokas, Vilnius: VDA leidykla, p. 126–127.
- *Vilniaus vėlyvojo baroko mokykla*, in: Lietuvos dailė. Barokas, Vilnius: VDA leidykla, 2002, p. 130–133.
- Vorobjovas M., *Antakalnio Versalis*, in: Naujoji Lietuva, 1943, Nr. 170, 171.
- *Vilniaus menas*, Kaunas: Spindulys, 1940 (2 leid. Vilnius: VDA leidykla, 1997).
- Wheeler M., *Romos menas ir architektūra*, Vilnius: R. Paknio leidykla, 1999.
- Wisner H., *Jonušas Radvila (1612–1655). Kėdainių šešėlyje*, Vilnius: Vaga, 2000.
- Witruwiusz, *O architekturze ksiąg dziesięć*, przekł. K. Kumaniecki, Warszawa: Prószyński i S-ka, 1999.

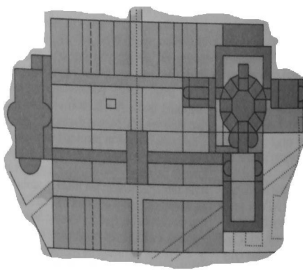
- Witwicki W., *Wiadomości o stylach*, Warszawa: Wiedza Powszechna, 1960.
- Wolff J., *Pacowie: materyjały historyczno-genealogiczne*, Petersburg: drukarnia F. Suszczyńskiego, 1885.
- Zahorski W., *Przewodnik po Wilnie*, Wilno: nakł. Józefa Zawadzkiego, 1923 (wyd. 3).
- Zarębska T., *Narodziny placu przed rezydencją w renesansowej Florencji*, in: *Artyści włoscy w Polsce*, Warszawa: Dig, 2004, s. 57–66.
- Zilinskas R., *Renesanso laikotarpio statybos Vilniuje klausimu*, in: *Urbanistika ir architektūra*, Vilnius: Technika, 2008, t. 32, Nr. 2, p. 125–137.
- Złota księga Florencji: miasto i jego arcydzieła*, Wrocław: Bonechi & Ossolineum, 1991.
- Zubovas V., *Lietuvos XVII a. architektūra ir vietinių tradicijų raida*, in: *Lietuvos TSR architektūros klausimai*, Vilnius: Mintis, 1966, t. 3, p. 377–402.
- Zupko R. E., *Italian Weights and Measures: From the Middle Ages to the Nineteenth Century*, Philadelphia: American Philosophical Society, 1981.
- Żmudziński J., *Renesans*, in: *Dzieje sztuki polskiej*, Kraków: Kluszczyński, 2004, s. 380–393.
- *Manierizm*, in: *Dzieje sztuki polskiej*, Kraków: Kluszczyński, 2004, s. 394–409.
- Виноградов А. А., *Путеводитель по городу Вильне и его окрестностям*, Вильна, 1908.
- Крачковский Ю., *Старая Вильна до конца XVII столетия*, Вильна, 1893.

LENTELĖS

Lentelė 1. Rūmų raida nuo ankstyviausių laikų iki XV a.

Regionas	Objekto pavadinimas	Tipologija	Būdingi bruožai	Planas	Lokalizacija	Planas, rekonstrukcija
Artimieji Rytai	Ehursag (Ūras, Mesopotamija)	Neišskiriama	Simetriškumas, vid. kiemai.	Kvadratinis, netaisyklingas	Mieste	
	Šargono II Dur-Šar rūmai (Asirija, Mesopotamija)	Neišskiriama	Asimetriškumas, ne vienoje ašyje išdėstyti vid. kiemai, fortifikaciniai elementai, jungtis su miesto siena	Stačiakampis, netaisyklingas	Miesto pakraštyje	
	Nabuchodonosoro II-ojo rūmai Babilone (Mesopotamija)	Neišskiriama	Simetriškumas, gynybiniai įtvirtinimo elementai, 5 vid. kiemai	Trapecinės konfigūracijos, netaisyklingas	Mieste	
	Achemenidų rūmai (Persepolis, Persija)	Neišskiriama	Eklektiškumas, didžiulės terasos, hipostilio naudojimas, vid. kiemai	Stačiakampis, netaisyklingas	Mieste	
Egiptas	Karališkieji rūmai Malkatoje prie Tebų (Egiptas)	Neišskiriama	Simetriškumas, skirtingose ašyse išdėstyti platūs vid. kiemai, akivaizdi Mesopotamijos įtaka	Stačiakampis, netaisyklingas	Mieste	

Regionas	Objekto pavadinimas	Tipologija	Būdingi bruožai	Planas	Lokalizacija	Planas, rekonstrukcija
Egėjo jūros regionas	Malijos rūmai (Kreta)	Neišskiriama	Portiko naudojimas, svarbiausių pastatų grupavimas aplinkui centr. kiemą	Netaisyklingos konfigūracijos	Mieste	
	Knososo rūmai (Kreta)	Neišskiriama	Asimetriškas, portikų naudojimas, koridorių labirintas, vid. kiemai	Netaisyklingos konfigūracijos	Atviroje vietovėje	
Roma	Hadriano vila Tivolyje	<i>Villa</i>	Didelis kiemas su kolonadomis, arkos, parkų architektūra, monumentalizmas	Netaisyklingos konfigūracijos	Atviroje vietovėje	
	Domiciano rūmai ant Palatino kalvos (Roma)	<i>Palatium</i>	Simetriškas, du pagr. kiemai su peristiliu, arkos, monumentalizmas	Netaisyklingos konfigūracijos, su dvejomis pagr. ašimis	Mieste	
	Diokletiano rūmai Splitė (Kroatija)	<i>Palatium</i>	Simetriškas, fortifikacinė siena su bokštais, portikai, galerija su lodžijomis, vid. kiemai, arkos, monumentalizmas	Kvadratinis, taisyklingų proporcijų	Atviroje vietovėje	

Regionas	Objekto pavadinimas	Tipologija	Būdingi bruožai	Planas	Lokalizacija	Planas, rekonstrukcija
Vakarų Europa	Karolio Didžiojo rūmai (Achenas)	<i>Pallatium</i>	Simetriškas, vid. kiemas, arkos, romėniškų formų naudojimas	Rūmų ir koplyčios – lotyniškojo kryžiaus	Mieste	

Lentelėje panaudoti rūmų planai bei rekonstrukciniai piešiniai yra iš:

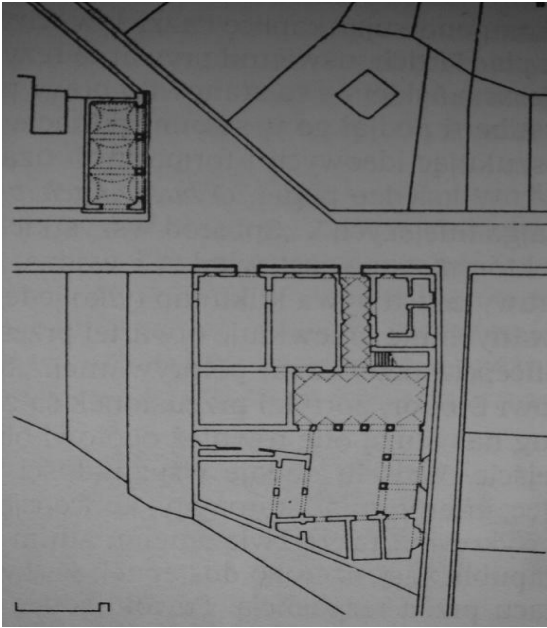
1. W. Müller, G. Vogel, *Atlas architektury, t. I: część ogólna: historia architektury od Mezopotamii do Bizancjum*, Warszawa: Prószyński i S-ka, 2003, s. 90, 92, 112, 140, 142, 226, 228.
2. W. Müller, G. Vogel, *Atlas architektury, t. II: historia architektury od romanizmu do XX wieku*, Warszawa: Prószyński i S-ka, 2003, s. 356.

Lentelė 2. Palazzo tipo rūmams būdingų formų ir elementų pritaikymas XVI–XVIII a. Vilniaus architektūroje

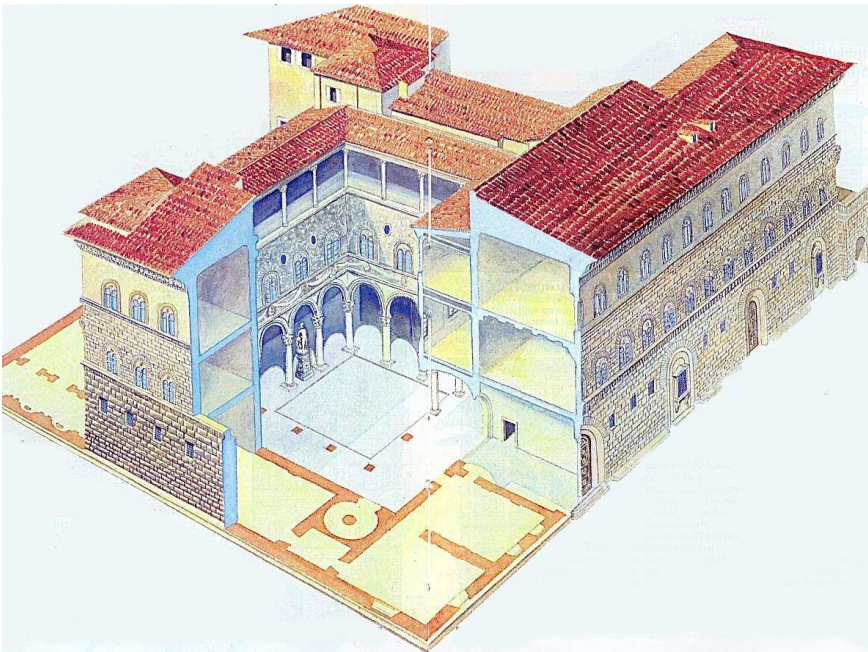
Simetriškas, taisyklingos formos (kvadrato, stačiakampio) planas Objekto pavadinimas	Pagrindinio gatvės fasado architektonika			Angų formos		Vidinio kiemo architektonika				Piano nobile išdėstymas antrajame aukšte
	Klasikinių orderių piliastrai	Klasikinių orderių kolonos (puskolonės)	Rustika	Pusapskritės arkos su apvadais	Stačiakampė (kvadratinė)	Uždaras	U raidės plano	Arkinės galerijos	Šulinys	
Žemutinės pilies valdovų rūmai	x	x	–	–	x	x	–	x	x	–
LDK kanclerio M. Radvilos Rudojo rezidencija Puškarnioje	x	x	–	x	x	x	?	?	?	x
Kardinolo Jurgio Radvilos rūmai (Kardinalija)	?	?	?	?	?	x	?	?	?	x
Vilniaus alumnatas	x	–	–	x	x	x	–	x	–	nevalidus
Vilniaus universiteto rūmai (šv. Jono g. 12, Universiteto g. 3, Universiteto g. 5)	–	–	–	x	x	x	–	x	–	nevalidus
LDK didžiojo etmono M. K. Paco rūmai	x	–	x	–	x	–	x	x	–	x
LDK kanclerio K. Ž. Paco rūmai	x	–	–	x	x	x	–	x	–	x
Fitinghofų rūmai	x	–	x	–	x	x	–	–	–	x
Pociejų rūmai	x	–	x	x	x	x	–	x	–	x
Zavišų rūmai	–	x	–	–	x	x	–	–	–	x

Lentelėje pavartotos santrumpos: x – yra, – – nėra, ? – neaišku.

ILIUSTRACIJOS

1. Palazzo Rucellai planas su trikampe aikšte ir lodžija (Zarębska T., *Narodziny placu przed rezydencją w renesansowej Florencji*, in: *Artyści włoscy w Polsce*, Warszawa: Dig, 2004, s. 63).

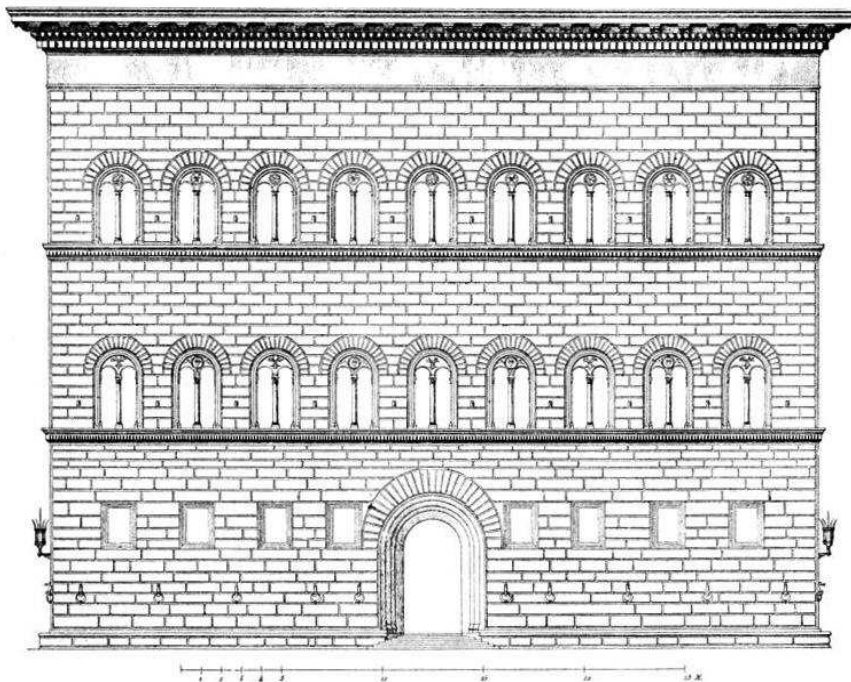
2. Palazzo Medici aksonometrinė projekcija (<http://www.boisestate.edu/courses/hy309/pics/medici.palace.jpg> [žiūrėta 2009 04 18]).

3. Palazzo Pitti vidinis kiemas iš Boboli sodų perspektyvos

(http://image03.webshots.com/3/4/48/82/28644882kqIFdoZCRq_fs.jpg [žiūrėta 2009 04 18]).

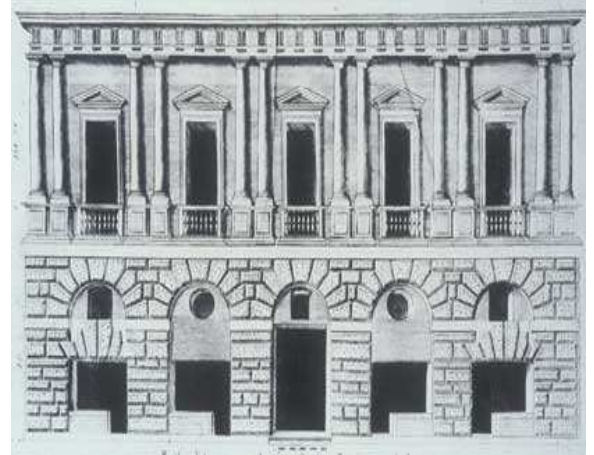

4. Palazzo Strozzi pagrindinis fasadas

(http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/c/cf/Palazzo_Strozzi_1.jpg [žiūrėta 2009 04 18]).

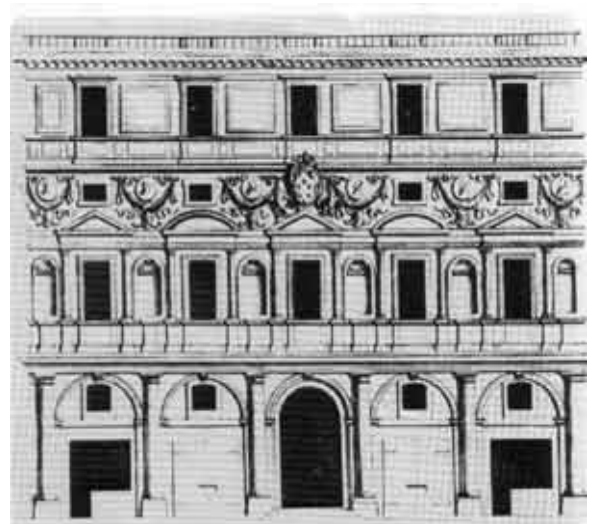
5. *Palazzo Rucellai* pagrindinis fasadas. Juoda linija skiria prirminį (iš kairės) ir vėlesnį rūmų variantus. (<http://cache-media.britannica.com.cdnetworks.net/eb-media/44/42244-004-53A6B687.jpg> [žiūrėta 2009 04 19]).

6. *Palazzo Caprini* priekinis fasadas (1501–10), Lafreri graviūra (1549) (<http://www.architecture.com.au/files/1/18/3143/6241/6242/Palazzo-Caprini413x257.jpg> [žiūrėta 2009 04 22]).

7. *Palazzo Jacopo da Brescia* pagrindinis fasadas (<http://members.tripod.com/Romeartlover/Vasi120i.jpg> [žiūrėta 2009 04 22]).

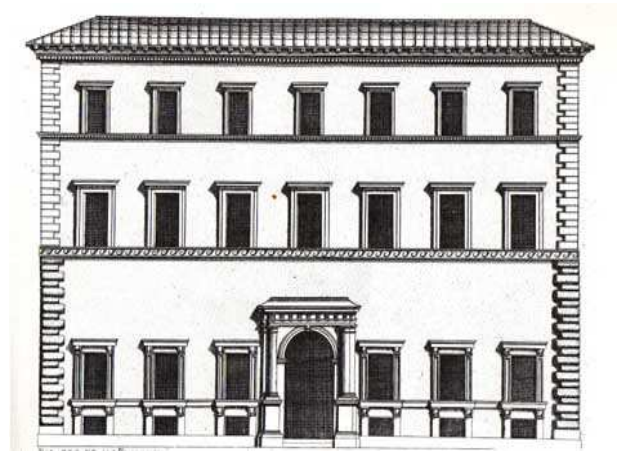

8. *Palazzo Branconio dell'Aquila*, nežinomo XVI a. dailininko piešinys (<http://www.italia-italia.info/images030/branconio.jpg> [žiūrėta 2009 04 22]).

9. Palazzo Della Cancelleria piano nobile langas

(<http://www.palazzidiroma.it/palazzo%20della%20Cancelleria-finestrag.htm> [žiūrėta 2009 04 22]).

10. Palazzo Baldassini pagrindinis fasadas, dailininko Falda piešinys

(<http://www.palazzidiroma.it/palazzo%20Baldassini-prospettog.htm> [žiūrėta 2009 04 22]).

11. Romos Palazzo Farnese – vienas iš didingiausių Italijos Renesanso architektūros pavyzdžių

(<http://images.encarta.msn.com/xrefmedia/sharemed/targets/images/photo/t267/T267338A.jpg> [žiūrėta 2009 04 22]).

12. A. da Sangallo Jaunesniojo suprojektuotas vestibulis jungia Piazza Farnese su rezidencijos vidiniu kiemu

(<http://graphics8.nytimes.com/images/2007/07/13/travel/v-farn-lobb395.jpg> [žiūrėta 2009 04 22]).

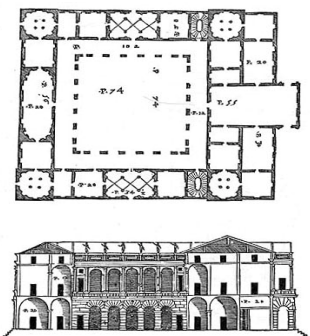
13. Palazzo dei Conservatori plastiškas fasadas

(http://en.museicapitolini.org/sede/piazza_e_palazzi/palazzo_dei_conservatori [žiūrėta 2009 04 22]).

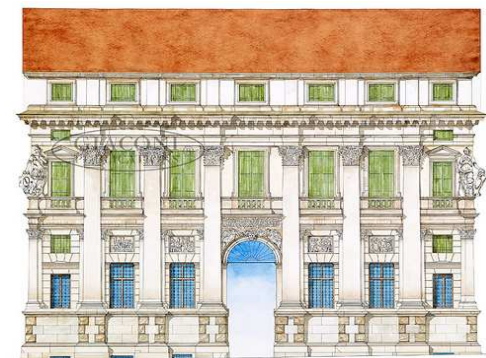

14. Palazzo Grimani trijų tarpnių fasadas

(<http://www.gerso.eu/public/521px-Palazzo-Grimani-2.jpg> [žiūrėta 2009 04 22]).

15. Palazzo Thiene planas (A. Palladio, *Cztery księgi o architekturze*, przekł. M. Rzepińska, Warszawa: PWN, 1955, s. 85).

16. Manieristinis, vertikalumo įspūdį sudarantis Palazzo Valmarana fasadas (http://farm4.static.flickr.com/3299/3229494150_bdde065ef8.jpg [žiūrėta 2009 04 22]).

17. Palazzo Chiericati – viena iš originaliausių Vičencos miesto rezidencijų (<http://intranet.arc.miami.edu/rjohn/ARC%20267/new%20images/Chiericati.jpg> [žiūrėta 2009 04 22]).

18. Palacio del Infantado vidinio kiemo lodžijų architektūroje dar jaučiasi gotikiniai bruožai (<http://sobreespana.com/wp-content/uploads/2009/01/palacio-del-infantado.jpg> [žiūrėta 2009 04 22]).

19. Itališka maniera spindintis Granados La Calahorra tvirtovės vidinis kiemas (<http://www.calahorra.info/pics/patio.jpg> [žiūrėta 2009 04 22]).

20. Apskrito plano Granados Alhambros rūmų vidinis kiemas (http://static.open.salon.com/files/g_71236295881.jpg [žiūrėta 2009 04 22]).

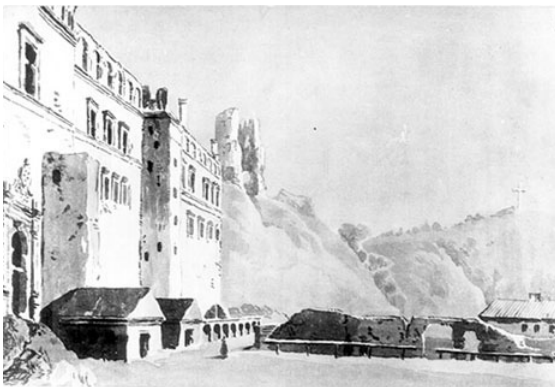
20. Barokinėje epochoje suprojektuota Stokholmo karališkoji rezidencija buvo pastatyta pagal Italijos renesansinių rūmų modelį

(http://www.lux.is/lux/english/images/finland1/Stockholm_Palace.jpg [žiūrėta 2009 04 22]).

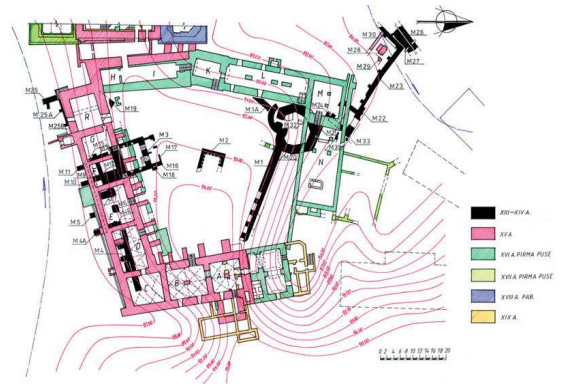

21. Krokuvos Vavelio pilies rezidencijos vidinio kiemo galerijos

(http://www.beelc.pl/Wawel2005_42_B.jpg [žiūrėta 2009 04 22]).

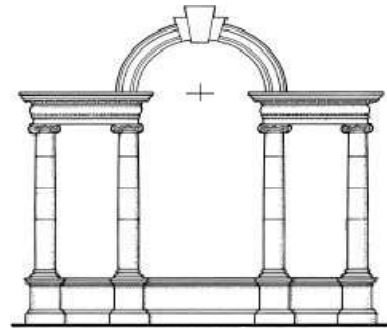
22. P. Smuglevičius, Vilniaus Žemutinės pilies rūmų pietinis fasadas ir Trijų kryžių kalnas. Akvarėlė (apie 1797 m.) (R. Janonienė, *XVI–XIX a. Vilniaus Žemutinės pilies ikonografiniai šaltiniai*, in: R. Ragauskienė (sud.), *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a.–XIX a. pradžioje*. 2002–2004 m. istorinių šaltinių paieška, Vilnius: Lietuvos pilys, Sapnų sala, 2006, p. 31).

23. Pilių tyrimo centro „Lietuvos pilys“ parengtas Žemutinės pilies valdovų rūmų pamatų ir senųjų rūmų planas (1987–1988 m. tyrimų duomenimis) (<http://www.lietuvospilys.lt/> [žiūrėta 2009 04 22]).

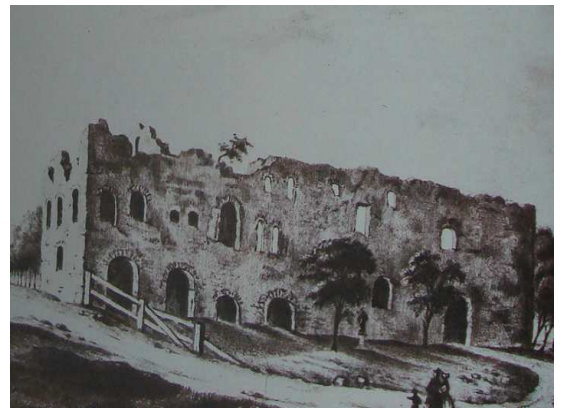
24. P. Smuglevičiaus, Vilniaus Žemutinės pilies šiaurės vakarų bokštas su serlianos motyvo atiku. Akvarėlės fragmentas (apie 1797 m.) (R. Janonienė, *XVI–XIX a. Vilniaus Žemutinės pilies ikonografiniai šaltiniai*, in: R. Ragauskienė (sud.), *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a.–XIX a. pradžioje*. 2002–2004 m. istorinių šaltinių paieškos, Vilnius: Lietuvos pilys, Sapnų sala, 2006, p. 34).

25. Serlianos (Palladio) motyvas (<http://www-users.rwth-aachen.de/Peter.Bause/Serliana> [žiūrėta 2009 04 22]).

26. J. Šolma, Radvilų rūmai Puškarnioje. Drobė, aliejus (apie 1835 m., pagal P. Rosio 1790 m. piešinį) (V. Drėma, *Dingęs Vilnius*, Vilnius: Vaga, 1991, p. 155).

27. T. Bičkauskas, Radvilų (Barboros Radvilaitės) rūmų griūvėsiai. Litografija (1828 m.) (V. Drėma, *Dingęs Vilnius*, Vilnius: Vaga, 1991, p. 156).

28. Taip vadinamasis Krokuvos Vavelio pilies daniškas bokštas (Wieża Duńska) (http://lh4.ggpht.com/_52dLWDnjqQg/SNa7AxBqXTI/AAAAAAAAADmE/CV46eGs5R08/P8300008.JPG [žiūrėta 2009 04 22]).

29. Vilniaus alumnato vidinio kiemo arkinės galerijos (fot. A. Ivanovski).

30. Vilniaus universiteto Didysis (P. Skargos) kiemas. Šiaurinis ir vakarinis fasadai (fot. A. Ivanovski).

31. Jėzuitų noviciato pagrindinio fasado arkinės galerijos (fot. A. Ivanovski).

32. M. K. Paco rezidencijos Didžiosios gatvės fasadas (fot. A. Ivanovski).

33. Pacų rūmų Šv. Jono gatvėje šiaurinis korpusas (fot. A. Ivanovski).

34. Pacų rūmų Šv. Jono gatvėje reprezentacinis kiemas (fot. A. Ivanovski).

35. Fitinghofų rūmai išsiskiria monumentalizmu bei puikiomis eksterjero plastikos formomis (fot. A. Ivanovski).

36. Pocių rūmų vidinis kiemas su arkinėmis galerijomis (fot. A. Ivanovski).

37. Zavių rezidencijos gatvės fasadas (J. Bułhako fotografija, in: MAB, inv. RS F11. 6,4(3)).

ILIUSTRACIJŲ SĄRAŠAS

1. *Palazzo Rucellai* planas su trikampe aikšte ir lodžija (Zarębska T., *Narodziny placu przed rezydencją w renesansowej Florencji*, in: *Artyści włoscy w Polsce*, Warszawa: Dig, 2004, s. 63).
2. *Palazzo Medici* aksonometrinė projekcija (<http://www.boisestate.edu/courses/hy309/pics/medici.palace.jpg> [žiūrėta 2009 04 18]).
3. *Palazzo Pitti* vidinis kiemas iš Boboli sodų perspektyvos (http://image03.webshots.com/3/4/48/82/28644882kqIFdoZCRq_fs.jpg [žiūrėta 2009 04 18]).
4. *Palazzo Strozzi* pagrindinis fasadas (http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/c/cf/Palazzo_Strozzi_1.jpg [žiūrėta 2009 04 18]).
5. *Palazzo Rucellai* pagrindinis fasadas. Juoda linija skiria pirminį (iš kairės) ir vėlesnį rūmų variantus. (<http://cache-media.britannica.com.cdnetworks.net/eb-media/44/42244-004-53A6B687.jpg> [žiūrėta 2009 04 19]).
6. *Palazzo Caprini* priekinis fasadas (1501–10), Lafreri graviūra (1549) (<http://www.architecture.com.au/files/1/18/3143/6241/6242/Palazzo-Caprini413x257.jpg> [žiūrėta 2009 04 22]).
7. *Palazzo Jacopo da Brescia* pagrindinis fasadas (<http://members.tripod.com/Romeartlover/Vasi120i.jpg> [žiūrėta 2009 04 22]).
8. *Palazzo Branconio dell'Aquila*, nežinomo XVI a. dailininko piešinys (<http://www.italia-italia.info/images030/branconio.jpg> [žiūrėta 2009 04 22]).
9. *Palazzo Della Cancelleria piano nobile* langas (<http://www.palazzidiroma.it/palazzo%20della%20Cancelleria-finestrag.htm> [žiūrėta 2009 04 22]).
10. *Palazzo Baldassini* pagrindinis fasadas, dailininko Falda piešinys (<http://www.palazzidiroma.it/palazzo%20Baldassini-prospettog.htm> [žiūrėta 2009 04 22]).
11. *Romos Palazzo Farnese* – vienas iš didingiausių Italijos Renesanso architektūros pavyzdžių (<http://images.encarta.msn.com/xrefmedia/sharemed/targets/images/pho/t267/T267338A.jpg> [žiūrėta 2009 04 22]).
12. A. da Sangallo Jaunesniojo suprojektuotas vestibulis jungia *Piazza Farnese* su rezidencijos vidiniu kiemu (<http://graphics8.nytimes.com/images/2007/07/13/travel/v-farn-lobb395.jpg> [žiūrėta 2009 04 22]).
13. *Palazzo dei Conservatori* plastiškas fasadas (http://en.museicapitolini.org/sede/piazza_e_palazzi/palazzo_dei_conservatori [žiūrėta 2009 04 22]).
14. *Palazzo Grimani* trijų tarpinių fasadas (<http://www.gerso.eu/public/521px-Palazzo-Grimani-2.jpg> [žiūrėta 2009 04 22]).
15. *Palazzo Thiene* planas (A. Palladio, *Cztery księgi o architekturze*, przekł. M. Rzepińska, Warszawa: PWN, 1955, s. 85).
16. Manieristinis, vertikalumo įspūdį sudarantis *Palazzo Valmarana* fasadas (http://farm4.static.flickr.com/3299/3229494150_bdde065ef8.jpg [žiūrėta 2009 04 22]).
17. *Palazzo Chiericati* – viena iš originaliausių Vičencos miesto rezidencijų (<http://intranet.arc.miami.edu/rjohn/ARC%20267/new%20images/Chiericati.jpg> [žiūrėta 2009 04 22]).
18. *Palacio del Infantado* vidinio kiemo lodžių architektūroje dar jaučiasi gotikiniai bruožai (<http://sobreespana.com/wp-content/uploads/2009/01/palacio-del-infantado.jpg> [žiūrėta 2009 04 22]).

19. Itališka maniera spindintis Granados *La Calahorra* tvirtovės vidinis kiemas (<http://www.calahorra.info/pics/patio.jpg> [žiūrėta 2009 04 22]).
20. Apskrito plano Granados Alhambros rūmų vidinis kiemas (http://static.open.salon.com/files/g_71236295881.jpg [žiūrėta 2009 04 22]).
21. Barokinėje epochoje suprojektuota Stokholmo karališkoji rezidencija buvo pastatyta pagal Italijos renesansinių rūmų modelį (http://www.lux.is/lux/english/images/finland1/Stockholm_Palace.jpg [žiūrėta 2009 04 22]).
22. Krokuvos Vavelio pilies rezidencijos vidinio kiemo galerijos (http://www.beelc.pl/Wawel2005_42_B.jpg [žiūrėta 2009 04 22]).
23. P. Smuglevičius, Vilniaus Žemutinės pilies rūmų pietinis fasadas ir Trijų kryžių kalnas. Akvarėlė (apie 1797 m.) (R. Janonienė, XVI–XIX a. Vilniaus Žemutinės pilies ikonografiniai šaltiniai, in: R. Ragauskienė (sud.), Vilniaus Žemutinė pilis XIV a.–XIX a. pradžioje. 2002–2004 m. istorinių šaltinių paieškos, Vilnius: Lietuvos pilys, Sapnų sala, 2006, p. 31).
24. Pilių tyrimo centro „Lietuvos pilys“ parengtas Žemutinės pilies valdovų rūmų pamatų ir senųjų rūmų planas (1987–1988 m. tyrimų duomenimis) (<http://www.lietuvospilys.lt/> [žiūrėta 2009 04 22]).
25. P. Smuglevičiaus, Vilniaus Žemutinės pilies šiaurės vakarų bokštas su serlianos motyvo atiku. Akvarėlės fragmentas (apie 1797 m.) (R. Janonienė, XVI–XIX a. Vilniaus Žemutinės pilies ikonografiniai šaltiniai, in: R. Ragauskienė (sud.), Vilniaus Žemutinė pilis XIV a.–XIX a. pradžioje. 2002–2004 m. istorinių šaltinių paieškos, Vilnius: Lietuvos pilys, Sapnų sala, 2006, p. 34).
26. Serlianos (Palladio) motyvas (<http://www-users.rwth-aachen.de/Peter.Bause/Serliana> [žiūrėta 2009 04 22]).
27. J. Šolma, Radvilų rūmai Puškarnioje. Drobė, aliejus (apie 1835 m., pagal P. Rosio 1790 m. piešinį) (V. Drėma, Dingęs Vilnius, Vilnius: Vaga, 1991, p. 155).
28. T. Bičkauskas, Radvilų (Barboros Radvilaitės) rūmų griūvėsiai. Litografija (1828 m.) (V. Drėma, Dingęs Vilnius, Vilnius: Vaga, 1991, p. 156).
29. Taip vadinamasis Krokuvos Vavelio pilies daniškas bokštas (Wieża Duńska) (http://lh4.ggpht.com/_52dLWDnjqQg/SNa7AxBqXTI/AAAAAAAAADmE/CV46eGs5R08/P8300008.JPG [žiūrėta 2009 04 22]).
30. Vilniaus alumnato vidinio kiemo arkinės galerijos (fot. A. Ivanovski).
31. Jėzuitų noviciato pagrindinio fasado arkinės galerijos (fot. A. Ivanovski).
32. M. K. Paco rezidencijos Didžiosios gatvės fasadas (fot. A. Ivanovski).
33. Pacų rūmų Šv. Jono gatvėje šiaurinis korpusas (fot. A. Ivanovski).
34. Pacų rūmų Šv. Jono gatvėje reprezentacinis kiemas (fot. A. Ivanovski).
35. Fitinghofų rūmai išsiskiria monumentalizmu bei puikiomis eksterjero plastikos formomis (fot. A. Ivanovski).
36. Pocių rūmų vidinis kiemas su arkinėmis galerijomis (fot. A. Ivanovski).
37. Zavišų rezidencijos gatvės fasadas (J. Bułhako fotografija, in: MAB, inv. RS F11. 6,4\3).

PALAZZO TYPE PALACES IN VILNIUS ARCHITECTURE: TYPOLOGY, RECEPTION OF FORMS AND DEVELOPMENT IN THE 16th – 18th CENTURIES

SUMMARY

The topic of this paper is *palazzo* type palaces in Vilnius architecture in the 16th – 18th centuries. It should be noticed that in the historiography of the Grand Duchy of Lithuania and Vilnius architecture the question of residences has received sufficient attention. However, from the point of view of typology, separate palaces of the capital are scarcely analyzed. The main object of this research is *palazzo* – an urban residence, which formed in the Renaissance époque. The author of this paper analyzes the spread of the latter type of palaces in the Renaissance, Baroque and Classicistic architecture of Vilnius. In addition, the peculiarities of this model and its stylistic forms are distinguished.

The paper consists of three parts. In the first part the object is formulated, the problematic questions are raised and the aims as well as methods are set. The second part is theoretical. It presents an overview of the phenomenon of *palazzo*. At first, an attempt to investigate the phenomenon of the palaces from the earliest times till the Renaissance is made. Later on, the question of an urban residence in the époque of Renaissance is examined, social and economical assumptions about this residential architecture are tested, and the development of *palazzo* from the earliest stage of Renaissance till the Mannerism is analyzed. Further on, the reception of Italian urban palaces in the general European context is analyzed. The basic aim of the first part is to show the peculiarity of Italian type residences, their planned and spatial structure as well as the most peculiar features in order to apply general criteria which would help to classify the residences of Vilnius typologically.

The third part of the paper analyzes the reception of *palazzo* in Vilnius architecture starting from the Renaissance and finishing with some of the classicistic examples. The attempt is made not only to estimate the level of adapting the typology and style but also to distinguish the influence of local traditions. One of the sections of this part is set to analyze the Lower Castle of Vilnius and the residences of the Radvila family. In addition, it discusses the reception of planned and spatial structure, which is a peculiarity of *palazzo* palaces, in public buildings (the building of the Uniate Seminary, the buildings of Vilnius University). In the other section baroque palaces of the Pacai family are discussed and the reminiscences of *palazzo* palaces in the classicistic architecture are distinguished.

At the end of the paper the author summarizes the results and highlights that the most intensive period of building *palazzo* palaces in Vilnius was the 16th century and the second part of

the 17th century. During this period the idea of Italian type palaces was spreading through the palace of the Duke where it was noticed first of all (the Lower Castle). It is also emphasized that the idea was soon taken over by the noblemen as well, which is obvious from the “Italian” construction works of the Radvila family. From the point of view of planned and spatial structure as well as inside yards exterior, the feature of the renaissance residence model is also noticed in the public buildings, which were built at the same time due to the initiative and attempts of Jesuits. It should be emphasized that in the Baroque époque the idea of *palazzo* palaces was abandoned due to the higher priority to the exurban villas. However, the model of renaissance urban residences still remains in the residences built by the hetman of the Grand Duchy of Lithuania Mykolas Kazimieras Pacas and the chancellor of the Grand Duchy of Lithuania Kristupas Žygimantas Pacas. This is obvious from their main facades and planned structure. During the period of Classicism the idea of *palazzo* was in a way revitalized. One of the best examples of the époque is considered to be the Fitinghof Palace. Due to its capacity, the plan, which is almost the square, and street facades the palace can be considered to be the most ideal example of *palazzo* in Vilnius.